

RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 204 (20).**

1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Riigi 1923 a. eelarwe — II lugemisel. Töö-hoolekandeministeerium. Rahaministeerium. Kaubandus-tööstusministeerium. Põllutööstusministeerium.

Riigikogu koosolek 16. weebruaril 1923. a. kell 10 hom.

Kokku on tulnud 89 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**, pärast abiesimees **A. Kerem** ja esimees **K. Päts**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman**, pärast abisekretäär **W. Pezold**.

Walitsuse looshis: Rahaminister **G. Westel**, sõjaminister **J. Soots**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, rahaministri abi **K. Rosendorff**.

Koosolek algab kell 10.30 min.

1. Päewakorra Juhataja **K. Wir-**
wastuwõtmine. ma: Päewakorra kohta sõna ei soowita. Loen päewakorra wäljajagatud kujul wastuwõetuks.

Riigikogu läheb päewakorra juurde.

2. Riigi 1923 aasta Sõna on järjekor-
eelarwe — II ras härra töö-hoole-
lugemisel. kandeministril.

Töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna:** Austatud Riigikogu liikmed! Ehk küll walitsuse kõikumata püüdeks oli kõiki tarwisminewaid summasid üksnes eelarwe-komisjoni kaudu nõuda, ei olnud tegelikult ometi mitte wõimalik mõnede wäljaminekute kohta enne eelarwe-komisjoni töö lõppu täit selgust kätte saada. Nii, näituseks, ei saanud töö-hoolekandeministeerium mitmesuguseid pensioni ja toetussummasid lõpulikult teada anda, sest 1923 a. palgamäärad olid sel ajal alles kinnitamata, kuna töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe kokkuseadmisel aluseks olid wõetud 1922 aasta palgamäärad. Kaitsewägede 1923 a. palgamäärad wõeti Wabariigi Walitsuse poolt wastu 10. jaanuaril ja kuulutati wälja „Riigi Teatajas“ nr. 19 — 1923 a., mispärast rahwawäelaste ja nende perekondade 1923 a. pensioni täismäärasid oli wõimalik kindlaks määrata alles 9. weebruaril, samuti

wõis wäljateeninud ohwitseride pensionid ümber arwata ka ainult peale kaitsewägede 1923 a. palgamäärade kinnitamist. Peale selle on weneaegiste pensionääride toetussummad 2. weebruari seadusega neljakordseks tõstetud. Kahjuks ei ole eelarwe-komisjon suutnud Wabariigi Walitsuse ettepanekut, mis nüüd juba Riigikogule ära on antud, läbi waadata, kuid kuna kõik selle ettepanekuga nõuetawad summad makswate seadustega põhjendatud on, arwan mina, et Riigikogu nende wastu ei waidle. Käesolewas eelarwes on määratud wabadussõjast osawõtnud inwaliididele ja langenute perekondadele pensioni 42 miljonit 400 tuhat marka, see summa ei wasta aga tõelistele wäljaminekutele, selles osas tuleb lisa nõutada 12 miljonit marka. Ametikohuste täitmisel tööjõukaotanud riigiteenijatele on pensioni määratud 1.500.000 marka, olewate andmete järele peab aga see 3 miljonini ulatama. Tähendab, tuleks juurde wõtta 1.500.000 marka. Wäljateeninud ohwitseridele, sõjawäe meditsiin- ja weterinäär arstide ja sõjawäe ametnikkude pensioniks on määratud 700.000 marka, tuleb aga juurde nõutada 800.000 marka. Jaan Poska perekonna pension oli makswa seaduse järele kindlaks määratud 148.600 marga peale; kuna aga seadus ette näeb, missuguse palganormi järele Jaan Poska lesele tuleb pensioni määrata ja kuna see summa uue, praegumakswa palgaseaduse järele tõusnud on, tuleb ka seda pensioni-summat suurendada 86.400 marga wõrra. Kõige suurema summa nõuab lisaks uus weneaegiste pensionääride toetamise seadus. Selleks otstarbeks on eelarwesse wõetud ainult 16.000.000 mk., missugust summa walitsus suurendada palub 38 miljoni marga wõrra, silmas pidades arwatawaid tegelikka wäljaminekuid.

L. Johanson (sd.): Riigikogu eelarwe arutamise puhul püüdsin iseloomustada meie sotsiaal poliitikat. Täna tööhoolekandeministeeriumi eelarwe arutamise juures piirdun ainult mõne üksiku märkusega. Kui meie töö-hoolekandemi-

nisteeriumi tegewuse peale pilku heidame, siis näeme, et tema neid ülesandeid mitte ei täida, milleks tema asutatud on. Tema ei püüa mitte kaitset anda töölistele, ei püüa sarnaseid töötingimisi luua, kus töäjõud warakult enneaegu mitte ei hääbuks. Tema ei püüa uurida meie sotsiaalolusid ega ei püüa parandada meie wabrikuelu tingimisi. Tema on muutunud mingisuguseks bürokraatlikeks asutuseks, kes töötab küll kontaktis wabrikantidega, weel enam, nagu isegi wabrikantide ühisuse osakonnana, kuid neid ülesandeid, mis tema täitma peaks, ei täida tema mitte. Meie tööstuses tuleb esile püüe odawa töäjõuga ja pika tööpäewaga tööstust, mis teistel tingimistel kiratsema kipub jääma, elustada. Sellepärast tõuseb üles aeg-ajalt ikka uuesti tööandjate keskel hüüdsõna, et neidki palgasid, mis praegu töölistel saawad, tuleb vähendada. Ja kogu selle walitsuse ajal on ka seda teed käidud. Kui ei ole suudetud numbriliselt töö- wõi päewapalka, mis juba isegi madal on, Tallinnas naisterahwastel 80 marka ja meesterahwastel 200 ja 100 marga wahel päewas, millega ka perekonda toitma peab, — kui ei suudeta seda otsekohe vähendada, siis püütakse seda kaudsel teel teha. Üheks niisuguseks kaudseks teeks tööpäewa pikendamisel on harilikuks igapäewaseks nähtuseks saanud ületunnitöö, mis, nagu üks Riigikogu liige eelmisel koosolekul tähendas, isegi haiglaseks nähtuseks on muutunud. Isegi riigikontrolli juures on ületunnitööd hakatud tegema. (J. Saul (põl.): Kas see eelarwes oli meil, mis praegu räägite?) Wahest Teie loeksite ehk sealt, siis näeksite, kas on wõi mitte. Ma ei wõi mitte sinna midagi parata, kui Teie sealt ei leia, mis leidma peaksite.

Selle läbi, et inimesed on sunnitud wabrikutes ületunde tehes kauem töötama, on nende tööpäewa märksa pikendatud. Ületunnitöö kohta oli 1918 aastal määrus maksma pandud ja tema rikkumiste eest oli kohtulikule wastutusele wõtmise weel wõimalik 1919 ja 1920 aastal. Siis oli aga meie poliitilises ilmas teatud murdumine paremale poole ja nähtawasti on sellel ka mõju olnud meie töökaitse-seaduste põhjal arutatawate kohtuasjade peale: 1920 aastast peale ei wõeta enam tööandjaid, kes 8-tunnilist tööpäewa rikuwad, seaduslikule wastutusele. Leitakse, et selleks puudub seaduslik alus. Ja kui meie wabariigi esitajad on teiste

riikidega ühisel nõupidamisel sellekohase konwentsiooni wastu wõtnud, siis mindakse nii kaugele, et seda konwentsiooni ei esitata isegi Riigikogule, waid maetakse meie Wabariigi Walitsuse lausahtlisse, sellesse lausahtlisse, kuhu jääwad peatama kõik need seadused, mis oleksid tarwilikud, et rahuldada tööliklassi, et rahuldada laiemaid rahwahulki.

Ühes tööpäewa pikendamisega on meil läbi wiidud wabrikutes tükitöö, mille juures hindamine niisugune on, et tükitöö iseloom ära kaob ja see tükitöö muutub lihtsalt töö sunninormiks, nii et tööline rohkem töötades wastawalt sellele rohkem palka ei saa. Seda olgu märgitud ühelt poolt.

Teiselt poolt aga püütakse kõigi abinõudega lõhkuda meie tööliste organisatsioonid ja koalitsioonid. Niisuguseid nähtusi on aasta kestel terwe rida ette tulnud. Tuletame meelde ainult metallitööliste kollektiivwõitlemise rikkumist Tartus, trükitööliste kollektiivwõitlemise lõpetamist Tallinnas, niisama ka Balti puuwillawabrikus ja teistes tööstustes. Igapool, kus tööandjad sarnases wõitluses awalikult esinewad, on neid toetamas see wõim, kes peaks õieti erapooletu olema, kes peaks erapooletult kaitsma ka meie tööliklassi juba sellepärast, et praeguses korras seaduse läbi eraomandus on nii kindlustatud, et selle juures töölistel oma töö eest tarwilikku tasu enesele ei saa, waid töowiljast suur osa, teataw osa läheb ettewõtjate kasuks.

Mis puutub töökaitse-seaduste järelwalwesse, siis ka siin ei ole mingisuguseid edusamme märgata. Kui meie riigi loomise algul inspektorite instituut ümber nimetati kommissaride instituudiks, siis püüti ka selle abil töölistele kaitset anda, kuid mida kaugemale on jõutud, seda vähemaks on jäänud kommissaride tegewus. Peab tunnistama, et meie kommissaride instituut wäga nõrk on. Kommissaridel puudub tarwilik autoriteet, mida nemad senniajani tõsta ei ole suutnud ja mis nende tegewust tööliste keskel kui ka tööandjate juures takistab. Kommissaride tegewusel pole ka kindlaid aluseid, pole keskasutuse poolt tarwilikka juhtnõore. Ja autoriteeti ei püüta tõsta tööliste keskel wastutulelikkuse läbi ja wabrikantide juures seadusnõuete täitmise läbi. Paistab terwes ministeeriumis heatahtlik olek ja wäga kaugele minew wastutulelikkus meie wabrikantide organisatsioonidele, kes iga päewaga enam suurema ja suurema mõ-

juwõimu omawad. Meie riigi loomise algul muudeti ka töölisteasutus wabrikutes, anti täiendawad määrused põhikirja näol wanematenõukogu kohta. Wiimasel ajal on aga asi niisuguseks kujunenud, et wabrikute wanematenõukogud on igasuguse tähtsuse kaotanud sellepärast, et neil ei ole seaduslikku tuge töö-hoolekandeministeeriumi poolt ja isegi maksmaid seadusi rikkudes on kõrwaldatud wabrikutes need wanematenõukogu liikmed, kes on ühe ehk teise ettepanekuga ilmunud tööstuse juhataja juurde. Isäranis meie kodanline seltskond, rahwaerakonnaga eesotsas on streikide puhul ikka ja alati toonitanud, et peale nende otsekoheste wõitlusabinõude, mida töölised tarwitawad, tuleksid tarwitusele wõtta enam kultuurilised abinõud, nagu seda on wäljamaal, näituseks, lepituskogud ja wahekohtud. Meil ei ole aga töö-hoolekandeministeerium sellepeale tähelepanu pööranud, et meil lepituskogud sisse seada ja wahekohtuid asutada, mis tööliste vähemaid konflikte tööandjatega lahendaks, enne kui nendest uusi asjaolusid juurde woolates, suured konfliktid wälja kujuneksid. Näib, nagu tahetaks paremalt poolt, wõimsamalt poolt igas asjas ja igas küsimuses ainult wõimuga ja surwega läbi murda. Wäga iseloomustawaks meie töö-hoolekandeministeeriumile on see, et tema Wabariigi Walitsuse kaudu, nagu riigis meeleolu sünnitamiseks, nagu selleks, et kodanline ajakirjandus wõiks ära märkida oma weergudel neid seaduseelnõusid, mis tööliste kaitseks ette wõetud, on esitanud Riigikogule terwe rea konwentsioonid, kuid ühtegi nendest konwentsioonidest ei ole katsumagi hakatud ellu wiia. Ja praegu, kui wastu wõetud meil mõned konwentsioonid, siis on töö-hoolekandeministeeriumi poolt esitatud seaduseelnõud, mis sisuliselt räägiwad otsekohe selle wastu. Tuletame meelde haigus-kinnituseaduse sellekohaseid punkte, mis on ka äramääramist leidnud konwentsioonides.

Tööpuuduse peale meil tähelepanu ei pöörata ja nagu ma juba enne tähendasin, on sellekohane summa eelarwest täiesti maha kustutatud. Tööpuudust esitati ka seekord, kui oli jutt Narwast ja kui siis härra töö-hoolekandeminister ise Narwa läks, siis leidis ta ikkagi, et seal tööpuudus on, ja Riigikogul tuli tol korral abi anda. Käesolewal korral on ka töö-hoolekandeministril niisugused andmed olemas selle kohta, et ikkagi roh-

kesti on olemas neid kodanikke, kes tööpuuduse all kannatawad ja selle läbi äärmisesse wiletsusesse on sattunud, kuid nendele töö muretsemise ja toetuse peale pole mingisugust tähelepanu pööratud. Isegi seda pole ette nähtud, et oleks konwentsioonides ettenähtud süstemaatilist, kawakindlat tööbörse korraldust looma hakatud.

Mis puutub meie töökaitse-seadustesse, siis nende wastu eksimisi tuleb iga sammu peal ette ja on juhtumisi, kus töökaitse kommissarid ajalehtede weergudel oma arwamistega esinewad, mis wastu käiwad weneaegse kinnitusnõukogu poolt wäljaantud seletusele, ja tööliste kahjuks. Ma tuletan siin seda paragrahwi meelde, mis kinnituseaduses käib abiandmise kohta siis, kui haige on tööst lahkunud ja sellest lahkumise ajast arwates ei ole weel kuu aega mööda läinud. See oli juba Wene ajal kindel ja sellekohased seletused olid olemas, et sarnasel puhul sel haigel on alles kõik kassaliikme õigused, ja temal on täielik õigus saada neilsamadel määradel toetust ja abi, nagu see ette nähtud on teiste haigekassa liigete kohta. Kuid meie töökaitse kommissaride seas on leidunud siiski inimesi, kes ajalehtede weergudel kirju on awaldanud, kus nad kahtlewad, et kas siin ei wõiks ka mitte teisiti talitada. Mis midu puutub meie töökaitse kommissaridesse, siis oleks küll tarwilik, et edaspidi nende ettewalmistuse peale rohkem rõhku pandaks, neilt nendel aladel, mis neile peale on pandud, kohast asjatundmist nõutaks, sest wähe on sellest, kui mõni inimene on töötanud kuskil sõjawäe kantseleis ehk jälle omawalitsuse asutuses, et tulla ja hakata käsitama töökaitse-seadusi, mis ju ka tarwilikku tundmist nõuawad. Muidugi, kui meie töökaitse kommissarid oma ettewalmistuse ja asjatundmise poolest tarwilikku pinda jalge all ei tunne, siis on neil ka raske ühes kui teises küsimuses kindlat kui ka autoriteetlikku seisukohta wõtta, selle tagajärjel on ka kõikumine, mis jälle omalt poolt autoriteedi wähendamiseks kaasa aitab.

Nii näeme, et tööministeerium seda kaitset töölistele mitte ei paku, mis tema ülesanne oleks ja teisiti ei wõi seda ka meie riigis — meie elame ju kodanlises ühiskonnas — praeguste jõudude wahekorrad juures ette kujutada. Kui siin töölisteklass tahab edaspidi ka näha enese huwide tähelepanemist, siis peab ta meelde

tuletama seda, mis ütleb töolisteliikumise ja töolistewõitluse ajalugu: enne töoliste klassi seisukord ei parane, kui tema tarwiliku tugewuse on omanud, ja enne kui meie töolisteklass selleni jõuab, on tal palju wõitlusi weel läbi elada. Tal tuleb läbi teha see ajalugu, mida wõiks nimetada õiglusetuse ja wägiwalla ajalooks, mille all suur rahwaosa kannatab. Iga samm, mis töolisteliikumine edasi läheb alalise tagakiusamise juures, on pühitse- tud tööliste ülejõukäiwa wõitlusega.

E. Jonas (is.): Töö-hoolekandemi- nisteeriumi eelarwe on oma suuruse poo- lest kolmas lõpust; see on ainukene mi- nisteerium, mis peaks õieti tööliste eest muretsema, mis peaks tööd kaitsma. Kui meie ühest küljest riigi eelarwe aruta- mise puhul näitame, et suur osa riigi sis- setulekuid, mis kaudsete ja otsekoheste maksude näol sisse wõetakse, just töö- rahwa käest tuleb, siis teisest küljest näi- tab töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe, kui palju riik wälja annab selle suure maksukoorma-kandja kihi toetamiseks. Ja kui waadata selle ministeeriumi summa- sid, siis on selge, et see ministeerium on waenelaps wõrreldes teiste ministeeriu- midega. Kogusummas ulatab töö-hoole- kandeministeeriumi eelarwe 178.957.800 marga peale, aga sellest summast läheb ainult wäikene osa töökaitse peale. Töö- kaitse osakond saab kõigest 5.964.925 marka, ja isegi selle summa eelarwesse wõtmise wastu waieldakse ägedasti pa- remalt poolt. Oletame, et meil tahetaks terwes ulatuses praegumaks waidki töö- kaitse-seadusi teostada ja töökaitse järe- walwe aparati tarwilikus ulatuses kor- raldada, siis ei jätkuks sellest rahast. Seda tõendab see asjaolu, et kui meil omal ajal sunduslikud määrused põllutööliste pal- gaolude korraldamiseks maksid, siis ei suudetud kuigi palju selle seaduse ellu- wiimise ja tema täitmise järele walwata. Kommissarid, kelle poole pöörati koha peal, seletasid, et ka sel korral, kui ne- mad tahaksid oma ülesannet korralikult täita ja tarwilikul määral majapidamisi läbi rewideerida, et kindlaks teha põllu- tööliste tööaja ja palgaolude määruste rikkumisi, siis ei jätkuks neil selleks aega. Kommissaridel oli mõnel pool senniajani mitu maakonda käes, arusaadaw, et see töö ühele inimesele üle jõu käis.

Aga ma ei taha sellega kaugeltki ütelda, nagu täidaks praegune töökaitse kommissariaat korralikult oma ülesandeid

selles ulatuses, nagu see temal wõimalik oleks praegusegi eelarwe piirides. Wõimalt on siitsamalt kõnetoolilt näidatud, kui- wõrd lohakalt ametnikud oma kohuseid täidawad. Töö-hoolekandeministeerium on üks neist ministeeriumidest, kes nii ütelda, rewolutsiooni jäänusena weel püsib ja keda ei tihata esialgu likwidee- rima hakata; teda paljalt sallitakse ilma, et otsitaks teid tema tegewuse arenda- miseks ja sellepärast walitseb ka selles ministeeriumis niisugune bürokraatlik kõngemise waim, mis halwab algatuse. Ametnikud wõtawad 20. kuupäewal oma palga ja teewad tööd nii palju, kuipalju hädapärast tarwis teha on, et mitte armu- leiwa sõjateks muutuda, kuna tööolude ja palgatingimiste lahendamiseks ja ots- tarbekohaseks korraldamiseks ei wõeta waewaks peaaegu midagi ära teha. Töö- hoolekandeministeeriumi hoolekande osa- kond on muutunud peaaegu ainuüksi pen- sionide ja toetussummade wäljamaksmise kassaks. Ei ole sellest osakonnast, hooli- mata mitmeaastasest tööst, senni ajani weel ühtegi seaduseelnõu ilmunud, mis hoolekande küsimust enam-wähem rahul- oldawalt käsitaks, kuigi selle osakonna juhataja ise ei salga, et meie hoolekande asi on äärmiselt wilets ja halb. Kui küsida põhjusi, miks ministeerium ei wõta tar- witusele abinõusid, et seda olukorda pa- randada, siis wastawad osakonna juhti- wad jõud, et olla töötatud mitu aastat uue hoolekande seaduse kallal, kuid see eelnõu olla paar korda rewideerimisele wõetud ja ei jõudwat nähtawasti minis- teeriumist kaugemale. Minu teades hakati seda seadust juba 1919 a. wälja töötama, siis kui oli tarwis weel töölisklassi tuge kodanlusele selleks, et kindlustada oma seisukorda. Kahtlemata ka selle seaduse wäljatöötamine pidi tooma töölisklassi poolehoiu. Nüüd aga pole tööliste abi enam tarwis, ja sellepärast on ka seaduse kõik seisma pandud. Iga ministri waheta- mise puhul antakse ta uuesti ümbertöö- tamiseks, aga kus, ja missuguse kiwi wõi kännu taha ta alati seisma jääb, seda pole raske aimata.

Et seisukord eriti töölisklassil halb on, seda tõendab ka töökaitse kommissariaadi aruanne. Ma tähendasin juba, et kommis- sarid waatawad väga ükskõikselt oma ülesannete täitmise peale. Aga ka nii bürokraatiliselt talitades, ei ole nemad mitte mööda pääsenud konfliktide lahenda- misest, mida on neile otse kui rahet selga sadanud. Konfliktide arw möödaläinud

aastal tööstusettevõtetes ulatab 3.924 peale. Konflikte põllutöös, mida on tulnud töökaitse komisjaridel lahendada — on 1.165. Kokku on konflikte olnud 5.089. Juba see asjaolu, et ministeeriumi aruandes on tähendatud konflikte tööstusettevõtetes rohkem kui põllutööstuses, näitab, et töökaitse aparaat ei suuda ega saa, võib olla ka ei taha mitte küllalt walwata selle järele, missugune wahekord walitseb põllutöölise ja põllumehe wahel. Meie teame aga, et põllutöölisi on Eestis palju rohkem kui tööstustöölisi ja kokkupõrkeid eriti praegusel pallkade kärpimise ajajärgul põllumajanduses on kahtlemata rohkem, kui tööstuses. Aga töökaitse komisjaride aruanne seda ei näita. Aga üldine konfliktide arw 5.089, ei ole mitte wäikene meie töolistehulga kohta. Sellesama töökaitse komisjariaadi aruande järele oli meie töolistehulk 1. jaanuaril 1922 a. kõigest 23.099, 1. detsembril oli aga töolistearw 39.390. Tähendab 39.000 töölise kohta on siiski wähem kui aasta jooksul ette tulnud 5.089 konfliktit, mis töökaitse komisjariaadis registreeritud. Aga kui palju neid on, mis omawahele on jäänud, seda on raske ütelda, aga et see arw kahtlemata mitte wäike ei ole, see on selge. Tähendab, kui nii suur konfliktide arw sarnase wäikese töolistehulga juures maad leiab, wähem kui aasta jooksul, siis peawad olud sedawõrd kitsad olema, mis loowad soodsa pinna konfliktide tekkimisele ja töolisteklassi palgaseisukord ja töötingimised on sedawõrd halwad, et töölised on sunnitud oma seisukorra parandamiseks, kui mitte suuremal arwul, kollektiivselt, siis wähemalt üksikult, wõi wäikeste ettevõtete wiisi wõitlusesse astuma. Sellega on seletataw see konfliktide suur arw.

Aga töö-hoolekandeministeeriumile ei ütle see suur arw mitte midagi, tema ei tee sellest mingisuguseid järeldusi. Sest pole senni kuulda, et tema oleks asunud uute töökaitse-seaduste wäljatöötamisele ehk wähemalt weneaegiste seaduste põhjalikule rewideerimisele, waid katsutakse endist wiisi läbi ajada ja lüüa käega seal, kus asi mitte liig põnewaks ei lähe.

Aga edasi: mitte üksinda töökaitse alal, waid ka tööleidmise alal wõiwad need ametlikud arwud, mis olemas, tõendada, et meie töölise seisukord sugugi hea ei ole. Meil eitatakse alalõpmata tööpuudust ja räägitakse, et tööd ei leidwat ainult need, kes ei wiitsi tööd teha. Kuid

waadake neidsamu ametlikka aruandeid, siis näete, et nendest 39.390 töölisest on aasta jooksul iga kuu töötä 500 ja tuhande wahel. Jaanuarikuus möödaläinud aastal, on olnud töötatöölisi 1.100, webruaris 1.350, märtsis — 1.440, aprillis — 1.633, mais 1.695, juunis 1.504 jne. Kogu aja arw tõuseb, ainult aasta lõpu poole langeb tööbörsest töötatöölise arw. Nii wõime siis ütelda, et meil tööbörsest on registreeritud igas kuus keskmiselt 800 inimest.

Aga kui palju meil siis töötatöölisi registreeritakse? Meie teame, et tööhoolekandeministeerium ei ole waewaks wõtnud tööbörsede korraldust rewideerimise alla wõtta. Nii nagu tööbörsest praegu töötawad, ei täida nad tõesti oma ülesannet, ega suuda seda ka täita. Tööbörsest on asutatud mõnes üksikus kohas, mõnes maakonnalinnas ja nende tegewus on piiratud wõrdlemisi wäikeste rahasummadega. Nad ei saa oma tegewust arendada, ei saa enese töö propageerimiseks peaaegu midagi teha. Kes juhuslikult tööbörsest kuulda saab, see läheb sinna registreerima, suur osa otsib ise tööd.

Aga weel halwem on lugu selle poolest maal, kus iseäranis suur töötatöölise hulk on. Maalt linna registreerima minna on töötatöölisel absoluut wõimatu juba kauge maa pärast ja ka sellepärast, et tööpuuduse ajal ei ole inimesel raha, et saaks wabalt ringi kolada. Sellepärast ei näita see ametlik arw 800, mis meie tööbörse aruandest saanud, kaugeltki weel tõelikkude töötatöölise hulka. Aga, nagu ma tähendasin, ei ole tööbörsede korraldamise ja ümberloomise suhtes meie tööhoolekandeministeeriumil mingisuguseid kawatsusi ega plaane tulewiku kohta.

Kui teie waatate aga töö-hoolekandeministeeriumi eelarwet, siis näete, et siin on mitmesugusteks otstarbeteks toetussummade all raha määratud. Aga kui teie waatate ja otsite ka töötatöölise toetamissummat, siis seda teie ei leia. Selles kawas, mis töö-hoolekandeministeeriumi rahaministeeriumi eelarwe-komisjonile esitas, oli tõesti ministeeriumi poolt 2 miljonit marka töötatöölise toetamiseks üles wõetud, aga see summa on seal maha tõmmatud. Selge on, et meie rahapoliitika juhid on kindlas arwamises, et ei tule töölise toetamiseks ja nende seisukorra parandamiseks miskisuguseid summasid anda. Töö-hoolekandeministeeriumil olid aga käes küllalt põhjendawad ja kaaluwad andmed, et näidata, kuiwõrd hädatarwilik on töötatöölise seisukorra kind-

lustamine. Töö-hoolekandeministeerium võis näidata, et meil tööpuudus on krooniline ja et töötatöölise arv püsib tööbörseidel peaaegu ühel ja samal astmel terve aasta jooksul. Et siin järsku paranemist oodata ei ole ehk vähemalt sesoonide viisi tööpuuduse vähenemist loota ei ole, peaks ministeeriumile selge olema. Ta peaks teadma, et meil tööpuudusega kui mingi permanentse nähtusega tegemist on, kus tööpuudus ähwardab sadandeid ja võib olla, ka tuhandeid töötatöölisi muuta lihtsalt santideks. Mis sest, et tekib juurde lumpenproletaarlasti, meie võimulolevad härrad ei pane seda tähelegi. Kui möödaläinud aastal Narva töötatöölise toetamiseks määrati teataw summa, siis oleks loomulik olnud, et see summa tänawu eelarwest ainult siis oleks võinud välja jääda, kui oleks tõendatud suudetud, et meie töötatöölise olukord paranenud on. Seda aga teha ei ole saadud, ja sellepärast oleks siit loogiline järeldus, et ka tänawu aasta tuleb teataw summa määrata töötatöölise toetamiseks. Seda aga tehtud ei ole. Sellepärast, juhtides Riigikogu liigete tähelepanu nende ametlike andmete peale, mis tööbörsedest saadud, ja võttes keskmise töötatöölise arwu 800 inimest —, aga ma ütlen, see on väga väikene arv — ja määrates perekonna peale 4.000 marka kuus, mis praeguste olude juures äärmiselt väikene summa on, millega waewalt enese elu sees suudetakse pidada, — tuleks töötatöölise toetuseks määrata pisut alla 100.000.000 marga. Kuid silmas pidades, et ametlikud börsed registreerida suudawad ainult väheseid, teen mina ettepaneku töökaitse osakonna eelarwe § 15 täiendada 100.000.000 margaga töötatöölise toetamiseks.

Et meie töörahwa olukord tõesti wilets on ja et meie sotsiaalne seisukord väga halb, seda tõendab meile selgesti terwishoiu peawalitsuse aruanne. Terwishoiu peawalitsuse juhataja seletuse järele tulewat meil aastast umbes 2.000 uut tiisikushaiget juurde, kõnelemata wanadest. Terwishoiu peawalitsusel puudwad aga summad, et sennistelegi tiisikushaigetele, kes praegu kõige halvematel tingimistel elawad, kõige elementaarsemat abi pakkuda. Summad, mis rahwa terwishoiu heaks määratud, on äärmiselt väikesed ja terwishoiu peawalitsuse juhataja võib teile kirjeldada lootuseta pilte sellest, kuidas peawad ametissepandud halastajaõed korterist korterisse käies,

pealt waatama, kuidas perekonnaliikmed üksteise järele terwes koosseisus langewad tiisikuse haiguse ohwriks. Kõige suurem löikus tiisikusel on just tööliste linnajagudes, kus korteriolud on sedawõrd kitsad, et ühes väikeses urtsiku toakeses elab harilikult 4 kunni 5 inimest; sagedasti aga koguni 2 kunni 3 perekonda üheskoos. Need on korterid, kus ei ole wärsket õhku, kuhu ei paista päike ja kus niiskusemardikad ja külgehakkawate haiguste idud omale alalise pesa loowad. Niisugustes korterites on eestkätt registreeritud tiisikushaiguste juhtumised. Tiisikushaigus on üldse üheks paremaks baromeetriks, mis näitab, kuiwõrd kõrge, ehk madal on rahwa sotsiaalne seisukord. Kui ühiskondline kord niiwõrd halb on, tööolud niiwõrd wiletsad, et need töötajate terwise peale käiwad, kui palgatingimused on niiwõrd halwad, et tööline ei suuda tööks ärakulutatud energiat tagasi saada toidu läbi, siis on selge, et tuleb kõdunemine ja selle tagajärjel lõikab tiisikus kõige suuremat wilja. Aga wõtke veel meie koolide terwishoiu aruanded, siis näete, et 50% lastest põewad mitmesuguseid kroonilisi, pikaajalisi ja raskeid haigusi. Eriti võib seda tähele panna neis koolides, kus peajasjalikult õpiwad tööliste lapsed. (J. Annusson (töer.): See on igalpool nõnda!) Väga võimalik, aga kui ta igalpool nõnda on, siis tõendab see, et olukord on igalpool wilets ja et siin ei saada ainult arstlise ülewaatuse, wigastuse ja wigaste protsendi kindlaksmääramisega seisukorda parandada, waid tuleb radikaalsemaid abinõusid tarvitusele wõtta ja kõige pealt töötajatele niisugused töötingimused luua, et nad ja nende perekonnad nälgida ei tarvitseks. Terwishoiu peawalitsuse juhataja teatas, et tema on nõudnud mitmesugusteks rahwa terwishoiu parandamise otstarbeteks suurema summa — 36 miljonit marka, kuid rahaministeeriumi komisjon oli 30 miljonit maha tõmbanud ja järele jätnud ainult 6 miljonit. Nüüd seisab terwishoiu peawalitsus küsimuse ees, mis selle 6 miljoniga peale hakata, sest sellest ei jätku isegi haigete registreerimiseks ega nende sanatooriumi saatmise kuludekski, — sanatooriumis rawitsemise ja hoolitsemise kuludest rääkimata. Kõik need asjaolud näitawad meile ainult ühte, et tööolude ja rahwa terwishoiu seisukorra parandamiseks ei taheta raha mitte niigi palju välja anda, kui see hädatarwilik. Küll aga hääletas terve

parem tiiv omal ajal usuõpetuse koolidesse wiimise poolt, mis riigile ligi 100 miljonit marka maksma läheb. Selleks jätkub meil raha küll, seal on kristlaste südamed niivõrd helled, et nad isegi puudujäägist riigi eelarwes ei küsi, waid walmis on kahe käega raha wälja loopima. Ärgu oldagu ometi sarnases arwamises, et usuõpetuse koolitoomisega suudetakse meie ühiskondlist seisukorda parandada. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : K a s n a d s e d a r ä ä g i w a d ?) Oma kihutuskoosolekutel usuõpetuse heaks on nad mitmes kohas seda tõendanud. Kui usuõpetuse peale nõutaw summa kulutatakse ära põdewa noorsoo terwishoiu parandamiseks, ja kristlased selle summa saamiseks kaasa aitaksid, siis teeksid nad igatahes noorsoole palju suurema teene, kui usuõpetuse kooliwiimisega.

Lõpuks tahaks ma tähendada weel ainult seda, et teiste ministeeriumide eelarwete puhul nägime, kuidas mitmesugused kaunis suured toetussummad olid üles wõetud mitmesuguste kodanlise klassi organisatsioonide ja ettewõtete kasuks. Kuid töö-hoolekandeministeeriumi eelarwes ei ole ainustki summat töölisklassi organisatsioonide jaoks. Isegi ministeeriumi otsekoheste ülesannete täitmiseks töötatöölise toetamise alal ei anta raha. Teie wõite kahtlemata ka minu ettepaneku tagasi lükata — teil on enamus, aga ega sellepärast teil õigust pole ega küsimus lahendatud ole. Et arwustust ära hoida, wõite ju jällegi nii masindama hakata, nagu eile öösel siin eelarwet läbi masindasite, kus osa teist saalis tukkus, osa koridoris magas. Teie olete ikka ja alati rõhutanud parlamendi tähtsust, olete ülistanud parlamendi ülesandeid demokraatias, aga teie olete ka, mu härrad, esimesed, kes kõige paremini oskawad seda parlamenti muuta lihtsalt tsirkuseks. Eileõhtune koosolek näitas seda, et teie parlamenti tunnustate ainult sõnaliselt, aga sisuliselt on ta teile ainult rääkimise kohaks, kus teie õhtud ära wiidate ja üks-teise kulul lõbusat nalja teete.

P. Keerdo (wäljasp. rhm.): Töö-hoolekandeministeerium peab olema see ministeerium, kes lahendab wahekorda kapitaali ja tööliste wahel, kes töölisti kaitseb kurnamise eest. Tõepoolest on aga töö-hoolekandeministeerium nende ülesannete täitmisel muutunud täiesti tööandjate kaitsejaks, jättes täiesti kaitseta töölisti. Kõik need töökaitse-seaduseke-

sed, mis kodanlistes riikides maksma on pandud, on ainult selleks loodud, et sellega ära hoida tööliste klassiwoitlust. Kui meie vaatame töö-hoolekandeministeeriumi tegewust, siis peame seda konstateerima, et kõigis küsimustes, wõtame missugustes küsimustes tahes, igalpool on see asutus rohkem tööandjate kui tööliste kaitsejaks. Kui wõtame kas wõi 8. tunnilise tööpäewa, siis teame, et 8 tunniline tööpäew anti wälja sel ajal, kui meie tõusik-kodanluse jalgealune weel küllalt kindel ei olnud, siis, kui tarwis oli silmi teha laiematele rahwahulkadele. Mida enam aga see jalgealune tugewnes, seda enam hakati neid wäikseid järelandmisi, neid woitusid, mis töölisklass oli saanud, tagasi wõtma. Praegu on töö-hoolekandeministeerium täiesti eitawale seisukohale asunud 8. tunnilise tööpäewa kohta, olgugi, et isegi rahwuswaheline tööbüroo oma konwerentsidel on asunud seisukohale, et 8. tunniline tööpäew tuleb maksma panna. Washingtoni töökonwerentsi otsus 1919 a. 8. tunnilise tööpäewa kohta ei ole meil tänapäewani kinnitamiseks ette pandud, olgugi, et kõik hilisemad töökonwerentsi otsused ja konwentsioonid kinnitamiseks esitatud on, see on, need konwentsioonid, mis mingit kaitset tööliste ei anna. Sama seisukohta näeme põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse juures. Põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seadus, mis sõjapäewil maksma pandi, ei annud küll kuigi suurt kaitset põllutöölisele, kuid need sunduslikud määrused olid siiski wäikseks kaitseks nende tööandjate wastu, kes mingisugust piiri ei tunnud tööliste kurnamiseks. Nüüd aga on Riigikogu enamuserakonnad selle seaduse nii ümber muutnud, et ta tõepoolest paberilipakaks on muutunud, ja seda täie teadmise-ga, sest enamuserakondadel ei olnudki muud midagi tarwis, kui ainult wälja anda niisugune seadus, millel tegelikult mingisugust tähtsust ei ole. Et see nii on, seda on näidanud kahel aastal ärapeetud segakommisjoni koosolekud, mis ei ole annud mingisuguseid tagajärgi, sest et üks pool algusest saadik wälja läks sellelt seisukohalt, et kokkulepet nurja ajada. Seda näeme, kui meie natukene vaatame neid ettepanekuid, mis neis segakommisjonides on esitatud. Tööliste-esitaja ettepanek oli niivõrd wäikene, see rahaldas ainult kõige minimaalsemaid tarwidusi, oli kokku seatud selle elatismiinimumi põhjal, mis ka puhtkodanlised

teadusmehed on õigeaks tunnistanud. Kuid tööliste esitajad, soovides töölistele väikestki kaitset, olid walmis sellestki wilestast palganormist maha jätma, et ainult kokkulepet saawutada. Tööandjate seisukoht oli aga selge. Nende seisukohta wäljendas väga õieti nende esitaja, kui ta ütles, et kui teie ka 50—60% palganormidest maha jätate, ei tule ka kokkuleppest midagi wälja.

Kokkulepet oleks saawutatud ainult sel juhtumisel, kui töölisel oleks walmis olnud kokku leppima weel halwematel tingimistel, kui see wabal kokkuleppel võimalik oli. Need ettepanekud, mida tööandjad omalt poolt tegid, näitawad ainult seda, et nad demonstratsiooniks on esitatud, et nende tagasilükkamise läbi saawutada seda paljukiidetud waba kokkulepet. Teisiti seda wõtta ei saa. Wõtame tööandjate ettepaneku, see on — wiljas ja rahas arwatud palga kokku, siis saame 75 puuda wilja ja 4.200 marka raha aastas. Praegusi turuhindasid silmas pidades ei wasta see palk kuidagi elu nõuetele. Wabal kokkuleppel on aga maksetud praegu keskmiselt 90½ puuda wilja ja umbes 6.000 marka rahapalka aastas. See näitab, et see ettepanek palju wähem oli kui praegu wabal kokkuleppel maksetakse ja et see ettepanek ei wõinud olla tõsiselt mõeldud. Selle ettepaneku ainukene ülesanne oli, saawutada waba kurnamise võimalust. Töö-hoolekandeministeerium ei ole põllutööliste seisukorra parandamiseks mitte midagi ära teinud. Töö-hoolekandeministeeriumil on väga hästi teada, missugusesse seisukorda on sattunud meie põllutöölised eriti just mõisade hakkimise läbi, kus tuhanded töölisel on ilma tööta ja korterita jäänud. Walitsusel on väga hästi teada see suur tööpuudus, mis eriti maatööliste hulgas walitseb ja mida tööandjad selleks ära kasutawad, et palkasid weelgi alla kruwida. Seda on tunnistanud töö-hoolekandeminister härra Kaarna ka ise awalikult ja teatanud omal ajal eelarwe-komisjoni koosolekul, et põllutööliste seisukord on raske ja et neid niisugusesse seisukorda jätta ei saa, waid siin tuleb walitsusel wahahele astuda ja et ei saa lubada täielikku wabalepingute sõlmimist. Härra ministri ütelse järele pidi juba teoksil olema põllutööliste töö ja palgaolude korraldamise seadus, mis niisugusel korral, kui segakomisjonid ei peaks tagajärgi andma, seaduslikul teel maksma tahetakse panna. Nüüd on aga hulk aega mööda läinud sel-

lest, kui üleriikline segakomisjon laiali läks ja meie ei ole weel mitte näinud, et töö-hoolekandeministeerium oleks wastawa seaduseelnõuga esinenud, waid hoopis ümberpöördukt oleme näinud, et walitsewad enamusrühmad on hoopis wastupidisele seisukohale asunud, et ka nende seaduseelnõude, mis siin üksikute Riigikogu liigete ja rühmade poolt esitatud, arutamist edasi wenitada, nähtawasti selle ajani, kui uus põllutööaasta peale alganud on. Nähtawasti pole enamusrühmadel niipalju julgust, et otsekohene olla, waid katsutakse sellega küsimusest mööda saada, et seda küsimust määrata aja peale edasi lükatakse. Meie näeme, et ka teistes küsimustes ministeerium neid ülesandeid täitnud pole, mis temalt oodata oleks tulnud, waid ümberpöördukt. Meie teame, et just töö-hoolekandeministeerium oli see, kes majaomanikkudele wastu tulles tõstis üles küsimuse, kas ei oleks aeg üüriseadust kaotada, kas ei oleks aeg majaomanikkudele täielikku võimalust anda üürisi weel kõrgemale kruwida.

Kui meie waatame töökaitse ala, siis meie näeme, nagu siin ka eelkõnelejad tähendasid, et ministeerium töökaitse sulles midagi ära ei ole teinud, waid ümberpöördukt, on olnud sagedasti takistajaks, et töölisel isegi neid wäikesid õigusi, mis neil on, tarwitada ei saa. Meie teame, et wabrikute töolistewanemate walimistega alaline lahkarwamine tööministeeriumiga on. Tööministeerium katsub sihikindlalt wabrikute töolistewanemate walimisi tühistada, otsib selleks kõiksugu seaduse paragrahwisid, kus temal aga wähegi võimalik. Kord wõetakse tarwitusele weneaegse walitsuse seadus töolistewanemate kohta, kui see aga ministeeriumile kasulik on, siis seletakse seda wabriku töolistewanemate organisatsiooni põhikirja põhjal jne. Et siin iga tahe mitte ei käida järjekindluse järele, waid seletakse seadust niowiisi, nagu seda tarwis on selleks, et töolistewanemate walimisi takistada, see on kindel. Meil on mitmed juhtumised, kus töolistewanemaid ainult sel korral kinnitakse, kui nemad tööministeeriumile wastuwõetawad näiwad olewat. Kui kusagil läheb läbi wanemaks niisugune isik, kes tööministeeriumile wastuwõetaw on, siis kinnitakse ta otsekohe, kuna aga wastasel korral kõiksuguseid abinõusid tarwitusele wõetakse, et walimist nurja ajada. See seisukoht, et töolisteliikumisele wastu

tullakse ainult niisugusel korral, kui töö-
lised eneste sennistest seisukohtadest
loobuvad, see seisukoht on awaldumas
töoministeriumis ka muil aladel.

Ma juhiksin weel kord tähelpanu siin
juba mitmel korral arutuselolnud tööliste-
maja küsimuse peale, missuguses küsimu-
ses töominister jälle pidi tunnistama, et
töölisklassil on täieline õigus nõuda oma
organisatsioonidele ruume jne. Kuid ta
lisan juurde, et tööliste organisatsioonid
on asunud niisugusele seisukohale, mis
praeguse Wabariigi Walitsusega oposi-
tsioonis on ja sellepärast olla walitsusel
raske neile wastu tulla. Weel selgemini
on seda seisukohta awaldanud eile härra
töominister Kaarna parteikaaslane, härra
Strandman siin kuluaaris, kui ta tähendas,
et meie ei saa ometi nendele organisat-
sioonidele, kellel teistsugune seisukoht on
kui meil, anda wõimalust endid organi-
seerida, ja sellega omale wastaseid kas-
watada. (Töö-hoolekandeminis-
ter Chr. Kaarna: Kas ta seda
teisiti ei ütelnud?) Ta ütles otse-
kohe nõndawiisi, et kui meie wõimaldame
neile, kes praegu tööliste organisat-
sioonide eesotsas on, organiseerimist, siis kas-
watame iseendile waenlasi.

Kui tõepoolest kõigi nende töölistesse ja
laiematesse rahwahulkadesse puutuwate
küsimuste peale niisuguselt seisukohalt
waadatakse, et niikaua, kui nemad ei ole
asunud samale seisukohale, kui walitse-
wad erakonnad, et niikaua ei saa neile
mingisugustes küsimustes wastu tulla ja
et niikaua peawad kõik ettepanekud, mis
töötawate hulkade huwides tehakse,
tagasi lükatud saama, siis kahtlemata ei
saa teie ühtegi ettepanekut wastu wõtta,
sest töölisklass ei lase enesele igatahes
mitte ette kirjutada, et tema peaks nüüd
oma poliitilisi ilmawaateid muutma ja
omaks wõtma need seisukohad, mis wa-
litsewatel rühmadel on. See tähendab
seda sama, et ta wabatahtlikult peaks
ennast orjastada laskma ja et tema ennast
wabatahtlikult peaks ära müüma ja ära
unustama selle klassiwõitluse, mis tema
ainukene abinõu on oma wabanemiseks.

Eelkõneleja tõi siin arwulisi andmeid
ette, näitas, kuidas meil terwishoiuga
lugu on, ja kuidas terwishoiu peawalitsus
terwishoiu küsimusi lahendab. Ma peak-
sin siin juurde lisama nii palju, et tõepoo-
lest terwishoiu peawalitsus on ka terwis-
hoiu küsimustes samale seisukohale asu-
nud, nagu kogu töoministerium kõigis

teistes küsimustes. See on, et neid küsi-
musi lahendada ainult siis, kui nemad jõu-
kamate kihtide huwides, täiesti puuduta-
mata jättes need küsimused, mis ka laie-
mate hulkade huwides oleks. Meie
näeme, et isegi niiviisi seletakse ka praegumaks-
waid seadusi. Meie poolt esitati
omal ajal arupärimine selle kohta, kuidas
tsaariaegseid seadusi ka terwishoiu alal
käsitatakse. See arupärimine ei wõetud
mitte wastu, ei lastud walitsusel wastata,
kuidas tema nende seaduste peale waa-
tab. Kuid tõsiasi on ikkagi see, et ka ter-
wishoiu küsimusi otsustatakse meil puht-
klassiliselt seisukohalt. Kui meie näitu-
seks wõtame ainult selle ühe asjaolu, et
terwishoiu peawalitsus sallib isegi tsaa-
riaegsete seaduste rikkumist, nii wiltsad
kui need ka on, niisugusel korral kui
nemad wähegi laiemate rahwahulkade
huwides seisawad, siin näeme meie sel-
gesti, kuidas ka terwishoiu küsimus otsus-
tatakse. Sest wist ei tohiks töö-hoolekan-
deministril teadmata olla, et näituseks
tsaari ajal oli haigete rawitsusele wõt-
mise kohta sarnane määrus, et igauhte
wõeti haigemajasse wastu, kui ta passi
ette näitas. (Töö-hoolekandemi-
nister Chr. Kaarna: Praegu
wõetakse ka!) No jah, härra minis-
ter ütleb, et praegu wõetakse ka, aga tõe-
poolest ei ole see mitte nii, waid on otse-
kohe maksma pandud korraldus: mitte
wastu wõtta haigemajasse inimesi niisu-
gusel korral, kui nemad ei ole 2. nädala
eest rawitsemise raha ette maksnud ehk
kui omawalitsuse asutustest ei ole garan-
tiid, et nad nende kulud kannawad. See
korraldus ei ole mitte maksew ainult linna
keskhaigemajas, sest töö-hoolekandemi-
nister võib ütelda, et see on linna oma-
walitsuse haigemaja ja meie ei saa seda
mitte korraldada, waid see on ka maksew
neis haigemajades, mis riigi kulul ülewal
peetakse: nimelt Tartu ülikooli kliiniku-
tes ja see käib otsekohe wastu sellele
korraldusele, mis Wene ajal maksis.
(Töö-hoolekandeminister Chr.
Kaarna: Millega teie seda põh-
jendate?) Mille peale ma seda põhjen-
dan selleks tõin ma teile tõsiasiad ette ja
ma ei tea, missuguseid põhjendusi teie
weel soowite. Asi on nimelt nii, et kui
omal ajal ühte Liwimaa kodanikku ei
tahetud haigemajja wastu wõtta, siis pöö-
ras ta walitsuswõimude poole ning anti
sellele seadusline käik ja walitsew senat
andis seletuse, et tuleb haigemajasse
wastu wõtta kõiki, waatamata selle peale,

kas neil rawitsemise kulusid katta wõimalik on. Seda ei peeta, aga, nagu ma tähendasin, mitte praegu nii omawalitustuste kulul kui ka riigi kulul peetawates haigemajades. See näitab, et isegi niisuguste küsimuste juures, kus ei saaks poliitikat teha, seda tõepoolest aetakse ja kui meie nüüd vaatame seda käiku, kuidas eelarwet arutatakse, kuidas iga arwutamise wõimalus ära tahetakse wõtta ja ainult eelarwe läbi masindada, selleks koosolekuid peetakse, isegi öösetel ning mõned Riigikogu liikmed wälja heidetakse, siis on ju selge, et nii kaua, kui teil need käes on, saate kõik ettepanekud, mis laiemate rahwahulkade huwides on ette pandud, tagasi lükkama. Kuid see peab rahwale selgeks tegema, kuiwõrd ja kelle huwisid praegune Riigikogu enamuse kaitseb, et rahwas wõiks sellest tarwilisi järeldusi teha.

Juhataja K. Wirma: Aruandja lõpusõna ei tarwita. Ettepanekud on järgmised: Töö-hoolekandeministri poolt on Wabariigi Walitsuse nimel ette pandud peatükk II. hoolekande osakond § 87. (Pensionid) tõsta 52.486.400 mk. wõrra, misjuures see raha ära kuluks nende asjade peale, mis töö-hoolekandeminister siin ette kandis. Teine ettepanek on: Peatükk III § 15 tõsta 100.000.000 marga wõrra töötatööliste toetamiseks. Asun esimese ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse. Loetakse hääli.) Ettepaneku poolt on 34 häält, wastu 9 häält, sellega on ettepanek wastu wõetud. Nüüd palun neid, kes on selle poolt, et peatükk III § 15 toetussummad saaksid tõstetud 100.000.000 marga wõrra töötatööliste toetamiseks, kätt tõsta. (Hääletatakse.) Nähtaw enamuse on wastu, sellega on see ettepanek tagasi lükatud. Palun neid, kes on töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe-osa wastuwõtmise poolt, kätt tõsta. (Hääletatakse.) Töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe-osa on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Riigikogu läheb tagasi rahaministeeriumi eelarwe-osa arutamise juurde. See eelarwe-osa on juba aruandja poolt eelmistel koosolekutel ette kantud. Aruandja lõpusõna ei tarwita. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Rahaministeeriumi eelarwe-osa on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Eelarwe-kommisjoni aruandja **J. Annusson** (loeb):

KAUBANDUS-TÖÖSTUŠMINISTEERIUM.

Peatükk I.

Keskasutus.

§ 1.	Palgad	6.892.900.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	200.000.—
§ 3.	Toetus ja arstiabi	300.000.—
§ 4.	Esituskulud	100.000.—
§ 5.	Ametnikkude ja teenijate warustus	45.000.—
§ 6.	Hariduslised kulud	200.000.—
§ 7.	Kohtukulud ja juriidiline abi	300.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	547.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	592.100.—
§ 10.	Sõiduabinõude ülewaldamine	300.000.—
§ 12.	Liikuw wara	120.000.—
§ 14.	Remondid	178.700.—
§ 15.	Toetussummad	2.925.000.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	35.000.—
§ 29.	Looduswarade uuring	800.000.—
§ 30.	Lina ja linaseemnete wäljaweo kontroll kulud	478.400.—

Kokku peatükk I 14.014.100.—

Peatükk II.

Riigi kesklaboratoorium.

§ 1.	Palgad	1.590.400.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	10.000.—
§ 3.	Toetus ja arstiabi	40.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	26.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	216.800.—
§ 12.	Liikuw wara	450.000.—
§ 13.	Tehnilised kulud	234.000.—
§ 14.	Remondid	68.000.—

Kokku peatükk II 2.635.200.—

Peatükk III.

Kaalude, mõõtude ja proowikoda.

§ 1.	Palgad	1.114.000.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	215.000.—
§ 3.	Toetus ja arstiabi	50.300.—
§ 8.	Kantseleikulud	27.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	86.100.—
§ 12.	Liikuw wara	47.000.—
§ 13.	Tehnilised kulud	31.000.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	2.000.—

Kokku peatükk III 1.572.400.—

	Peatükk IV.	
	Patendiamet.	
1.	Palgad	435.300.—
2.	Päewa- ja sõidurahad	45.000.—
3.	Toetus ja arstiabi	20.000.—
8.	Kantseleikulud	94.000.—
12.	Liikuw wara	55.000.—
16.	Ettenägemata kulud	5.000.—
	Kokku peatükk IV	654.300.—

	Peatükk V.	
	Riikline katsekoda.	
1.	Palgad	561.600.—
3.	Toetus ja arstiabi	16.900.—
8.	Kantseleikulud	18.000.—
	Kokku peatükk V	596.500.—

	Peatükk VI.	
	Riigiwaranduste osakond.	
1.	Palgad	783.100.—
2.	Päewa- ja sõidurahad	25.000.—
3.	Toetus ja arstiabi	20.000.—
7.	Kõhtukulud ja juriidiline abi	40.000.—
8.	Kantseleikulud	51.500.—
9.	Majanduslikud kulud	28.800.—
16.	Ettenägemata kulud	20.000.—
	Kokku peatükk VI	968.400.—

	Peatükk VII.	
	Toitlusministeeriumi likwideerimise komisjon.	
1.	Palgad	988.100.—
2.	Päewa- ja sõidurahad	5.000.—
3.	Toetus ja arstiabi	29.000.—
7.	Kohtukulud ja juriidiline abi	72.000.—
8.	Kantseleikulud	17.500.—
9.	Majanduslikud kulud	135.100.—
16.	Ettenägemata kulud	2.900.—
	Kokku peatükk VII	1.249.600.—
	Kokku kaubandus-tööstus-ministeerium	21.690.500.—

K o o s s e i s u d.

KAUBANDUS-TÖÖSTUSMINISTEERIU- RIUM.

1. Juhatus ja kantselei.

Minister	1	36.000.—
Ministri abi	1	28.800.—
Juriidiline nõunik	1	18.000.—

Majandusline nõunik	1	18.000.—
Kantselei juhataja	1	15.300.—
Pearaamatupidaja	1	15.300.—
„ abi	1	11.700.—
Käsitusametnik	1	9.900.—
Sekretäär	1	8.700.—
Raamatupidaja	1	8.700.—
Raamatukoguhoidja, tõlk ja redigeeriija	1	6.200.—
Wastuwõtja ametnik — majawalitseja (ühtlasi kassahoidja)	1	6.200.—
Arweametnik	1	6.200.—
Registraator	1	5.800.—
Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—
Masinakirjutaja	1	5.000.—
„	2	4.800.—
„	1	4.500.—
„	2	4.500.—
Käskjalg	1	4.500.—
Alaealine käskjalg	1	3.000.—

2. Kaubandusosakond.

a) Juhatus ja kantselei.

Juhataja	1	21.600.—
Kaubandusline eriteadlane	1	13.500.—
Asjaajaja	1	6.800.—
Registraator	1	5.800.—
Informatsiooni juhataja	1	15.300.—
Sekretäär	1	8.700.—
Wanem teadeteametnik	1	7.700.—
Teadeteametnik I j.	1	6.200.—
„ II j.	1	5.500.—

b) Proowikoda.

Juhataja	1	18.000.—
„ abi	1	13.500.—
Kontrolöör wanem	3	8.700.—
„ noorem	2	6.800.—
Asjaajaja	1	5.500.—
Käskjalg	1	4.500.—

c) Riikline katsekoda.

Juhataja	3	6.000.—
Eriteadlane	1	13.500.—
Asjaajaja	1	5.500.—
Mehaanik	1	6.200.—

3. Tööstusosakond.

a) Juhatus ja kantselei.

Juhataja	1	25.200.—
„ abi	2	21.600.—
Tehniline inspektor I j.	2	18.000.—
„ „ II j.	1	13.500.—
Riikline markscheider	1	15.300.—
Kontrolöör	2	13.500.—

Tehnik-joonistaja	1	7.700.—
Registraator	1	5.800.—

b) Riigi kesklaboratoorium.

Juhataja	1	18.000.—
Keemik	5	13.500.—
Laborant	1	7.700.—
Asjaajaja	1	6.800.—
Käskjalg	1	4.500.—

c) Patendiamet.

Juhataja	1	15.300.—
Asjaajaja	1	6.800.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—

Riigiwaranduste osakond.

Osakonna juhataja	1	21.600.—
„ „ abi	1	13.500.—
Pearaamatupidaja	1	11.700.—
Raamatupidaja	1	7.700.—
Arweametnik I j.	2	6.200.—
„ II j.	3	5.500.—
Sekretäär	1	7.700.—
Registraator	1	5.800.—

Toitlusministeeriumi likwideerimise komisjon.

Komisjoni esimees	1	21.600.—
„ „ abi	1	8.700.—
Arweosakonna juhataja	1	9.900.—
„ „ abi	1	5.000.—
Wanem raamatupidaja	1	7.700.—
Raamatupidaja	1	6.800.—
Arweametnik I j.	1	6.200.—

A. Hansen (väljasp. rhm.): Kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwet sisuliselt wõttes näeme, et see kuiwab ikka rohkem kokku, wõrreldes eelmiste aastatega. See on ka arusaadaw, sest kaubandus-tööstusministeerium, nagu toonitatakse, pidada olema selleks, et juhtida ainult kaubanduse ja tööstuse poliitikat, ja mitte milgil tingimisel ennast segama sel teel tööstusse ja kaubandusse, et ta hakkaks iseseiswalt riiklist tööstust kui ka kaubandust arendama. Meie teame, et omal ajal walitses walitsuses teistsugune tendents, see tähendab sel ajal, kui peaministriks ja walitsuse eesotsas oli härra Tõnisson. Siis hakati looma ja korraldama riiklist tööstust kui ka kaubandust, nüüd on sellele poliitikale täiesti selga pööratud ja selle endise poliitika mälestuseks wõime tähele panna ainult igasuguseid likwideerimise komisjone, küll kütteainete keskkomitee likwideeri-

mise komisjone, küll „Erkati“ likwideerimise komisjone ja muid sarnaseid. Järg on isegi nii kaugele jõudnud, et wõime warsti hakata arutama sadamatehaste likwideerimise komisjoni eelarwet. Ja wõib olla, kui meie weel aasta edasi jõuame, tuleb ka järg põlewkiwitööstuse likwideerimise juurde. Seda kõike on põhjendatud sellega, et wõimalust anda eraalgatusele nii tööstuses kui ka kaubanduses wabalt areneda. Eraalgatusele on antud kõige laiemad piirid tegewuseks: sissewedu on täielikult waba, wäljawedu on täielikult waba, on kaotatud ära igasugused kitsendawad määrused, ja on isegi nii kaugele jõutud, et esimese järgu elutarbeainete wäljawedu wõib sündida ilma mingisuguse piiramiseta, waatamata selle peale, kuidas see siseturu hindade peale mõjub. Selle waba kaubanduse poliitika sildi all läks kogu läinud aasta. Kui nüüd hakata wastawaid järeldusi tegema, kui küsida endalt ja ka kaubanduspoliitika juhtidelt, kui hiilgawaid tagajärgi sarnane poliitika on annud. Kas eraalgatajad nii tööstuse, kui ka kaubanduse alal on nüüd wõinud wabadesse wetesse jõuda selles mõttes, et nad oleksid pääsenud kriisist, oleks pääsenud raskest seisukorrast. Tõepoolest sarnast wastust meie ikkagi ei kuule. Küll kuuleme, et mark on püsinud juba pikemat aega stabiilsena, tuuakse isegi ette arwusid, wõrreldes teiste wanemate riikidega ning öeldakse, et meie kaubabilans ei ole kaugeltki nii katastroofiline, sest teised maad olla palju halwemas seisukorras, isegi need, kellel oma wälisturud juba warematest aegadest. Niisugused märkused käiwad ajakirjanduse weergudelt läbi ja selle põhjenduseks on isegi andmeid ja statistilisi materjale ette toodud. Oletamegi, et see osalt nii on. Tunnistades, et kaubabilans ei ole niiwõrd passiivne, kui see mõnel teisel riigil on ja tunnistades, et mark on teatawa aja kestel püsinud stabiilsena, siis ometi ei saa teist asjaolu salata, et nii tööstus, kui ka kaubandus waatamata riiklise konkurendi kõrwaldamise peale sarnases sihis areneb, et tema mitte paranemise poole ei lähe. Otse halwenemise sihis läheb ta. Sel puhul öeldakse küll harilikult, et seda nähtust ei wõi konstateerida meie riigi juures üksi, meie riik on noor, on alles loomise järgus — terve ilm sipleb praegu majanduslise kriisi krampide käes, terve ilma tööstus ja kaubandus on sassi läinud, suurtes wanades majanduslistes riik-

kides on tagurpidimine, wõib olla, palju silmapaistwam, palju sisulisem ja palju tuntawam, kui meie juures. Kuid sellega trööstimine ei muuda ju ometi meie seisukorda. Kui waadata meie suurtööstust, eriti metallitööstuse alal, siis peab tunnistama, et see igapidi katastroofilisemaks muutub. Ta turud muutuwad iga päewaga kitsamaks. Teie, härrad, ei saa salata, et Eesti suurettewõtted, mis pändatud endiselt Wene riigilt, on sunnitud oma pilku heitma Wenemaa peale. Keegi teist ei saa salata, et meie suurtööstus oma praegustki seisukorda on suutnud pidada peasjalikult just Wene turgude arwel. Et meie suurtööstus pole lõpulikult weel kokku langenud, siis tuleb seda kirjutada Wenemaalt saadud tellimiste ja remonttööde arwele. Kuid wiimasel ajal on sellel alal tagurpidimine märkata. Seda ei salga wist ka härrad tööstuse juhid mitte. Era suurtööstuse järjesti raskenewa seisukorra kergendamiseks otsitakse abinõusid sel teel, et riiklist konkurentsi kõrwaldada, asudes eestkätt sadamatehaste likwideerimisele ja teiselt poolt ka palkade kärpimisele ning tööpäewa pikendamisele. Üldse tööstusest rääkides on alati seletatud, et era-tööstusele peab sarnased tingimised looma, et ta areneda wõiks. Riikline tööstus, kui sarnane, olewat suureks takistuseks, ning ta olla oma paindumata ja bürokraatliku aparadi tõttu riigile kahjulik. Kuid kuigi ta nii mitmetki wiisi kasulik oleks, tuleb teda ometi eraalgatuse huwides äärmuseni kokku tõmmata. Mina juba tähendasin, et meil ei ole mitte sarnast tööstuspoliitikat aetud, mis riiklise tööstuse arenemise poole sihitud oleks, waid seda on kokku tõmmata püütud ja wiimaks ongi niikaugele jõutud, et temast enam õieti midagi järele jäänud ei ole. Riiklistest tööstustewõtetest on senni alles püsinud weel ainult raudteehased ja sadamatehased. Raudteehaste, kui sarnaste külge, ei ole senni weel mitte awalikku arwamist wabritseeritud, ei olda weel niikaugele jõutud, et raudteehaseid likwideerimisele määrata. Sadamatehaste suhtes ollakse aga juba nii kaugele jõutud, et wististi, kui ma ei eksis, on Riigikogule esitatud nende tehaste likwideerimise seaduseelnõu. Ja mis tuuakse siis põhjenduseks ette, et sadamatehaseid, kui sarnaseid, likwideerida tuleb? Esimese põhjusena on ette toodud, et Tallinna sadamatuleks laiendada ja kõige soodsamaks ja kasulikumaks

laiendamiswiisiks on ette nähtud see, et neid tulla laiendada sadamatehaste arwel. Et seda sadamatehaste arwel laiendamist põhjendada, selleks räägitakse kõige pealt, et sadamatehased, kui sarnased, wõistluswõimulised ei olewat eraettewõtetega, teiste sõnadega — mitte tululikud ei olewat ja nende edaspidine seisukord wõida areneda sinnamaani, et riik nende läbi suuri kahjusid peab kandma.

Mina ei taha mitte hakata siin arwamisi awaldama, kas sadamatehaste arwel sadama laiendamine tehniliselt ja praktiliselt otstarbekohane ja kõige tululikum on. See küsimus peab kuuluma kahtlemata eriteadlaste kompetentsi ja jäägu eriteadlaste otsustada. Samuti on minul ka raske siinkohal arwamist awaldada selle kohta, kas sadamatehased oma praeguse seisukorra juures, oma tehnilise sisseade ja warustuse tõttu eraettewõtetega wõistelda suudawad wõi mitte. Kuid minule paistab siiski üks kindel olewat, et sadamatehaste likwideerimise wajadus ei ole päewakorrale kerkinud mitte sellepärast, et Tallinna sadama laiendamine sadamatehaste arwel seda ilmtingimata nõuab. Isegi mitte see asjaolu, et sadamatehased ei suuda konkureerida, ei suuda wõistelda meie eraettewõtetega. Mina olen katsunud teada saada nii mitmetegi eriteadlaste arwamist nende kawatsuste kohta. Ja siin wististi ei saa keegi wastu waielda, et eriteadlaste arwamised selles küsimuses täielikult lahku lähewad. Üks pool küll katsub põhjendada, et kui sadamat, kui sarnast, laiendada tuleb, et siis seda ilmtingimata peab tegema sadamatehaste arwel, kuna teine pool teistsuguseid seisukohti kaitseb. Ja nüüd see grupp eriteadlastest, kes sadamatehaste likwideerimist kahjulikuks peab, see igatahes tunnistab seda, et sadamatehased isegi oma praeguse seisukorra juures suudawad wõistelda eraettewõtetega, ning, et Tallinna sadama laiendamine sadamatehaste arwel otstarbekohane ei ole. Wiimast seisukohta käsitati ka wiimasel mere-inseneeride ja eriteadlaste koosolekul mitmete poolt. Ja kui nüüd jälgida selle koosoleku käiku, neid arwamisi ning wäiteid, mis seal koosolekul ette toodi sadama laiendamise wastu sadamatehaste arwel, siis peab igaüks teist tunnistama, et wastuseisukohad enam-wähem põhjendatud olid, kuna wastuwäited liig nõrgad. Üks eriteadlane tähendas, et need elarwewed ja need kalkulationsioonid, mis ette tuuakse sadama laiend-

damise kasuks sadamatehaste arwel, nii ütelda, kroonu andmed on, mis käsu peale kokku seatud. Kuid see on iseküsimus. Mina ei taha sugugi asuda seisukohale, et Tallinna sadamat, kui sarnast, ei tuleks tehniliselt mitte paremale järjele tõsta, et ei tuleks siin laiendustöid ette võtta, et temal ei tuleks läbikäigu ja läbilaske võimalusi anda. Lugu seisab aga selles, et praegu paistab minule siiski, et see laiendamise kawatus on üpris ja ultra kiire. Siin on siiski tooniandwad mingisugused teised asjaolud ja nendest paistab nimelt see wälja, et maksu mis maksab, sadamatehased tulewad likwideerida. Siis edasi saagu sadama laiendamisega kuidas saab, tulgu wälja mis tuleb. Sadamalaiendust põhjendatakse praegu eriti sellega, et tema läbilaske võimalused olla juba minewal aastal kitsad olnud ja et need võimalused olla minewal aastal transiidi juures niiwõrd puudulikud olnud, et tema kõigile neile nõuetele küllalt ei ole wastanud. Kuid kui jälgida wõrdlewaid andmeid Tallinna ja teiste sadamate wahel, siis peab ometi tunnistama, et praegune sadama laius võimaldab isegi selle tehnilise sisseseade juures, mis praegu on, palju suuremat kaupade läbikäimist, kunni senni ial on olnud. Igatahes need inimesed ja isikud, kes merikaubandusele lähemal seisawad, kes neid küsimusi põhjalikumalt tunnawad, need toonitawad otsekoheselt, et praeguse seisukorra juures sadam suudab wäga hästi rahuldada neid nõudeid, mida sadama arwele kaupade läbiweo suhtes wõib panna. Eriteadlased lähewad weel kaugemale, nad ütlewad, et minewal aastal meil puudusid elektrikraanad, mis aga nüüd seal üles on seatud. Ja nüüd, kus üles seatud on elektrikraanad, on läbilaske võimalus praeguse seisukorra juures mitme wõrra kaswanud. Meie teame ka praegu, et tänawu talwel ja läinud suwel sadamas kaugeltki seda elawust ei olnud, mis minewal aastal oli. Hiljuti toodi ajalehtedes andmed kaubandusosakonna juhataja härra Kukke'e seletuse puhul, et käesolewal aastal transiit ja üldse kaupade läbikäik, eriti aga transiit mitme wõrra langenud on. Transiit komisjoni kunni 10 korda ja kui nüüd seda seisukorda arwesse wõttes küsime, kas siis on tõepoolest tulewal aastal ja weel edasi lähematel aastatel oodata nii suurt transiiti ja kaupade läbikäiku Tallinna sadama kaudu, mis nõuab sadama kiiret laiendamist, eriti just sadamatehaste arwel, siis igatahes eriteadlased selles küsi-

muses wäga kahtlewad. Ma arwan, et meie kaubanduse poliitika esitajad ise wististi samuti kahtlewad, nendel ei ole põhjendatud andmeid ega oletusi ette tuua, et transiit eestkätt, kui ka üldse Tallinna sadama tegewus, niiwõrd laieneks, ehk sellele kõrgusele tõuseks, mis ta enne sõda oli ehk mis ta minewal aastal kõige kiiremal ajal oli. Seda ei julge wististi ükski kaubanduse poliitika tundja oletada, selleks puuduwad otsekohesed alused. Pealegi tõendatakse, et praegune sadam ei ole weelgi tehnika wiimastele nõuetele wastawalt korraldatud ja kui seda läbi wiia, siis tõuseks ta läbilaske võimalus, wõrreldes ennesõjaaegse läbikäiguga õige tuntawalt. Ja see wiimane tee ei nõudwat kuigi suuri kulusid. Igatahes sadamatehaste likwideerimise juures peab tahtnata alla kriipsutama seda, et see likwideerimine ei ole tingitud ainuüksi mitte sadama laiendamise wajadusest, waid siin on tooniandwad teistsugused põhjused ja teised sihid. Riikliste ettevõtete wästu on kogu Eesti wabariigi kestwusel alati waenujalal oldud, neid ei ole kunagi sallitud ja on katsutud igasuguste abinõudega maha teha, neid on katsutud niisuguses walguses paista lasta, et nendel mingisugust eluõigust olla ei saagi. Sarnane poliitika on kuulus Jõõpre rabast saadik, rääkimata igasugustest tööstuslistest ettevõtetest, pealegi weel kaubanduslistest ettevõtetest. Frakapitaal igatahes ei wõi neid sallida ja loomulikult ei salli ka see poliitika, kes, maksu mis maksab, eraalgatusele kitsendamata tegewuse võimalust tahab anda. Mitu korda oleme wõinud kuulda riigi poliitika juhtidele lähedalseiswate isikute ütelsi, et waadake, kui teie tahate, et eraomandus ja eraettewõtted wõiksid edeneda, siis peate teie sarnase seisukorra looma, et riiklised ettevõtted neid segada ei saaks. Seletatakse isegi awalikult, et riiklised ettevõtted suruwad eratööstuse hinnad niiwõrd alla, et nende elamine ja tegutsemine wõimatuks muutuda. Minewaaastase eelarwe arutamise puhul toodi kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwekomisjonis sadamatehaste juhtiwate tegelaste poolt ette wäga põhjendatud andmeid, mis näitawad, et sadamatehased eriti laewade remontide alal jne. wäga heade tagajärgedega wõiwad eraettewõtetega ja teistega wõistelda. Ja see on ka täiesti arusaadaw, sest sadamatehased on praegu töötawatest tehastest ainukesed, kellel on niiwõrd täieline sisseseade,

et nad teiste ettevõtetega wõistelda suudawad, eriti laewade remonttööde alal. Ma ei taha mitte ütelda, et tema oleks warustatud nii, nagu seda wiimase aja tehnika nõuab, aga, vähemalt wõrreldes teiste ettevõtetega, on tal niiwõrd täieline sisseseade, et tema teiste tehastega, kes ka neid tellimisi täidawad, konkureerida suudab. Kui oletame, et sadamatehased ei suuda wõistelda eraettevõtetega igal ajal, nii ütelda, iga sammu peal, aga kas siis on need põhjused ainuüksi seal, et nende bürokraatline aparaat selleks takistuseks oleks. Selle juures tuleb õige tõsiselt kahelda. Need isikud, kes seisawad riikliste ettevõtete eesotsas, on sunnitud õige sagedasti seletama, et just walitsuse enda poolt tööstus-kaubanduslistele ettevõtetele luuakse niisugused tingimised, et wõimatu töötada on. Neile sunnitakse igasugune wormaliteet peale ja luuakse niisugused olukorrad, et nad paratamata on sunnitud alla jääma. Näituseks räägitakse vähempakkumistest: siin wiiakse see vähempakkumine läbi, kui on tegemist wõistlusega riigi- ja eraettevõtte wahel, sagedasti nii ütelda, wiimase kirjatähe mõiste järele. Kui keegi eraettevõtja pakub ühe tellimise wõi töö kas 1 wõi 5 marka odawamalt, siis antakse see ilmtingimata eraettevõtte kätte. Kuid sagedasti kujuneb siiski wälja nii, et kui eraettevõtja on oma tööde lõpuarwed annud, et siis tema töö tuleb 10.000—100.000 marka rohkem maksta sellesama tellimise juures, kui seda riikline ettevõte oleks teinud. Mina vähemalt omast ajast mäletan wäga hästi, kuidas tehti eraettevõtete poolt igasuguseid laewade remonttöösid. Eraettevõtte pakus tema sagedasti vähempakkumisel wõib olla odawamalt wälja, kui seda riikline tööstus sel puhul oma kalkulationsioonis näitas, aga pärast selgus ometi, et eraettevõttele tuli maksta määratunaid summasid igasuguste lisaelarwete järele. Seal tulid maksta sarnased summad wälja, mida riikline ettevõte oma kalkulationsioonis wiimaste peensusteni ei näidanud, mis aga enesestmõistetawalt ilma lisaelarweta ära teinud oleks, kuna aga eraettevõtted need eriliselt arwestasid ja nende järele summasid wälja nõudsid. Meie sadamatehastes sünniwad niisamasugused asjad. Näituseks, minewal aastal, kui olid suuremad laewade remonttööd, kui wõistlesid „Ilmarine“, „Noblessner“ jne., siis anti tellimine vähempakkuja kätte, kes pärast ometi esitas ar-

wed lisatööde peale, nii et lõppude lõpuks, kui hakati kokku wõtma ja wõrdlema, selgus ometi, et need tööd mitmegi hea marga wõrra, ja ma ütlen teinekord kümnetetuhandete markade wõrra kallimaks olid läinud.

Igatahes riik ühelt poolt juba selle süsteemiga on pannud need tehased sarnasse seisukorda, et neil wäga raske on iseseiswalt töötada ja tegutseda. Teiselt poolt meie teame, et senni ei ole nendele tehastele antud neid juriidilisi aluseid, neid juriidilisi õigusi, mis ühel sarnasel ettevõttel ilmtingimata peawad olema. Sadamatehastele ei ole antud kommertsalusel töötawa asutuse ilmet, waid tema on pooltest saadik riikline ettevõte, pooltest saadik töötab tema netto, pooltest saadik brutto eelarwe järele. Temale summitakse ühelt poolt tellimisi peale niisugustel alustel, mis talle wastuwõetawad ei ole, ja mida ta wastu ei wõtaks, kui ta wabalt otsustada neid küsimusi wõiks. Samuti jääwad seal tihti arwed maksmata, nagu näituseks sõjaministeeriumi omad, mille maksmisest kõrwale põigeldakse ja üteldakse, et see on riigiettevõtte ja riigi oma asi ja miks ühest asutusest teise maksetakse. Wõib olla, et wiimasel ajal ei tule enam niisuguseid asju ette, kuid igatahes waremalt 1919 ja 1920 aastal on kümmed sarnased nähtused maad leidnud (J. Laidoner (põl.): Need tehased olid siis sõjaministeeriumi käes.) Seal siiski nii kindlaid wahejooni tõmmatud ei olnud... (J. Laidoner (põl.): Täiesti kindlad olid.) Nii et igatahes praeguste tingimiste juures on sadamatehased siiski suutnud edasi tegutseda, ja need, kes nendele tehastele lähemal seisawad, wõiwad ütelda, et nendegi tingimiste juures tellimisi wõimalik on leida ja et need tehased igatahes riigile kahju ei too. Aga teiselt poolt seletawad need, kes sadamatehastele lähemal, et sadamatehaste ümberhitis ja ümberkorraldus ei läheks mitte niisuuuri summasid maksta, et neid ajajooksul tagasi ei saaks. Sadamatehased wõiksid ennast tehniliselt uuendades ja täiendades palju paremale järjele tõsta ja palju paremad töötamise wõimalused saada, ja selle läbi neid ülesandeid, mis sadamatehaste peale langewad, palju otsarbekohasemalt täita. Aga siiski ei tahta neid asjaolusid arwesse wõtta. (J. Laidoner (põl.): Praegu tahetakse ju neid ümber organi-

seerida.) Tahetakse küll, aga see töötab saada ümber organiseerimise karikatuuriks. Wähemalt iga meremees ja iga inseneer, kes seda ümberehitamise projekti on näinud, ja kõik isikud, kes meie Tallinna sadamat kui sarnast tunnewad, kõik nad ütlevad, et see ümberorganiseerimise projekt on niisuguse inseneeri peas sündinud, kes üldse sadamast ja merest mitte midagi ei tea. Ainult kuiwamaa inseneerid ja kuiwamaa kaptenid wõiwad niisugusest ümberehitusest rääkida. Seda ütleb teile iga kapten, iga laewamees ja mehaanik, kes mereasjandust tunneb, et niisugusel kujul ja alusel, kui on kawatsetud selle ministeeriumi projekti järele neid tehaseid ümber ehitada, see lihtsalt läheb kunni absurdi. Igatahes see ümberehitus ei saa wõimaldama täielikku laewade remonttööd, ei saa wõimaldama neid ülesandeid täita, mis nüüd ühel sadama ettewõttel peawad olema, ja kui nüüd asjaolu nii on, siis tuleb küsida, mis selle likwideerimisega kätte tahetakse saada. Siin wõin otsekohe ütelda, et sellega kätte saada tahetakse seda, et takistada sellel ettewõttel, mis veel riiklistest ettewõtetest järele on jäänud, konkureerimist eraettewõtetega. Wõib otsekohe öelda, et siin kaalu peal on „Ilmarise“ ja wõib olla, et veel mõne teise ettewõtte huwid, mis wiimasel ajal sellega nii lähedases ühenduses seisawad. Tahetakse igatahes luua eraettewõtetele sarnane seisukord, kus neil poleks waja karta konkurentsi, kus nemad oleks seisukorra peremehed meie turgude ja nende tööde suhtes, mis eriti laewade remonttööde näol ette wõetakse. See on õieti see wiimane lõpusamm riikliste ettewõtete likwideerimiseks. Mina juba ennemalt tähendasin, et kui selles sihis edasi minnakse, siis wõib warsti järk tulla raudteetehaste kui ka Kohtla kaewanduse kätte. Küsida tuleb, kas see seisukord wiib eratööstuse, mis meil praegu olemas, sarnasele seisukohale, et tema wõiks praeguse poliitika kursi juures endale jalad alla saada. Sellejuures tuleb väga kahelda. Kui minewal aastal selle poliitika täielikust maksuwusele pääsemisele wajadusest räägiti, siis ei räägitud sadamatehaste ja teiste suuremate riikliste ettewõtete likwideerimisest mitte. Aasta on mööda läinud ja olud wiletsamaks muutunud. Kui teie nüüd riiklised ettewõtted likwideerite ja veel aasta edasi elame selle poliitikaga ja selle kursi juures, siis kahtlemata ei saa teie seda

ette tuua, et seisukord paranenud oleks, waid ta muutub veel halwemaks.

Samuti on lugu kaubanduse suhtes. Erakaupmehed ja eraalgatajad kaubanduse alal on täitsa wäljaspool igasugust konkurentsi ja riiklist wõistlust ühelt poolt ja teiselt poolt ei tunta mingisuguseid kitsendawaid määrusi ega litsentsisid. Kuid ometi kuulete, kui liigute ärimeeste keskel, et peaaegu kõik seisukorda kiruwad ja igaüks seletab, et seisukord läheb igapäewaga raskemaks: ühel on liiga palju kaupa käes ja ei saa seda ära müüa, teised kaebawad, et pole raha pankades jne. See wõib osalt ka õige olla, sest wabakaubandus ei ole nende seisukorda kindlamaks teinud ega jumal teab, mis kätte annud. Teiselt poolt teame meie seda, et see süsteem pole suutnud waba sisse- ja wäljawedu kui ka kaubandusbilansi wiia sinnamaani, et nemad oleksid aktiivseks muutunud, selle peale waatamata, et on wälja wiidud toiduaineid, karjasaadusi, eestkätt liha- ja raswaineid. Tagajärjed on sarnased, et toiduainete hinnad on mitme pügala wõrra tõusnud, nagu juba härra Martna siin kord tähendas. Raswainete hinnad tõusewad igapäewaga ja elu läheb raskemaks. Igatahes ei ole suudetud seda kätte saada, mis on tahetud. Tuleb lõpuks küsida, millest on sarnane nähtus tingitud. Peab ütleva, et siin ei aita mitte ainult see poliitika, kui teie eraalgatustele annate piiramata wabaduse sisse- ja wäljaweoks, ning piiramata wabaduse juhustite tööde pealt seda hinda wõtta, mida ise tahawad, waid siin tuleb kaubandus-tööstuse poliitikat siiski teisiti juhtida ja korraldada. Ei saa keegi salata, et Eestile üheks tähtsamaks turuks on olnud ja jääb ka tulewikus Wenemaa. Kui siin kaubandus-tööstusministeeriumi juhtiwad tegelased arwude waral näitawad, et kaupade läbikäik Wenemaale tagurpidi läheb, siis ometi peawad selleks põhjused olema. Ma arwan, et oli väga õigus kaubandusministeeriumi kaubanduse osakonna juhataja härra Kukk'el, kui ta seletas, et Wenemaale minewat transiidi wähenemist ei tule sellega seletada, et tema ostujõu wähenemise tõttu vähem ostaks ja sisse weaks, waid siin on siiski teised põhjused. (K. Päts (põl.): Kas see oli kõik nii?) Ma lugesin seda „Päewalehest“ ja see vähemalt kirjutas niiviisi. Mul on see „Päewaleht“ alles ja ma wõin Teile selle ette lugeda, kui soovite. (Rahaminister G. Westel:

Kas seda teist numbrit ka lugesite?) Ma lugesin seda teist numbrit ka ja sellest teisest numbrist ei leidnud mina mitte nende väidete ümberlukkamist. Ometi on seisukord tõepoolest niisugune, et Wenemaa läbiwedu Balti mere sadamate kaudu, wõrreldes läinud aastatega, ei ole ju mitte langenud sel määral, kui ta on langenud läbiweo mõttes Tallinna sadama kaudu. On täitsa õige, et ta osalt langenud on, sest kahtlemata tõstis üldist läbikäiku minewaaastane wilja ning toiduainete sissewedu. Kuid kui aga ministeerium waataks neid hariikka kaupe, siis ei ole nende arw aga mitte vähem. (Rahaminister G. Westel: Kust nad on wõetud?) Härra Kukk näitas oma seletuses ja tõi wõrdlemiseks ette arwusid Läti sadamate läbikäigu kohta ja näitas, et seal läbikäik suurenenud on. Noh, siis ei maksaks niisuguseid arwusid ka esile tuua ja igatahes ei saa teie mitte salata, et kui seal ta langenud on, siis ometi mitte sellel määral ei ole langenud, kui siin.

(Juhatama hakkab abiesimees A. Kerem.)

Muidugi tuleb ju ka Peeterburi sadamat arwesse wõtta. On õigus, et praegu Peeterburi sadam tõmbab suure osa sinna ja saab ka kahtlemata veel tõmbama. See on iseendastmõistetaw ja arusaadaw, aga igatahes ei saa ütelda, et nende wahakordade muutus oleks peaasjalikult tingitud loomulikkudest oludest, waid igatahes siin tuleb suurelt osalt seda nähtust kirjutada meie wahakordade arwete Wenemaaga. (Wahelhüüe paremalt poolt: Rumalus!) Kui teie olete sellel seisukohal, et see rumalus on, no siis.... (Wahelhüüe: Ega ta suur tarkus küll ei ole!) Mina ei taha hakata siin ette kandma kõiki üksikuid asju ja igasuguseid nähtusi wahakordade kohta, waid igatahes peab ütleva, et kaubandusliste wahakordade suureks takistuseks on siiski olnud poliitilised wahakorrad ja kui meie hakkame neid poliitilisi wahakordi waatama, siis ei ole need igatahes mitte niisugused, mis soodustaks kaubanduslist läbikäimist ja üldse loomulikka wahakordi sellel alal, waid igatahes meie kodanlus on Wenemaa suhtes poliitiliselt nii talitanud, mis wahakordi ei ole lasknud sõbralikuks muutuda, waid igatahes halwendanud. Selle arwele tuleb kirjutada ka seda suurel määral, ma ei ütle mitte absoluutselt, et We-

nemaa tellimisi on vähemaks jäänud meie wabrikutele ja samuti ka transiit on wähenenud. (A. Weiler (töer.): Rahapuudus.) Noh, härra Weiler, Teie wõite ennast sellega rahustada. (Wahelhüüe paremalt poolt: Kust kaudu läheb see transiit?) Ei maksa sugugi seda arwata, et ta ainult Tallinna kaudu läheb. Wene sissewedu aastal 1919, 1920, 1921 ja 1922 näitab seda, et sissewedu ning wäljawedu iga aastaga tõuseb. 1922 aastal on mõlemad, wõrreldes 1920 ja 1921 aastaga, tõusnud. (A. Schulbach (töer.): Kust see sissewedu tuli? A. Weiler (töer.): Kotiga seljas kanti.) Sellest wõib rääkida Weiler. Mina ei räägi mitte kotiga seljaskandmisest, waid tähendan, et seal sissewedu on suurenenud iga aastaga ja seda ei saa teie mitte salata. (Wahelhüüe: Kust Teie seda wõtate?) Mina olen neid teateid lugenud teie oma ajalehtedest. (K. Ast (sd.): „Ekonomitsheskaja Shisni“ järele on see teisiti, minewaaastane sissewedu on Wenemaal 45% wõrra madalam olnud, kui üleminewal aastal. K. Päts (põl.): Kuidas siis jääb sellega?) Minul ei ole praegu kahjuks andmeid käepärast, kuid igatahes need arwud on olemas. (K. Päts (põl.): Kas Teie wäljaweo hulka emigratsiooni ka arwate?) Mispärast? Jätan selle Teie hooleks. Igatahes, kui meie waatame ja wõrdleme olusid kas wõi Lätimaaga, siis ometi peate teie ise tunnistama, et siin midagi peab olema, millest see olukordade tagurpidimine on tingitud. Sennikaua, kui ei parane poliitika Wenemaa suhtes... (Rahaminister G. Westel: See on õige.), sennikaua, kui teie ei püüa soliidsetele wahakordadele asuda wälispoliitika ja ka sisepoliitika suhtes, sennikaua ei saa ka teie loota kaubandusliste wahakordade paranemist, waid teil, härrad, tuleb seda silmas ja meeles pidada, et Eestil ei ole enam eesõigustatud seisukorda, ei ole seda soomustatud seisukorda, nagu see 2 aastat tagasi oli, kus Eesti ainukeseks õhuauguks oli. Klassipoliitika ajamine ei paranda mitte wahakordi, waid Eesti tööstus, kui ka kaubandus, kõngewad ikka rohkem ja rohkem. Seda teie wististe keegi salata ei saa. (Rahaminister G. Westel: Kas Teie arwate, et tänawu olukorrad halwemad on, kui

mine wäl aastal?) Sellest seisukohast wälja minnes ei aita seda seisukorda parandada ei riikliste ettewõtete likwideerimine, ei eraalgatuse piiramata wabadus wiimast kui toiduainete puuda wälja wedada ega ka töolistekurnamine, waid ainu ja üksi wahekordade parandamine nõukogude Wenemaaga, mis aga sündida wõib ainult sisepoliitika muutnise — töörahwa walitsus. (Wahelhüüe: Kas produtseerimine?) Jah, kahtlemata. Teie oma poliitikaga ölete pannud tööstuse sarnasesse seisukorda, mis on wälja pääsemata. (Rahaminister G. Westel: Kas poliitika tõttu lehmad vähem piima annawad? A. Weiler (töer.): Punane lehm annab muidugi vähem piima kui must lehm.)

Juhataja A. Kerem: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. härra Laidoner'il.

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Rkl. härra Hansen'i kõnest wõiks wälja lugeda, et sadamatehased on juba likwideeritud. Mina, kui rahaasjanduse komisjoni esimees, pean ütlemä, et seda küsimust ei ole sennijani otsustatud. Seal on likwideerimise kawa arutatud ja kuidas neid ümber organiseerida. Ei ole ka weel otsustatud see koht, kuhu neid üle wiia. On küll selge, et see ülewimine suuri summe maksma läheb, aga seal nende olemasolemine on ka wõimatu. See ümberorganiseerimise eelnõu ei ole weel Riigikogus arutuselgi olnud, ei ole ka komisjonis, nõnda et faktiliselt Riigikogu ise pärast otsustab, mis nendega teha tuleb. Üks asi on aga selge, et nad sinna niisuguses seisukorras, kui nad on, wist edasi jääda ei wõi.

(Juhatama hakkab abiesimees K. Wirma.)

Teiseks, mida härra Hansen siin kategooriliselt tõendas, et kõik mereinseneerid olla selle likwideerimise wastu, selle ümberwiimise wastu. (A. Hansen (wäljasp. rhm.): Mitte ümberorganiseerimise, waid likwideerimise wastu.) Kommisjon, kellest mul wõimalik oli osa wõtta, oli oma enamuses, ja seal oli ka õige palju inseneere, kahjuks aga wähe Riigikogu liikmeid, selle poolt; ainukene inseneer, kes seda seisukohta kaitses, oli sadamatehaste direktor härra Maim, kuid need inseneerid,

kes seal olid merewäe riides, kõik rääkisid ümberpöördukt. Wõib olla, härra Hansen kuuleb kellegilt teiselt weel täiendawalt, sest seal oli ka paar Riigikogu liiget, need olid härra Strandman ja härra Piiskar, need wõiwad samuti ümberpöördukt tunnistada. Nii on kõik see, mis härra Hansen siin ette tõi, täiesti pea peale pööratud ja just ümberpöördukt. See on üks, ja siis teine, mida wõiks siin tähendada, et eratööstustel on iseäraline eesõigus. Just ümberpöördukt: sadamatehastel oli niisugune eesõigus, et kui midagi wälja pakuti, siis selle kõige madalama hinna eest, mis eraettewõtted pakkusid, wõisid sadamatehased seda tööd wõtta, ainult neid töid, mida sadamatehased ära ei jõudnud teha, wõisid eraettewõtted saada. Niisugune oli kunni wiimase ajani seisukord, seda ei saa keegi salata, ja see oli ka wälja kuulutatud, ma ei mäleta mitte, kas just „Riigi Teatajas“, kuid ettewõtetele anti seda igakord teada, et kui teie wähepakumisele tulete, siis igatahes sadamatehastel on eesõigus seda tööd omale wõtta. Ja sellest selgus wiimaks, et eraettewõtted ei tulnudki enam wäljapakumisele. Kui nüüd sadamatehased ümber organiseeritakse, siis muutuwad nad eraettewõtetele igatahes suuremaks konkurendiks, kui senni on olnud.

M. Neps (sd.): Kaubandus-tööstusministeeriumil on juhtida igatahes väga tähtis ala terwes riigi rahwamajanduses, sellepärast tuleb eestkätt selle peale tähendada, et algusest peale, peaaegu Asutawa Kogu päewilt kunni Riigikogu tööde lõpupäewini on see ministeerium oma juhatuse poolest waesekslapseks jäetud. Algusest peale on kaubandus-tööstusministeeriumi juhtinud kohustetäitjad ja praegugi ei ole Riigikogu wiimase kriisi puhul leidnud tarwilikuks kaubandus-tööstusministeeriumile ministrit nimetada, waid on jäetud juhtida ministri kätte, kellel on peale selle weel teine ministeerium juhtida. Kuigi meie praeguse rahaminister härra Westel'i tööd lugu pidades wõime nimetada, peame siiski tähendama ja oletama, et ka ühe inimese tööjõud piiratud on. Liiategi kui ala. kus töötada tuleb, liiga laialdane on. Kaubandus-tööstusministeeriumi ja temale alluwate asutuste tegevuse kohta on algusest peale õige palju kaebusi ette toodud, ja tihti õigusega, siis pean tähendama, et suurelt osalt on selles just see asjaolu süüdi, et ministeeriumil on puudunud alaline kindel juhatus. Kui me

nüüd edasi läheme, et wõtta seisukohta oma riigitööstuse praeguse seisukorra ja tema tulewiku wäljawaate kohta, siis pean ma tähendama, et praegune Eesti riigitööstus ja suurtööstus nõuawad täielikku reorganiseerimist. Selle wastu ei ole ka keegi mitte waielnud, kuid selle reorganiseerimise teostamiseks ei ole ka mitte midagi ära tehtud. Siit Riigikogu kõnetoolilt on mitmel korral tähendatud, et meie tööstus on eriti sellepärast raske seisukorras, et ta on ellu kutsutud endise Suur-Wenemaa turu ja nõuete jaoks, kuna praegu, kus wäljawaate wõimalused tööstussaadustele piiratud ja rasked on, on meie tööstuse seisukord sellepärast raske. Kuid sealjuures peab tähendama, et sagedasti loodetakse parema tulewiku peale, ja kui meie suurtöösturid ei ole hakanud oma tööstuse reorganiseerimisele, siis on selle põhjuseks olnud ootused ja lootused tulewiku kohta. Arwatakse, et meie tööstus wõib endist wiisi walmiskaupasad jällegi walmistama hakata Wenemaa jaoks. Mina isiklikult arwan, et selles lootuses wõib eksida. Kui meie nüüd seda arwesse wõtame, et Lääne poole meil mingisugust lootust ei ole meie tööstussaadusi eksporteerida niikaua, kuni meie tööstuses puuduwad niisugused arenemise wõimalused kui on seda odaw küte ja tooresained. Mina arwan, et ka Wenemaa turg meile küsitawaks wõib saada järgmistel oletustel: praegune poliitiline seisukord on Wenemaal sarnane, et meie waewalt sinna saata saaksime oma tööstussaadusi kuigi seda wast ehk tööstus konkurentsi mõttes wälja kannataks. Meie teame, et poliitilised meeleolud Wenemaal Balti-riikide wastu on selles sihis juhitud, et tema katseb meid raskesse seisukorda asetada. Ei saa sinna midagi parata, siin wõiwad olla mõõduandwad poliitilised mõjud. Ja kui nüüd Wenemaal tuleks riigipööre, nagu seda mitmelt poolt oodetakse ja Wenemaal hakkaksid walitsema mingisugused teised jõud, siis peab seda arwesse wõtma, et Wenemaa turg saaks kauaks ajaks Lääne saaduste turuks. Kui Wenemaal tekiks mingisugune kontrrewolutsioon, siis ei wõi mitte oletada, et Wenemaa kohe jõuab oma tööstusele kaitsetollidega kaitset muretseda, nagu ta seda suutis siis, kui ta oli tugew keiserriik. Sellest seisukohast wälja minnes tuleb meil, kui meie tahame, et Eesti pinnal ka tulewikus tööstus püsida saaks, reorganiseerimise peale tõsiselt mõtlema hakata,

selles mõttes, et nüüd oma tööstuse sisse-seadeid kõige pealt ajakohasemalt ümber seada. Ma saan wäga hästi aru, et selle puudumise kõrwaldamiseks raskust teeb ka praegu kapitaali küsimus. Kuid selles sihis tuleb tegutsema hakata. Missugune pilt praegu meie tööstuste sisse-seadete kohta olemas on, selle peale tähendas kaubandus-tööstusministeeriumi alamkomisjonis tööstusosakonna juhataja, et tehniliste abinõude suhtes on meie tehased niisuguses seisukorras, et nemad ei saa isegi sellekohaste seaduste täitmiseks nõudmisi töösturitele ette kirjutada juba sellepärast, et kui peaks nemad seaduste täitmist nõudma, siis peaksid töösturid oma töökoja ukseid kinni panema. Nii wilets on seisukord, et sellest enam rääkida ei maksa. Waadake härrad, sellest on siis tingitud ka see asjaolu, et tööliste palkade kärpimine päewakorrale kerkib. Kui tööstus enam ühtegi wõistlust wälja ei kannata, siis on ette wõttel kõige kergem, kasutades praegust poliitilist seisukorda, hakata otsekohe tööliste palkade kärpimisega peale. Sellepärast on tehniliste sisse-seadete küsimus Eestis ühtlasi ka töölisteküsimus, tööliste olukorra parandamise küsimus. Kui on tahatud kätte saada seda, et töölistel peawd nii palju palka saama, mis wastaks elatismiinimumile, siis seletatakse otsekohe, et tööstus seda wälja ei kannata. Mis on aga selle põhjuseks? Kas kõrged tööliste palgad? Ei. Halwad sisse-seaded tööstuses on selles süüdi. Seega on tööstuse halwad sisse-seaded põhjuseks tööliste madalatele palkadele.

Sellepärast loeme meie wäga tähtsaks seda, et kaubandus-tööstusministeerium peaks wäga targu ja ettewaatlikult Eesti tööstuse tehnilise sisse-seade parandamiseks ja wõistluswõimulise olukorra loomiseks kaasa aitama. See oleks üldse, mis wõiks Eesti tööstuse seisukorra kohta ütelda.

Kui meie lähemsime mõne üksiku asja juurde, siis peaks peatama mõne iseäralise momendi juures, mis on maad leidnud meie Riigikogu ja osalt ka praeguse walitsuse ajal. Kui omal ajal Wene-Balti tehas Inglis-Balti seltsile rendile anti ja kui sellega ühes käis isegi suur arupärimine, milles protesteeriti kohtu peale surweawaldamise wastu, siis selgus, et Tallinna-Haapsalu rahukogu oli lepingu kinnitamata jätnud sellepärast, et rendilewõtja oli wäga nõrgad tagatised ette pannud selle kohta, et tema seda suurt ette-

wõtet eksploateerida suudab. Asi muutus külli pärast teiseks. — Kuid ei ole wist aastatki möödas ja on selgunud, et Tallinna-Haapsalu rahukogu seisukoht õige oli. Inglis-Balti selts on pankrotti jäänud ja ennast tehase eksploateerimisest lahti ütelnud, riik on pidanud oma kapitaaliga appi tulema, et weel päästa, mis päästa on. Sellesama Inglis-Balti tehase kohta, kus riik praegu ise peremees on, oli muuseas mõni päew tagasi meie rühma poolt arupärimine esitatud. See arupärimine ei leidnud wastuwõtmist ja tema selgitamine jäi ära. Sellesamas Inglis-Balti tehases, kus kaubandus-tööstusministeerium praegu peremees, on wabrikuwalitsus väga iseäralisi wõtteid tarwitanud tööliste wastu, tahtes ise wististe olla eraettewõtjatele koguni eeskujuks. Inglis-Balti tehase walitsus on tööliste üüri tõstnud sajakordseks selajal, kui linnawolikogu ta 60. kordseks tõstis, selle peale waatamata, et töölisel korterid omal kulul on pidanud ära parandama. (R a h a m i n i s t e r G. W e s t e l : N e e d a n d m e d e i o l e õ i g e d.) Kui need andmed, mis minu poolt esitatud, tõeoludele ei wasta, siis loodan, et härra tööstus-kaubandusminister neid õiendab, aga keskelt läbi on korteriüüri tõstetud umbes sajakordseks — minul olewate andmete põhjal.

Selle sammu põhjenduseks on kaubandus-tööstusministeeriumi poolt nimetatud juhataja väga isesuguse seletuse ette toonud: waadake, nüüd on Inglis-Balti tehas riigi käes, teie olete riigi töölisel; kui teie saate suurt palka ja maksate wähe üüri, siis on see riigile kahjulik, aga kui teie saate wähe palka ja maksate suurt üüri, siis on see riigile kasulik. Ja sellepärast tehti leping nõnda, et tööline maksab suurt üüri ja saab wähe palka, et riigile kasulik olla. Tähendab, peamotiiw oli see, et töölisel on nüüd riigi ettewõttes ja peawad sellepärast teistsuguse seisukorraga leppima, kui eraettewõttes. Muidugi, kui nüüd niisuguses suures tehases, nagu Inglis-Balti tehas seda on, töölisel niisugusesse seisukorda seatakse, siis leiab see eraettewõtjate poolt kindlasti järehtege mist, iseäranis praegu, kus üldse tööliste seisukord on tagakiusamise all. Siin pean ma jällegi tähendama, et see osalt sellepärast nii on, et kaubandus-tööstusministeeriumis ei ole olnud alalist kindlat juhatajat ja selle tõttu ei ole ta suutnud küllalt järele waadata, kuidas Inglis-Balti tehas tegutses. Olgugi, et sel ajal ei olnud kaubandus-tööstusministeerium tehaste otse-

koheste kohuste täitmise järelewaataja. Ma loen siiski tarwilikuks tähendada, et Narwa silla ehitus ei ole mitte tähtpäewaks täidetud ja usun, et Riigikogu liikmed sellest peaksid teadma, et Narwa silla ehitamine juba 2 aastat tagasi oli tarwilikuks tunnistatud sellepärast, et silla seisukord oli niiwõrd katastroofiline, et sellest ei juletud isegi kõnelda. Kes isiklikult seal on käinud, see on wõinud näha pragunemisi, mis silla sisselangemiseni wõiwad wiia ja seda wõiwad tõendada weel need, kellel tuleb raudteega üle silla sõita. Mispärast pandi walitsuse poolt selle lepingu täitmise peale nii wähe rõhku. Teine küsimus, mida ma tahtsin puudutada, see oleks kaubandus-tööstusministeeriumi wastawa osakonna alla kuuluw küsimus, nimelt kontsessioonide küsimus. Nagu seda lugupeetud kaubandus-tööstusminister eelarwe-komisjonis tähendas, on kontsessioonide küsimus otsustatud walitsuse moodustamisel. Mina aga arwan, et see poliitika kontsessiooni küsimuses mitte väga otstarbekohane ei olnud. Kui omal ajal sellest räägiti, et wäljamaa kapitaal on Eestis tarwis sisse tuua, ja üheks sissetoomise wõimaluseks on see, et kontsessiooni anda wäljamaalastele, siis oli see osalt õige. Oli ka neid, kes kontsessioonide andmisele põlewkiwi eksploateerimiseks absoluutselt wastu olid, arwates, et see peab riigi kätte jääma. Mina isiklikult seda waate kohta ei jaga, ma arwan, et kontsessiooni tuleks põlewkiwi peale anda ka tingimata eraettewõttele, et nemad wõiksid töötada. Ja kui seal tööstus tõuseb, siis on sellest riigile kasu. Aga see kontsessioonide andmise kord ei rahulda mind mitte. Siiski kaunis uue aine eksploateerimiseks, nagu seda on põlewkiwi, kuhu ei lähe mitte eraettewõtjad suure isuga, olgugi, et meie riigi põlewkiwi selle propageerimise mõttes väga palju on ära teinud ja teda tuleb nüüd juba pidada tuntud aineks, mis kõlbab kütmiseks ja õlide wäljaajamiseks, tuleks esimesi kontsessioone kergemate tingimistega anda. Ma ei kardaks seda, et esimesed seal oleks wõinud väga suurt tulu saada. Las esimesed saawad, seega teewad nad tööstusele reklaami ning tõmbawad juurde uusi ettewõtjaid. Ja kui reklaam on saawutatud, kui see aine on omale kuulsuse omanud, siis wõib ka riik omalt poolt raskemaid tingimisi ette panna ja suuremat kasu saada. Kaubandus-tööstusminister ütleb, et ei ole weel wälja antud kõik maa-alad, kuid andmete põhjal

on senni kontsessioonäridele välja antud 82 hektari. Rohkem uuritud maad selleks ei ole. Kui meie nüüd neid kontsessiooni tingimisi vaatame, siis näeme, et 3–4, isegi kunni 5 aasta jooksul riik tõsiselt hakkab oma sissetulekuid ootama kontsessioonäridelt ja selle aja jooksul on kontsessioonäridel võimalik spekuloida ja see on sellepärast rohkem võimalik, kui terve maa on riigi poolt üle antud eraettevõtete kätte. Kõige selle juures näeme, et terve maa-ala on ära antud, ja ometi väga vähe tööd tehakse. Ainult üks väike Eesti ettevõtte, kes õige väikesel määral on maad võtnud, on tööle asunud, kuna suured ettevõtted, kes on isegi kunni 10.000 hektari saanud, mitte midagi veel tegema pole hakanud. See annab tunnistust, et siin ei ole mitte tege- mist tõsiste ettevõtete, tõsiste kontsessioonäridega, vaid siin on niisugused suured ettevõtted tekkinud, kes hakkavad looma aktsiaseltse jne. ning taskusoleva kontsessiooni lepinguga spekuloida. Ma kahtlen isegi selle juures, kui seda nimi- kirja lugeda, et need ettevõtjad üldse on selle jaoks kontsessioonid võtnud, et nemad tahaks aktsiaseltse looma hakata, vaid ainult selleks, et esimesel juhtumisel oma õigusi, mis nende kontsessioonides, edasi anda.

Kolmas tööstusettevõtte, mis ka kaubandus-tööstusministeeriumi walwe all, on turbatööstus. Turbatööstus kutsuti ellu sel ajal, kui arwamisel oldi, et põle- kiwi kütmiseks kõlbulik ei ole ja et tur- was palju kasulikum on kütteks. Kuid juba poolteiseaastase töö tagajärjed näita- wad, et turwas siiski liig kalliks läheb — 26 kunni 27 marka puud, nii et tema tar- wimine väga küsitawaks saab. Just sellest seisukohast välja minnes on tur- batööstuses, võib olla, õigel ajal elektri peale üle mindud. Selle tagajärjel ongi Ellamaa turbarabas hakatud elektrijaama ehitama. Mul ei ole mingisugust mõtet neid tööstuse seisukohti arwustuse alla wõtta, teades, et riik siin küll teatawas mõttes kahju saab, nemad siiski meie küt- teküsimuses tulewikus väga palju kaasa aitama saawad. Kuid ühe asja peale, mis alamkommissjonis selgus, tahaksin tähel- panu juhtida, nimelt see, kuidas turbatöös- tus üle wõtab warandused, mis olid temale muretsatud endiste eelarwete jä- rele. Ei ole mingisugust kindlat korda sellel alal. Põlekiwitööstusele waran- duse üleandmise juures on käidud teist teed. Niisugune kahesuguse meetodi tar-

witamine ei ole igatahes mitte soovitaw ja praktiliselt mitte otstarbekohane.

Tahaks veel tähendada ühe asutuse peale, mis on juba välja suremas, ära lõppemas. See on meie kütteainete kesk- komitee. See asutus on saanud juba oma algusest peale walju arwustamise osali- seks ja seda täie õigusega. Seal on tingi- mata nii palju korratusi ette tulnud, et selle kaitseks midagi ütelda ei saa. Pean siiski siin juures tähendama, et kütteai- nete keskkomitee likwideerimine on ras- kendatud mitte just kütteainete keskkom- itee likwideerimise komisjoni enese süü läbi, vaid selle läbi, et teised riikli- sed asutused ei ole tema wastu oma ko- hustusi täitnud, nii kuidas nad neid täitma peaks. Ja walitsus, eestkätt kaubandus- ministri puudumine, võib olla, on selle juures süüdi, et selle asja korraldamises ei ole jõutud mitte kindlat korda maksma panna.

Härra Hansen'i poolt sai pikemalt puu- dutatud sadamatehaste küsimus, mis kuu- lus kunni selle eelarwe arutamiseni kau- bandus-tööstusministeeriumi alla. Mina ei hakka selle küsimuse juures mitte pike- malt peatama, kuid just meie tööstuse sei- sukohalt välja minnes peataksin siiski lühidalt selle küsimuse juures. Kui sada- matehaste ümberkorraldamine tarwilik on, siis ei wõi selle wastu meil midagi olla. Aga küsimus on just selles, kuidas seda korraldamist mõeldakse ette wõtta. Tehaste likwideerimine ei wõi üldse jutu alla tulla, ja kui kusagil pool sellest kõnel- dakse, siis peab seda arusaamatuseks pidama. Sadamatehaste ülekandmine praeguselt territooriumilt uuele territo- riumile, milleks on eestkätt märgitud põh- jamuul, on küll väga vähe põhjendatud. Kui seda põhjendada meie sadama laien- damise kawatsusega, siis on see siiski väga nõrk põhjendamine selle peale waa- tamata, et härra Laidoner siin tarwilikuks pidas õiendada, et olewat väga palju in- seneerisid selle poolt. Mina ei hakka siin inseneeride arwamisi, mis woiwad väga mitmesugused olla, ja mis woiwad tingi- tud olla tagamõtetest, põhjendama, vaid waatan selle asja peale riigikodanikuna ja rahwasaadikuna, ja leian, et ettetoodud wäited sadamatehaste ruumi kasutamise mõttes on nõrgalt põhjendatud.

Tallinna sadama läbilaske võimalus olewat väikene ja sellepärast olla tarwis territooriumi suurendada. Pean tähen- dama, et Tallinna sadama läbilaske wõi- malus on sellepärast nii väike, et temas ei

lähe tühjendamise ja laadimise töö mitte küllalt kiirelt. 1912 a. on Tallinna sadam läbi lasknud ühe jookswa meetri kai peale 290 tonni kaupa, 1913 a. oli kõige suurem läbilaskmine kunni 380 tonni jookswa meetri kai kohta. Eesti ajal on olnud 1922 a. esimesel weerandil, see on — siis, kui just kõige suurem tegewus oli weebruari- ja märtsikuul, on läbi lastud 270 tonni jookswa meetri kai kohta. See arw on saadud kalkuleerides päewast läbikäiku aasta I poole peale. Kui meie keskelt läbi wõtame, siis on Tallinna sadam päewas 200 tonni jookswa meetri kai kohta läbi lasknud. Kui arwesse wõtame seda, et kõige paremad sadamad, mis rahua ajal läbilaskmise suhtes olid, — nendest kõige parem Genua sadam, — on enne sõda läbi lasknud 720 tonni ühe jookswa meetri kai pealt, ja meil 1922 a. 200 tonni, siis kaalume nüüd järele, mis on siin süüdi, kas süü on territooriumi kitsuses, wõi töö pikaldases tempos? Ja sellepärast mina arwan, et sadama tehniliste abinõudega warustamine wäga tähtis on, aga et eestkätt hakata esialgse kawatsuse järele merd juurde tegema, mis kokku 200 miljonit marka maksma läheb, selle eest aga juurde saame õige wähe, kõigist mõnisada meetrit kaid, põhjendamata oleks. Ma pean siin juures ära märkima seda, et üks põhjendus, mis räägib selle poolt, et sadamatehaste basseini ära kasutada sadamaks, on see, et meil üksikute päewade kui ka nädalate jooksul wõib sadama tegewus nii suureks minna, et 800 tonni ühe jookswa meetri peale päewas tuleb. See on Genua sadamast rekordi wõtmine. See wõib olla ainult lühikest aega, sellepärast ei tuleks seda mitte nii tõsiselt arwesse wõtta. Kui nüüd sadamatehaste ülekandmist tahetakse ette wõtta põhjamaulile, siis mina, uskudes härra Laidoner'i faktilist märkust, arwan, et põhjamaulis mingisuguste töökodade sisseseadmine üldse wõimalik pole, sest põhjamaul on selleks liig kitsas ja sellest asjaolust wälja minnes tuleks kaubandus-tööstusministeeriumi tööstusosakonnal eestkätt tööstuse huwidest wälja minnes, alles hoida Tallinna sadamates üht ajanoüetele wastawat parandustöökoda. Tuleks asuda sellele teele, et sadamatehastes tuleks ümberehitusi ette wõtta, mis-suguste ümberehituste jaoks juba wariat-sioonid wälja töötatud on. Kui sadamatehaste ümberehitusi ette wõtta 28 miljoni marga eest, siis wõiks sadamatehase maa-alast kakskolmandikku praegusest

maapinnast wabastada ja sealjuures 45% kaudseid kulusid kokku hoida, sest nimelt kaudsete kulude suurus on see, mis sadamatehaste tegewust kitsendab. Kui wõtaksime ette kõige kallimad ümberehitused, see on — 51—52 miljoni marga suuruses, siis wõiks sadamatehased 60% kaudsetest kuludest kokku hoida ning ¼ maa-ala wabastada teisteks otstarbeteks.

Lõpuks tahaksin kaubandus-tööstusministeeriumi tähelepanu juhtida ühe õige praktilise asja peale ja nimelt: meie wõt-sime eelarwesse üles krediitid katsekoja jaoks, kuid sellel katsekojal puuduwad alles põhimäärused. Et sellest asutusest wälja ei tekiks niisugune asutus, mille wahekorrad pärast nii segaseks muutu-wad, et neist keegi aru ei saa, siis on tarwis nende põhimääruste wäljaandmist kiirendada ja neid määrusi kiires korras maksma panna, isegi enne nende krediitide teostamisele asumist, et mõnesuguste protsesside wõi kaebtuste korral ei selguks, et sel asutusel mingisugust seaduslist alus pole ja et tema juriidiline olemas-olu null on.

Lõpuks tahaksin ma weel peatada kaubandus-tööstusministeeriumi poliitika, eestkätt just kaubalepingute tegemise juures. Nende lepingute sõlmimine kuulub küll wälisministeeriumi hoolkonda, kuid peaks siiski eestkätt olema kaubandus-tööstusministeeriumi asi. Kaubalepingute tegemine wäiksel riigil suurriikidega on põhimõttelikult wäga soowitaw nimelt sellepärast, et wäike riik, saades suurriigi turud kasutada, sellega palju rohkem wõidab, kui suur riik, pääsedes wäikese riigi turule. Kuid selle kasu kättesaami-seks on ka üks raskus olemas, mis meil isegi wõimatuks teeb kaubalepinguid sarnasel kujul ära kasutada. See on meie nõrk majandusline seisukord, nõrgaltare-nenud tööstus jne. Kui meie waatame Prantsuse kaubalepingut, siis näeme, et meie sealt wiinasid sisse toome ja on palju wõimalusi Prantsusmaale Eesti kaupa saata, milleks meil õigus on, muuseas mööblid jne. Kui meie kaubalepinguid sõl-mides loodeti ka tsemendi wäljaweo wõimaluste peale, siis leiame nüüd, et taga-järjed ei ole mitte wäga lootusrikkad. Samane tagajärg on meie ja Soome kaubalepinguga. Kuigi pealiskaudse lehitse-mise juures näeme, et Eesti ja Soome ühe-sugustes tingimustes, on tõelikult aga lugu nii, et Soome Eestisse palju rohkem on sisse toonud kui Eesti Soome. Sellepärast näeme, et nomenklatuur weel tegelikku

elu ei tähenda. Ühed riigid wõiwad kauba eksporteerimiseks walmis olla, teised aga mitte, ühe kaubad wõiwad teises riigis turgu leida nimelt sellepärast, et eksportöörid suudawad seda asja korraldada teises riigis, teine aga mitte, sellepärast tuleb meie kaubalepingute tegemise juures eriti ettevaatlik olla. Sennised kaubalepingud, mis on tehtud, ei ole Eestile mitte soodsad olnud ja kui omal ajal komisjonis Soome kaubaleping arutamise all oli, wõeti muuseas ka wastu üks otsus, et vähemast kaubalepingu ratifitseerimise juures motiividena ära ütelda seda, et kuigi parlament on selle lepingu ratifitseerinud, saab tema sellest aru, et tema on suure eesõiguse annud Soomele. Aga meie parlament ei leidnud kohaseks seda ütelda awalikult, ei tea mispärast ja pärast nägime jälle, et Prantsuse kaubaleping Eestile kahjulikuks on saanud. Ma olen juba kuulnud, et selle tagajärjel suured nõudmised tollimaksu tagasimaksmise kohta rahaministrile on ette pandud. Siin puudutati muuseas ka kaubatingimisi Wenemaal ja kuigi siin härrad parempoolsed wahele hüüdsid rkl. Hansen'ile, et kauba läbikäimise mõttes mitte poliitilised olud kaasa ei mängi, siis on see ekslik. Mina ütlesin aga, et poliitilistel põhjustel waatab Wenemaa Balti riikide peale, kui oma waenlaste peale, majandusliselt katsub tema neid alla suruda ja loodab, et allasurutud majanduslises seisukorras nemad on sunnitud kuidagi Wenele lähenema. Ma pean veel tähendama, et suur eksitus ja ettevaatamatus meie ministeeriumi poolt oli, et seal aset leidis see asjaolu, et algusest peale meie ei julgenud wenelastega õieti kaubawahetusesse astuda enne kui Krassin Londoni sõitis ja seal juba kaubandusringkondade poolt wastu wõeti. Aga see on minewiku walda kadunud ja seda ei pruugi uuesti korrata. Aga ka wiimasel ajal, pean tähendama, 1921 aasta lõpul ja 1922 aasta algul ning 1922 aasta lõpul on uuesti Wenemaaga kaubanduslised wahekorrad tekkinud, mis olid õnnetumad. Nimelt need wäljasaadetud delegatsioonid ja mitmesugused agendid ei lugenud mitte otsekohe oma ülesandeks luua kuidagiwiisi normaalset wahekorda kauplemiseks Eesti ja Wene wahel, waid tegid seda suuremalt osalt oma isiklistes huwides ja selle tagajärjel on Wenemaal väga palju kohtuprotsessid tekkinud. Mina ütlen, et neid protsessid ei saa ka mitte igakord wäljamõeldud protsessideks pidada, waid suurelt osalt on need

ka põhjendatud. Ei saa ju kusagile riiki sõita ja selle riigi sisemisi seadusi ignoreerida, waid peab neid täitma.

Elarwe-komisjonis leidis muuseas väga palju etteheiteid, ja wõib olla põhjendatud etteheiteid ühe osakonna tegewus, mis kaubandus-tööstusministeeriumi alla kuulub, — see on riigiwaranduste likwideerimise osakond. Kuid siin juures peab tähendama, et kui riigiwaranduste likwideerimise osakond oma tööd mitte kasulikult pole teinud riigi huwides, riigiwarandusi likwideerides, siis on siin see osakond ise, see aparaat nimelt, vähem süüdi, kui selle asutuse kõrgem juhatus. See oli nimelt endisel ajal, ma ei taha praeguse walitsuse tegewust mitte arwustada. Kui ajakirjanduses alles hiljuti veel sellest räägiti, et riigiwaranduste osakond on riigile niipalju kahju toonud, siis wõib need õiendused paberliselt kõik ümber lükata, kuid teisest küljest on neil palju tõtt sees, kui selle küsimuse juures sisulikult peatada. Kui omal ajal wana metall kõrges hinnas oli, siis ei müüdnud seda mitte, waid pandi ladudesse seisma, kuna alles siis, kui nähti, et koha peal nendega midagi teha ei saa, et meil ikka puuduwad kohased sulatisahjud, hakati müügiwõimalusi otsima, kuna sel ajal ilmaturul selle kauba hind aga hoopis alla langenud oli. Selle kohta wõib andmeid ette tuua, et ka praegu wana metalli hind ilmaturul kõrgem on sellest hinnast, mida riikliste waranduste likwideerimise osakond saab. Kes selles süüdi on, on kaubandus-tööstusministeerium. Wormilikult on ju kõik õige, aga sisuliselt mitte, sest kui eeskujulikult likwideeritakse, et warandusest wiimast kui kasu kätte saada, siis peaks muidugi kaup teistwiisi sorteeritama ja asi nii korraldatama, et teda wäljamaale otsekohe müüa wõiks. Meil oli aga seisukord niisugune, et kaup oli täiesti sorteerimata turunõuete kohaselt ja alles siis, kui eraisik korralduse oma kätte wõttis, kauba ümber sorteeris, wõis tema 100% kasuga edasi müüa. Nii, et wormiliselt wõttes on ministeerium täiesti õieti talitanud midagi sinna ütelda ei saa, aga kui sisuliselt wõtta, siis peab ütlemä, et on odawasti ära antud, mispärast ka ajalehtedes ilmunud sõnumid wõiwad osalt põhjendatud olla. Aga teisest küljest sai peale käidud ning sunnitud väga rutuliselt likwideerima, mispärast ka likwideerimise tagajärjed halwad on. Näituseks pidi kütteinete komitee ära müüma ja müüski oma puudetagawarad,

28 marka kuubikjalg, aga ostja eraisik müüs pärast 120 marka kuubikjalg. Turbatööstuse juhataja otsekohe ütles, et nemad on ostnud erafirma käest 120 margaga, kuna see ise oli maksnud kütteainete keskkomiteele 28 mk. Waat, niisugused nähtused wõiwad riigile väga suurt kahju tuua. Mis sellesse kurikuulsasse kaubaagentuurisse puutub, siis pean ma ütleva, et kaubaagentuuri likwideerimine on seisnud selle tõttu, et riiklised asutused pole tema vastu mitte täitnud omi kohustusi, isegi arwete õiendamiseks ei ole tarwilikka samme astunud, rääkimata wõlgade tasumisest. Kõigi nende nähtuste peapõhjuseks julgen jällegi seda oletada, et kaubandus-tööstusministerium on algusest peale olnud ilma kindla juhita, vähemalt selles mõttes, et ei ole teda walitsenud inimene, kes oleks suutnud oma terwet tööjõudu sellele ministeriumile pühendada, ja kes oleks wõinud siis ka Wabariigi Walitsuses tarwilist mõju maksta panna, et temale alluwate asutuste vastu teised riigiasutused oma nõudmised täidaksid. Selles wiimases küsimuses on ka praegu kaubandus-tööstusministri kohustetäitja härra Westel, nagu ma kuulnud olen, samme astunud ja tagajärjed on ka ennast juba näitama hakanud. Siin juures pean ma aga kahetust awaldama, et see küsimus mitmesugustel põhjustel on pidanud wiibima. Meie sisse- ja wäljaweo küsimuses nii kui ka tolliküsimuses on nii mitmel korral arupärimise puhul sõna wõetud ja täna sai ka eelkõneleja härra Hansen poolt see küsimus kaalumise alla wõetud, mispärast ma ei tahaks selle küsimuse juures kaue-malt peatada. Kuid ma pean ometi ütleva, et meil tuleb tõsiselt mõelda selle kohta, et oma kaubabilansi nõnda kaugele saada, et ta passiiwne ei oleks. Mulle wõidakse öelda, et see waga soow on. On üks wäide olemas, nimelt see, et meil on sissewedu wäljaweast suurem selle tõttu, et meie wäljawedu on lihtsalt arwestamata. Nimelt selle kohta ei ole mingisuguseid andmeid, kui palju kaupa läheb piiripunktide kaudu ja kui palju seal piiripunktide ümbruses koha peal ära tarwitatakse, kuid siiski on üks asi selge, et seda puudujääki, mis kaubabilansis on, mitte kõiki piiripunktide arwele kirjutada ei saa. Wäljawootollisid tahaksin ainult lühidalt puudutada. Kui nad madalaks on pandud, näituseks põllusaaduste pealt, siis on see selleks, et meie põllumehed tahawad oma saadustele turgu leida. Töoliste klass aga

estkätt mitte osa wõttes walitsusest näeb, et toiduhinnad siseturul tõusewad. Ja selles peab ütleva, on neil ka täieline õigus. Walitsus peaks katsuma teisi abinõusid leida ja wäljawedu nõnda korraldama, et hinnad siseturul ei tõuseks.

Ja kui need hinnad mitte ei tõuseks, siis ei läheks töölistel korda, kui palju toiduainet wälja läheb. Töölistel ei ole mitte sellepärast tarwis hoida toiduainet Eestis, et nad peaksid siin mädanema, aga nemad on huwitatud sellest, et neil oma wäikese palgaga, mis elatismiinumini ei ulata, toiduaineid kättesaadawad oleksid. Niikaua kui põllumehed, põllusaaduste walmistajad selle esimese nõudmise rahuldamiseks samme ei astu, on palgaliste etteheide õige. Ühe nähtuse peale tahtsin ma tähelepanu juhtida, mis on wäljawootollidega ühenduses. Minewal aastal, kui härra Westel Genuas oli, on toll wana metalli wäljawedamise pealt alanud 5 marga pealt 2 marga peale. Selle aine omanik on ainult riik ja selle tagajärjel hakkasid selle aine wäljawedajad 5 marga asemele 2 marka maksta. See paistis mulle väga imelik olewat ja selle ainukeseks põhjuseks on see, et meil Eestis tollid määratakse praegu makswa korra järele. Meie peame kindla tollitariifi katsuma maksta panna ja muudatused wõiwad sündida ainult seadusandlises korras, wastasel korral seisame mõne niisuguse nähtuse ees, mis meile täiesti arusaamatu paistab olewat ja mille tagajärjel riigile kahju sünnib. Kui mina siin praegu räägin, siis ei taha mina mitte süüdistada raha- ja kaubandus-tööstusministrit, waid mina räägin asjast, nõnda kui tema on ja mis minu arusaamise järele mitte nõnda olema ei peaks. Kõige pealt tuleb arwustada Riigikogu, kes ei ole jõudnud 3 aasta jooksul tollitariifi wälja anda. Kõiki neid etteheiteid peab Riigikogule tegema ja ma asun seisukohal, et kui etteheited on sihitud Riigikogu enese vastu, et ka siis neist loobuda ei tule.

Ma lugesin oma kohuseks tähelepanu juhtida kõige ebanormaalsemate nähtuste peale, sellepeale waatamata, kes just selles süüdi on.

Juhataja **K. Wirma**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Hansen'il.

A. Hansen (wäljasp. rhm.): Riigikogu liige härra Laidoner wõttis faktiliseks märkuseks sõna ja ütles, nagu oleks mina rääkinud, et sadamatehased juba likwideeritud on. Mina pean tähendama, et

ma seda ütelnud pole, et need tehased ametlikult likvideeritud on. Ma tõendasin ainult seda, et Wabariigi Walitsus minu teada on sellekohase seaduseelnõu Riigikogule esitanud, tähendab, walitsus on seisukohale asunud, et neid likwideerida tuleb.

See oli üks asi. Teiseks pean tähendama, et mina ei ole kunagi selle wastu rääkinud, et sadamatehased ümber korraldada tuleks. Minu isiklik arwamine on, et neid tõesti ümber korraldada tuleb, sest et praegune olukord on seal täitsa ebanormaalne.

Siis kolmandaks härra Laidoner tähendas siin, et ainult inseneer Maim, kes sadamatehaste juhataja on, sadama laiendamise wastu tehaste arwel seisab. Minu teades on aga suur osa inseneeridest ja asjatundjatest ka wastupidisel seisukohal ja seda ei saa wist keegi salata, kui weel arwesse wõtta wiimast eriteadlaste koosolekut.

Selle küsimuse kohta kirjutab „Päewaleht“ järgmist: „Läbirääkimiste puhul, mis kohe peale referaatide ärakuulamist awati, jäi mulje, et koosolijate seas kaks woolu kogu selles küsimuses walitseb. Ühelt poolt toonitati, et kawatsused, mis inseneer Leppik'u poolt sadama laiendamise asjus ette toodud, kindlate andmete peale ei rajane ja ilma mõtteta merd juurde püütakse teha. Teiselt poolt toonitati, et laiendamise kawatsuses tulewiku wõimalused arwesse on wõetud ja põhimõtte järele käiakse, et laewu sadama juurde meelitada, nagu seda iga pool ilmas näha wõib. Kindlale otsusele ei jõutud ja arwatawasti korraldatakse teine sarnane õhtu weel.“

Seda kirjutust arwesse wõttes ei saa härra Laidoner mitte ütelda, et ainult inseneer Maim sellel seisukohal püsiks.

Siis neljandaks härra Laidoner tähendas, et sadamatehased olla kunni siimaani sarnases seisukorras olnud, et neile olla wõimaldatud kõiki pakkumisi näha saada, mis eraettewõtjatele on saadetud. Sel teel antud neile wõimalus walikut teha, kas nemad wõiwad selle hinnaga pakkumist wastu wõtta wõi mitte. Ma pean üttelema, et see mitte õige ei ole. Juba aasta warem pandi sadamatehaste kohta niisugune piinlik vähempakkumise kord maksma, et nad ei wõiks takistada eraettewõtjad.

Nendele ei näidata enam kunagi eraettewõtjate pakkumisi, waid nad on ühesuguses wahekorras.

Juhataja **K. Wirma**: Sõna faktiliseks märkuseks on rkl. Hint'il. (A. Hint (töer.): Ei tarwita.)

A. Ostra (sd.): Eile lükati tagasi arupärimine Wene-Balti tehaste tööliste töötasu vähendamise ja üüri kõrgendamise kohta. Sellepärast olen ma õigustatud seda küsimust puudutama kaubandusministeri eelarwe juures ja loodetawasti ei keeldu kaubandusminister selle kohta oma seletust andmast. Wabariigi Walitsuse seaduseelnõu seletuskirjas sekwestreeritud Wene-Balti tehase waranduse walitsemiseks antawa fondi kohta on öeldud, et selle tehase esimese tegevusaasta jooksul wäljaminekud sissetulekust paratamatult suuremad saawad olema. Põhjuseks on ainult ette toodud seda, et tehaste tehniline sisseseade ewakueerimise tõttu puudulik on. Kuid teatakse kõnelda, et peale selle ka tehase juhtimine täiesti ebaotstarbekohaselt korraldatud on, et wahekord tööliste ja ametnikkude arwu wahel sugugi mitte normaalne ei ole. Tehase endine juhatus on ohrasti ulualuseta wäljamaalastele nimelisi kohti muretsenud ja need tööjuhatajad ei paista oma ülesannete kõrgusel seiswat. Inglis-Balti tehases ei ole mitte aruldaseks nähtuseks, et tööjuhatajate plaanide järele tehtud osad mitte kokku ei sünni, ja et tööd mitu korda ümber teha tuleb. Arusaadaw, et see produktiooni kulusid tõstab. Praegune kaubandusministeri tehastewalitseja ei ole mitte seda puudust kõrwaldada püüdnud, ei ole midagi teinud, et töökorraldust paremale järjele seada, et tööjuhatajate kvaliteeti tõsta ja nende arwu wastawalt vähendada. Praegu, nagu ennegi püsib wahekord tehastes ametnikkude ja tööliste arwu wahel proportsionaalselt nagu 3:8, tähendab iga 8 töölise kohta tuleb 3 ametnikku.

Selle wastu on aga tehaste puudujäägi vähendamiseks ja kõrwaldamiseks eestkätt asunud tööliste palkade kärpimisele ja üüride tõstmisele. Tööliste palgad ei ulata Wene-Balti tehases kaugeltki elatimiinumini. Suurem osa tükitööstest saawad Inglis-Balti tehases 5.000 marga ümber kuus, ja seda perekonnaga inimesed. Ja ometi peab Wabariigi Walitsus oma seletuskirjas neid palkasid liiga kõrgeteks. Ja tõesti on tehaste waranduste walitseja kuulutuse wälja pannud ja tööliste teada annud, et palkade kärpimisele on asunud, tükitöö hindasid on wä-

hendatud. Teisest küljest hakatakse kärpima palkasid ka üüritõstmisega. Üüritõstmise asjus annab Wabariigi Walitsus väga halba eeskju. Linna periferiis, linna agulites loetakse 1914 a. pöranda ruutsülla hinnaks 1 rubla, seega wõiks kõige kõrgem hind olla nüüd 60 marka ruutsülla pealt. Wene-Balti tehases on need normid 81—100 marka ruutsüllast. Seega ei ole mitte 60. korselt tehasetöölise korterite üürihinda tõstetud waid 80 kunni 100 korda. Kuid see ei ole weel kõik. Peab meeles pidama, et linna agulite korterites on kõrwalised ruumid puude hoidmiseks jne., kuna Wene-Balti tehases tööliste korteritel kõrwalisi ruumisid ei ole. Tööline peab samas korteris ka puid hoidma ja seega puude alla osa sellest kõrgehinnalisest pörandapinnast panema, sellega oma korteri pörandapinda elamiseks ja hingamiseks vähendama. Niisugust eeskju ei tohiks Wabariigi Walitsus mitte anda. Igatahes peaks Wabariigi Walitsus teisi abinõusid leidma, et tehaste puudujääke kõrwaldada, mis tehaste halwast ja puudulikust tehnilisest sisseseadest ja mitteotstarbekohasest korraldusest olenewad, ja ei tohiks mitte neid puudujääke katta tööliste palkade arwel, nende tööjõu vähendamise ja perekondade nälgimise kulul.

Kaubandus-tööstus- ja rahaminister **G. Westel**: Eelkõneleja rkl. härra Hansen tähendas oma kõnes, et kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe on endiste aastatega wõrreldes kokkukuuwamisel ja põhjendas seda selle läbi, et teataw poliitika, mida kodanlised klassid ajawad, praegusel ajal oma tipuni on jõudnud. Üks wastasrinna kõnelejatest, härra Johanson, puudutas ka seda küsimust Riigikogu eelarwe arutamise puhul ja tarwitas lauset, et Asutawa Kogu ajal olla olnud kaubanduse ja tööstuse tõus, kuna nüüd on alalise langemise ajajärk. Tahaksin paari sõnaga selle wäite juures peatada, tahaksin Riigikogu liigete tähelpanu selle peale juhtida, missugused asutused likwideerimise all on, lahti jättes küsimust, kas riikline tööstus on produktiivne wõi mitte, wõrreldes eraettewõtetega. Selle küsimuse üle waielda siin Riigikogu parlamendi kõnetoolil on wististe produktiivsuset, sest see on ilmawaate küsimus ja selle üle on poolt ja wastu väga palju waieldud ja kirjutatud. Selge on, et kõik sotsialistilise ilmawaatega isikud toetawad riiklist ettewõtet, kuna ko-

danlise ilmawaatega selle wastu seisawad. Muidugi mõista, on siin teatawad üleminekuajajärgud, ülemineku staadiumid. Kuna ainukene puht sotsialistiline riik nõukogude Wenemaa on, kellel õige lühikene minewik seljataga, puuduwad wõrdlemise wõimalused ja on õige raske selle üle lõpuotsust teha, missugune kuju elujõulisem.

Ma tahaksin austatud Riigikogu liigete tähelpanu selle peale juhtida, et siin ei ole sugugi tegemist printsibi likwideerimisega. Likwideerimise all on kõige pealt riigi waranduse ülewõtmise osakond. See oli riikline ettewõte, mis hädasunnil pidi asutatama selle tõttu, et Eesti riik päris Wene käest suuri warandusi, mis oli waja üle wõtta. Ma tähendan, et siin ei ole mingisugust riiklist ettewõtet likwideeritud, waid et selle ettewõtte töö lõpule oli jõudmas ja et teda sellepärast likwideeriti. Niisama on lugu kütteainete keskkomiteega. Kütteainete keskkomitee ei ole mitte Eesti ajal loodud, waid see oli Wene sõja ajal asutatud. Edasi, on toitlusministeeriumi komisjon ja riigi kaubaagentuur „Erkat“. Juhin jällegi tähelpanu selle peale, et see asutus loodi kodanliste erakondade poolt hädasunnil. Arwan, et praegu keegi selle poolt ei ole, et neid asutusi praegusel kujul ellu jätta. Iseenesest ei ole nende asutuste likwideerimise puhul siin ilmawaadete kokkupõrkamisega tegemist, waid puht praktiliste küsimustega.

Mis nüüd sadamatehaste küsimusesse puutub, siis ei pea ma mitte tarwiliseks selle juures peatada, sest see ei kuulu kaubandus-tööstusministeeriumi, waid teedeministeeriumi alla. Ja ma arwan, et kui see küsimus tuleb Riigikogusse, siis wõib selle wastu waielda ja hääaltenamusega seda küsimust lahendada.

Edasi puudutas rkl. härra Hansen meie transiidi küsimust. (A. Hansen (wäljasp. rhm.): A g a p õ l e w k i w i?) Wabandage, ehk Teie lubate. et ma ise järjekorras siin ette toon. Härra Hansen tähendas, et Wene transiitwedu Eesti kaudu äärmiselt olla langenud, ja selles nägi kõneleja õige suurt hädaohtu Eesti majanduslisele arenemisele ja leidis motiive selleks, nagu oleks Eesti walitsuse ja Wene nõukogude walitsuse wahekord äärmiselt halb ja et selle tagajärjel on transiit Eesti kaudu langenud. Kõige pealt arwan ma oma kohuseks teie tähelpanu, austatud Riigikogu liikmed, selle peale juhtida, et transiidi tähtsust on väga suurendatud. Ja kui meie sagedasti Saksa ja teiste wäljamaa ajalehtedes transiidi käsi-

tamise kohta teateid loeme, siis paistab seal täieline tendents, nagu elaks Eesti kui ka teised Balti-riigid ainult Wenemaa armust. Kas seda propagandat Lääne-Euroopa ajakirjanduses tehakse sihilikult või naiwiteedi tõttu, ei tea ma ütelda. Mina arwan aga ühte, et ka meil on teatawad ringkonnad, kes meie iseseiswuse vastu waenulikud on ja kes wäitawad, nagu oleks meie majandusline iseseiswus tuule või liiwa peale rajatud. Sarnaseid wäiteid ning tõendusid katsuwad ette tuua just meie poliitilised wastased ja neid on ju igalpool olemas mitmesugustes leerides, kes seda nii järele palwetawad, mis nad kuulewad. Paljud wäljamaa ajakirjad on juba teatawaks ewangeeliumiks wõtnud, et transiit on see õnnistegija rariikide juures ja kui see neilt ära wõtta, siis oleks sellega ka nende jalad alt wõetud. Kahjuks on ka meie eneste juures niisugune arwamine, nagu meie seda siin täna kuulsime. See on wististi natuke ekslik, kui ka meil sarnane arwamine on. Muidugi, ma ei taha salata, et transiitwedu meile suuri kasusid toob, kuid need kasud, kui meie neid puht arwudes ära hindame, ei ole ometi nii suured, et neist meie majandusline hea käekäik ära ripuks. Meie 1922 aasta eelarwes figureeriwad nad 250 miljoni margaga. Peale selle teeniwad transiidi läbi meie ärimehed, kaupmehed, ettewõtjad ja sadamatöölised. Et siin nüüd keegi salgama hakkaks, nagu ei oleks meile transiit kasulik, seda wist keegi ei taha teha. Muidugi mõista, on praegusel ülemineku ajajärgul, kus meie Eesti rahwamajandus ainult tekkimisel on, sellest suur abi, aga tema ei ole isenesest mitte see, et kui teie teda ära wõtate, siis peaks meie nüüd jalust maha rabatud olema, et meil majanduses seisak tuleks. Peale selle toodi siin eelkõneleja härra Hansen'i poolt ette, et puht poliitilistel motiividel on transiit meie kaudu langenud. Mina arwan, et see ei wasta ka tõeludele. Mina kahjuks pean ütlima, et ma ei tea neid motiive, mis Wenemaal juhtiwate ringkondade pool on, aga ma arwan ühte, et Eesti ja Läti on neile ühtaolised ja ma ei usu, et nemad hakkaks ühele ehk teisele riigile soodsustusi tegema ainult sümpaatiate tõttu. On ka teatawad momendid, mis kaasa aitawad, kuid mina usun igatahes Wene nõukogude walitsuse terve mõistuse sisse, ja et nemad kõiki küsimusi lahendawad ikkagi majanduslise otstarbekohasuse järele. Seal on juba meil piirid ette näha, ja selge

igale, kes wähegi loogiliselt mõtleb, et Tallinna kaudu ei wõi kontsentreerida kõike seda Wenemaa tarwidust, mis ta wälismaailmast ostab. 1920 a., kui Eesti esimene oli, kes Wenemaaga rahu oli teinud ja kui kogu Wene läbikäimine Lääne-Euroopaga Tallinna kaudu sündis, kui Wenemaa majanduslised suhted Lääne-Euroopaga weel wäga wäiksed olid, — siis wõis Tallinn transiidisadamana monopooli seisukorras olla. Kui meie aga nüüd Wene riigi majanduslise elu normaalset arenemist silmas peame, siis on selge, et Eesti kaudu läheb see sissewedu, mis teatawatesse raioonidesse on juhitud, kuna wastawatesse raioonidesse Riia kaudu sissewedu sünnib. Nõnda saab Põhja-Wenemaa Peeterburist kunni Moskwani oma kaubad Tallinna kaudu, kuna lõunapoolsed raioonid kaupasid Riia kaudu saawad. Loomulikult tõuseb kaubandusline läbikäimine Wenemaa ja Lääne-Euroopa wahel ühes Wenemaa majanduslise terwenemise ja arenemisega, ja kui Wenemaa kord nii kaugele saab, et teda majanduslises suhtes endise Wenemaaga wõrrelda wõib, siis on tööd küllalt nihahti Tallinnal kui ka Riial transiidi alal. Enne sõda oli Peeterburi sadam Wene sisseweo tähtis tegur, kuid nüüd ei wasta ta tehniliselt oma ennesõjaaegsele wäärtusele. Wene riiklise ja majanduslise elu arenemisega kaswab loomulikult ka kaubandusline läbikäimine Lääne-Euroopaga ja meie ei wõi ometi oletada, et Peeterburi sadam, mis 5 kuud, nowembrist märtsini, kinni külmanud on, kõiki Wenemaa nõudeid sisseweo alal täita suudaks.

Tahaksin weel peatada selle küsimuse juures, mida rkl. härra Hansen siin esitas, nagu oleks selles ainult poliitilised olud süüdi ja nagu oleks omalajal kaubandustööstusministeriumi kaubanduse osakonna juhataja härra Kukk ajakirjanduses seda toonitanud. Seda ei ole olnud ja kui härra Kukk'est nõnda aru on saadud, siis on siin arusaamatusega tegemist. Härra Kukk ei ole seda mitte ütelnud, toonitan weel, temast on walesti aru saadud. Kuid mina tahaks weel selle peale tähelpanu juhtida, et Wene sissewedu just äärmiselt kõrge oli 1922 a. esimese kuue kuu kestes. Siis oli ka Tallinna kaudu äärmiselt kõrge transiit, kuid just sel aastal oli isearanis kõwa talw ja kunni aprillikuuni meri jääs, nii et isegi jäälõhkujaga töötada ei saanud. Läänud aasta wiimastel kuudel on aga sissewedu Wenemaale wähemaks jäänud, palju wähemaks jää-

nud. Nõnda et siin on tegemist täiesti loomulikkude oludega, aga mitte mingisuguste poliitiliste motiividega, nagu härra Hansen ette tõi. Mis nüüd veel poliitilistesse motiividesse puutub, siis avaldas härra Neps niisugust arvamist, nagu peaks Wene iseenesest waenulik olema Balti-riikide vastu ja neid püüdma majandusliselt hävitada. Mina arwan, et sellest ei oleks Wenemaal mitte kasu, waid wastastikuseks kaubanduslikeks läbikäimiseks on teatawat solidariteeti Balti-riikide ja Wenemaa wahel tarwis. Mis aga puutub puht poliitilistesse wahekordadesse, siis ei saa mina selle kohta mitte seletust anda ja selle üle waielda, waid seda tuleks küsida härra wälisministriilt, kui wälisministeeriumi eelarwe arutamisele tuleb. Tema wõib küsijatele selle üle lähemat seletust anda. Kuid puhtmajandusliselt seisukohalt wõiwad mõlemad — Wenemaa ja Balti-riigid wastastikku üksteist toetada ja loomulikus majanduslikes wahekorras olla. Härra Hansen'i wäite peale, nagu läheks Eesti kaubandus ja tööstus libedat teed mööda allapoole, pean ma tähendama, et just wastupidi, meie kaubandus ja tööstus halwenemise sihis edasi ei lähe, waid siin on märgata teatawat progressi.

Tööstus pödes ja põeb ka wiimasel ajal kogu maailmas suurt ja rasket kriisi ja loomulikult pödes ka seda Eesti tööstus. Kui meie waatame 1920, 1921 ja 1922 a. aruandeid, siis peame tunnistama, et Eesti tööstus on arenenud. Muidugi mõista on meil niisuguseid tööstusharusid olemas, mis meie oludele sündsad ei ole, mis õieti juhuslikult poliitilise konjunktuuri läbi siin on tekkinud. Kui meie üldse oma tööstust jälgime sellest seisukohast, kuiwõrd meie maa ja loodusolud tema tekkimise nõuetele wastawad, siis jagaksin ma meie tööstust kolme gruppi: Esimene grupp on metallitööstus. Ma olen mitu korda oma arwamist awaldanud, et metallitööstus meie loodusliku konjunktuuri järele meie nõuetele täiesti ei wasta ja tema seisukord pole kuigi hiilgaw, olgugi, et suured kapitaalid omal ajal selle tööstuse sisse on mahutatud. Wõib olla, et tuleb aeg, kus metallitööstuse ettewõtted peawad omale teise töötamiswiisi wõtma, ma ei taha mitte ütelda, et nad täitsa likwideeritud saawad. Järgmine liik oleks meie tekstiiltööstus. Osa meie tekstiiltööstusest on loomulikkudes oludes, sest meil on loodusjõud olemas, näituseks Narwa kosk, mille jõul töötab

Kreenholmi wabrik, kalewi kui ka lina-tööstus. Nende seisukord ei ole praegu just mitte kiiduwäärt, sest omal ajal said need wabrikud Wenemaa peale toetades sisse seatud. Nimetatud wabrikute omanikkudel olid ettewõtted siin kui ka Wenemaal. Neis wabrikutes ei töötatud aineid mitte lõpulikult walmis, waid said Wenemaal edasi töötatud ja sellepärast on nende wabrikute ümberorganiseerimisega suured raskused tekkinud, ka rahalised raskused, sest nende walitsemiskapitaalid ei olnud kõik siin, waid paljud jäid Wenemaale. Peale nende wabrikute on meil veel Balti puurwilla- ja Sindi kalewiwabrik, ja ma ei wõi ütelda, et nende tegewus tagajärgedeta on, olgugi, et nad kaunis raskes seisukorras on turu otsimise ja leidmise tõttu. Neil tuleb wõistlust kannatada Lääne-Euroopa ja osalt ka Ameerika suurtööstusega, kuid nemad on siiski suutnud enmast wepeal hoida. Ei wõi ütelda, et nende seisukord hiilgaw oleks, kuid ta ei ole ka mitte lootuseta, waid kõik andmed näitawad paranemise poole. Turu leidmiseks on üksikud isäranis agarad olnud ja on saadusi müüdnud Inglise asumaadele, Balkani kui ka teistele riikidele. Kolmas liik wabrikuid, mis meie oludele kõige rohkem wastawad, on tsemendiwabrikud, sest tööstuse arendamiseks on tarwis kõige pealt, et tooresaine kui ka küttaaine omalt maalt saadaw oleks ja sellel alal wõib ütelda, et tsemenditööstus on meil kõige paremas seisukorras, sest tsemendi tooresaine oli meil ammust ajast peale olemas, kuna küttaaine peajasjalikult Inglismaalt sisse wadada tuli. Meie põlewkiwi ei ole aga tsemendi produktsioonis nüüd enam ainult probleem, waid juba tõsiasi ja lähemal ajal wõib selle tööstuse edenemises suurt edu loota. On ka teised alad, mis meie oludega lähedalt seotud on, wõtame näituseks puutööstuse, sel alal on meil olemas määratu suur Luteri wabrik ja veel teised tööstused, nagu paberitööstus ja tselluloositööstus, kuigi need ei ole loomulikkude olude poolest mitte nii heas seisukorras, kui tsemenditööstus, kuid silmas pidades neile tarwisminewa tooresaine saadawust, on nende arenemine igatahes sinna poole wiinud, et wõib tema peale lootustega waadata. Meie wäike- ja kesktööstuse arendamise juures on üldse tõuswat tendentsi näha olnud, meil on hulk vähemaid tööstusharusid tekkinud ja nagu tööstusosakondade teadetest selgub, on nende arw kui ka produktiwi-

teet tõusnud. On kesk- ja väiketööstus ka edukaid katseid teinud oma produktiooni väljamaale ekspordeerimiseks. Eriti juhiks in tähelpanu tikutööstuse kui ka mitmete maitseainete ja toiduainete tööstusharude peale.

Mis puutub meie kaubabilansisse, siis on tema küll praegu erilisel passiivne, kuid siiski pean ma tähendama, et tema passiiviteet 1921 ja 1922 aastaga võrreldes on vähenenud. 1921 a. väljaveo väärtus oli kaks miljardit 286 miljonit marka, kuna sisseveetud 4 miljardi 482 miljoni marga eest, tänawu aasta aga on meil 11 kuu eest andmed, kus sissewedu on umbes 5 miljardi suuruses, kuna väljawedu 4,2 miljardi suuruses. Sellest teie näete, et wahekord on õige tublisti paranenud. Üldises kokkuwõttes arwan mina, olgugi, et täpiseid andmeid ei ole meie statistika puudulikkuse tõttu ja ei ole suudetud seda weel korraldada, et meie maksubilans on tasakaalus ametlikust puudujäägist hoolimata, sest meile on väljamaalt kapitaali sisse woolanud, mis registreerimise alla ei käinud.

Mis puutub meie põlewkiwi kontsessioonidesse, siis pean tähendama, et Riigikogu eelarwe-komisjonis need küsimused, mida nüüd päewakorrale tõstatatakse, on juba kõne all olnud. Omalajal on kontsessioonide poliitika põlewkiwitööstuse alal Riigikogu enamuse poolt niiviisi otsustatud, nagu ta praegu on kujunenud. Praegusel kaubandus-tööstusministeeriumil ei olegi enam palju põlewkiwi kontsessioone ära anda, sest põlewkiwi uuritud maad on umbes 36 tuhat hektari. Sellest on 26 tuhat hektari välja antud ja umbes 10 hektari on meie riiklikeks raudwaraks põlewkiwitööstusele jäetud. Suurem osa uurimata maadest on uurimiste peale välja antud. Mina ei loe enese isiklikuks kohuseks seda poliitikat iseäranis kaitsma hädaka. Mina ei näe aga ka mingisugust kahju, mis riik on saanud sellest, et tema need kontsessioonid on välja annud, sest senni ei ole õieti keegi weel töötama hakanud. Kui siin 2 aastat jooksul ei töötata, ei oleks ka sel korral, kui need riigi käes oleks olnud, sellest mingisugust edu tulnud. Mina arwan, et meie oleme koguni rohkem sellest kasu saanud, kui seda siin näha on. Kui rkl. Neps tähendab, et see on teatawa spekulatsiooniga ühenduses olnud ja kes kontsessiooni on võtnud, on nendega spekuleerinud, siis pean tähendama, et meie ei saa hakata maailma korda ikkagi

ümber looma. Meie peame sellega rehkendama, et on olemas fondide turg, mis võib tekkida ainult suurtes tsentrumites, nagu Londonis, Pariisis jne., ja kui seal minnakse ja kapitaalid mobiliseeritakse, mis meil siis selle vastu võib olla. Senni ei ole weel ükski ettevõtja peale hakanud, nemad ei ole raha saanud, nad koguvad alles raha, aga ega siis meie midagi selle läbi kaotanud ei ole.

Mis Riigikogu liikme proua Ostra küsimisesse Balti tehaste asjas puutub, siis kahetsen ma väga, et sellekohane arupärimine mitte vastu võetud ei ole, siis oleks mul võimalus olnud ennast ette walmistada ja ei wõi minu käest nõuda seletust iga eriküsimise peale. Kuidas olukord Wene-Balti wabrikus on, kas seal mudelite järele walmistatakse, wõi mitte, seda ma kahjuks ei tea, aga üldse wõin ma selle peale tähendada, et siin ei ole praegu mitte tegemist palkade vähendamisega. Wabriku korterite hindamine sünnib nendel samadel alustel, missugustel alustel ka kõik teised kodanikud peavad maksma ja siin ei ole mingisugust ülekohtu. See wäide, nagu oleksid töölised ise need korterid remonteerinud, ei ole mitte põhjendatud, sest need korterid on ikkagi Inglis-Balti tehase poolt, wabriku poolt välja üüritud, on remonteeritud ja töölised on seal üürnikkudena sisse asunud. Ka see, et need korterid oleksid 100 wõrra tõstetud, ka see ei wasta nendele tõsiandmetele, mis minul on. Tegelikult on tõstetud üürid ainult 40. kordseks.

Siin on tähendatud ka selle seletuskirja peale, mis meie krediidi nõudmise puhul sisse andsime, siis rääkisin mina, et oleks soowitaw wabriku produktiooni tõsta. See on ju tõesti tarwilik. Ebanormaalsed olud on tõepoolest wabrikus walitsemas, mille peale tähendas proua Ostra, kuid kaubandus-tööstusministeerium on juba nende lahendamiseks samme astunud ja hulk ametnikka, iseäranis need palgasaajad, kes mitte produktiivset tööd ei teinud, on päewa pealt lahti lastud. Muidugi läheb seal töö edasi, vähemalt niikaua, kui ta riigi kätte jääb.

Juhataja K. Wirma: Korra kohta on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Mina paneks in ette koosolekut lõpetada, sest kell on juba $\frac{3}{4}$ ja ma arwan, et meie kõik süüa tahame.

Juhataja K. Wirma: Korra kohta on sõna rkl. Jürman'il.

A. Jürman (põl.): Teen ettepaneku waheaega määrata kunni kella 5-ni.

M. Martna (sd.): See on teatawal määral meie päewakorra muutmine, kuid minul on ükskõik missuguse nime all meie kella 5. süüa wõime.

Juhataja **K. Wirma**: Ettepanek on tehtud koosolekut lõpetada. Asun hääletamisele. (Hääletatakse. Loe takse hääli.) Ettepanek on 23 häälega 19 vastu tagasi lükatud. Kes on selle poolt, et waheaega määrata kella 5-ni, palun kätt tõsta. (Hääletatakse.) Wähemus on vastu, sellega on otsustatud waheaega määrata kella 5-ni. Kuulutatan waheaja.

Waheaeg algab kell 3.15 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 5.15 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Päts**.

Sekretäri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Juhataja **K. Päts**: Sõna on järjekorras rkl. härra Laidoner'il.

J. Laidoner (põl.): Rahwasaadik härra Hansen täna oma kõnes tähendas väga kategooriliselt, et meil tööpalgad peawad olema niisugused, et meil esiteks wabrikutes sunnitakse tükitööd peale ja see on nii sisse seatud, et töölisel tükitöö juures niipalju ei teeni, kui kollektiivwlepingus ette nähtud. Hommikupoole ei olnud minul sellekohaseid andmeid käes, ja mina isiklikult ei julge nii julgelt rääkida, kui mul faktilist materjaali käepärast ei ole. Waheajal muretsesin endale sellekohased andmed ja luban neid õige lühidalt siin ette kanda. Nagu teada, maksab meil tööandjate ja tööliste wahel kollektiivwleping ja selles on ära määratud minimaalsed palgad. Neljandas grupis III kategoorias, see on kõige wäiksem palk, on ette nähtud 90 marka 40 penni päewas, kuna kõige kõrgem palk kollektiivwlepingu järele on 114 marka 40 penni. Naistöölistel on see palk 84 marka 40 penni. Nüüd tahan mina aga ütelda, missugused on tõelikud palgad. Mul on siin andmed terve minewa aasta kohta. Need andmed on kontroleeritud wabrikantide ühisuses, need on olemas töö- ja hoolekandeministeeriumis ja iga rahwasaadik wõib neid andmeid kontroleerida palgaraamatute järele. Nende andmete

järele näeme, et paberitööstuses on kõige wäiksem päewapalk terve aasta jooksul keskmiselt 160 marka 75 penni, kõige kõrgem 191 marka 90 penni. Puutööstuses kõige wäiksem palk 137 marka 83 penni, kõige kõrgem 238 marka 32 penni. Metallitööstuses on kõige wäiksem palk 168 marka 85 penni, kõige kõrgem — 286 marka 13 penni. Tekstiiltööstuses on kõige wäiksem palk 124 marka 52 penni, kõige kõrgem — 235 marka 90 penni. Nagu teada on kollektiivwlepingutes ette nähtud, et tükitöö pealt peab rohkem makstud saama, kui kollektiivwleping ette näeb, 35%. Sellest näete, et need palgad on praegu kollektiivwlepingust palju kõrgemad ja on ette nähtud 8-tunnilise tööpäewa juures. Kui keegi teeb ületunnitööd, siis peab tema 50% juurde saama. Meil on maksmas praegu kollektiivwleping. (**M. Martna** (sd.): See on midagi muud, kui kollektiivwleping.) See on see, mida härra Johanson oma töös selle kohta kirjeldab. Kes seda tööd on lugenud, teab seda. (**M. Martna** (sd.): Ma tean ka, mis on kollektiivwleping.) Siis on mul weel üksikasjalisemad andmed 8-tunnilise tööpäewa kohta metallitööstuses. Seal on kõige madalam palk, see on mustatöölise oma, 21 marka 41 penni tund. Ahjukütjad saawad 23 marka 96 penni. Edasi tulewad juba spetsialistid, lukusepad 34 marka 38 penni, katalsepad — 38 marka 35 penni, walajad — 38 marka 32 penni, treialid — 35 marka 45 penni. See kõik on 8-tunnilise tööpäewa juures. Ületunnitöö eest tuleb 50% rohkem. Sellest siis näete, missuguste andmetega siin ette tullakse ja kuiwõrd need andmed wastawad tõeludele. Kes neid andmeid ei usu, mis minu käes on, see wõib neid väga hästi kontroleerida palgaraamatute järele wabrikutes. (**M. Martna** (sd.): Kas sinna lastakse?) Lastakse igalpool, ka töö-hoolekandeministeeriumis. Pealegi on igal töölisel palgaraamat käes. (**O. Strandman** (tõer.): Imelik sotsiaaldemokraatiline partei, kes tööliste käest ei saa palgaraamatuid kätte.)

L. Johanson (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Ma ei tea mitte, mis otstarbeks väga austatud Riigikogu liige härra Laidoner need andmed ette kandis, kas pidid need näitama keskmist palka ehk seda, et praeguse elukallidusega wõr-

reldes need palgad küllalt head on. Kui wiimast taheti näidata, siis ei saa sellega mitte nõus olla, kui isegi metallitööstuses, kus peaasjalikult just oskustööd tarwis, oskustöölise palgamäär 168 marka 50 penni. (J. Laidoner (põl.): 171 marka mustatöölisele.) Kõige alamatel astmetel on see palk, kõige kõrgem palk on 285 marka 13 penni, nii wist oli? See ei ole igatahes niisugune palk, mida wõiks kõrgeks nimetada. (J. Laidoner (põl.): Seda mina ka ei ütelnud.) Neid palkasid, millede kohta wabrikantide ühisusel andmed on, ei saaks nii kõrgeks nimetada, et meil palkadega wõiks rahul olla. Wastupidi, meil on palkade üldine tasapind, wõrreldes elukallidusega, liiga madal, eriti wabrikutööstuses.

Kui tükitöö alal etteheiteid kuulda on, siis just sellepärast, et tükitöö alal wõetakse ette alaliselt ümberrehkendused. Kui üks tööline oma wilumuse ja oskuse tõttu hakkab rohkem teenima, siis tehakse uued kalkulatsioonid ja ümberhindamised. Niisama on lugu ületunnitöödega. Härra Laidoner ütleb, et ületunnitööde eest maksetakse teatud protsent rohkem. Kui igalpool seda praegu ei ole. On niisuguseid nähtusi, kus ületunnitööde eest seda protsenti juurde ei maksta, mis enne sõda maksti. Enne makseti ületundide eest äripäewadel 50% ja pühapäewadel 100%, nüüd aga 30—25%. Kui ületunnitööd hinnatakse, kui harilikku tööd, siis muutub see ületunnitöö tööpäewa pikenduse abinõuks. Tööpäewa pikendamine meie nüüdsete olude juures muutub tööpalka vähendamise abinõuks. Ühes ületunnitööga teenib tööline seda tasu, mis tal tingimata tarwis läheb, et seda palga kätte saada, mis ülespidamiseks tingimata tarwilik on. Ületunnitööd oma iseloomu poolest ei tohiks olla sarnased, mis muutusid krooniliseks nähtuseks. Ületunnitöö oleks loomulik ainult siis, kui on tarwis üht wõi teist tööd lõpule wiia. Kui aga meil ületunnitöö on wõetud iga töö juures, isegi lihttööde juures, siis toob see kaasa, nagu ma tähendasin, tööpalka vähendamise. Need arwud, mis wabrikantide ühisus siin esitanud, ei näita sugugi weel, et tööpalk tööstuses sarnane oleks, et see wõimaldaks tööliklassile tarwilisel määral oma jõu alalhoidmiseks toidumaterjaali muretseda, et see wõimaldaks tööliisele perekonna eest hoolitsemist ja ülespidamist. Ka kõige paremal juhtumisel — 286 marka päewas, maha arwatud

kõik puhke- ja pühapäewad — on see palk ikkagi sarnane, mis tuleb tingimata madalaks tunnistada.

M. Neps (sd.): Härra kaubandus-tööstusministri seletuse puhul ennelõunasel koosolekul on mul õige lühidalt järgmist ütelda: härra kaubandus-tööstusminister seletust andes minu ja härra rkl. Hansen'i poolt ülestõstetud küsimuste kohta puudutas kaunis pikalt likwideeritawaid asutusi, nagu kaubaagentuuri, kütteainete keskkomiteed, toitlusministeeriumi jne. selles toonis, nagu oleks eelkõnelejad nende asutuste sisuliseks kaitseks sõna wõtnud. Mina ei pannud tähele, kuidas rääkis rkl. Hansen, kuid mina, nendest asutustest rääkides, ei tahtnud nende asutuste kaitseks sisulikult mitte kuidagi wälja astuda, sellepärast, et minu arusaamise järele niisugused ettewõtted praeguse korra juures ei ole esiteks, ei niisugused sotsialistlikud katsed ja teiseks ei anna need praeguse korra juures häid tagajärgi, sest et wäga raske on olnud, nähtawasti, leida inimesi, kes korralikult töötanud oleks. Ka kui härra minister oma seletuses lasi wälja paista, nagu oleks mina neid asutusi kaitsnud, siis on siin eksiarwamistega tegemist olnud. Minu seletus vähemalt puutus sellesse, kuidas nimetatud likwideerimise korral wäärnähtused esile on tulnud, aga mitte ei ole tahtnud ütelda, et peab siin nende asutuste alleshoidmiseks midagi tegema, wõi kuidagi wiisi kunstlikul teel nende allesolemist pikendama.

A. Hansen (wäljasp. rhm.): Härra minister Westel oma kõnes toonitas, just kui mina oleksin tahtnud waielda siit kõnetoolilt nende asutuste likwideerimise wastu, mis praegu likwideerimisel on: kütteainete keskkomitee, riigiwaranduste osakond, siis toitlusministeerium, „Erkat“ jne. Mina igatahes ei ole sellest mitte rääkinud. Ma ütlen kohe, millest mina rääkisin ja mida mõtlesin. Mina igatahes kõnelesin siin sellest poliitikast, mis walitseb üldise riiklise algatuse wastu ja mitte muust. Mina peatasin peaasjalikult sadamatehaste likwideerimise juures nimelt, et sadamatehased on suurem riikline ettewõte, mis praegu on töötanud ja mille likwideerimisele on asutus. Teiselt poolt ma küll ei nimetanud neid üksikuid alasid, mille wastu senni on sõditud. Näituseks riigi laewad on ka olnud walulapseks kogu aja, milleks wiimasel ajal saawad sadamatehased ja muud. Wististe wõime

meie kõik seda fakti tõendada ja oleme wõinud seda tähele panna, et meil ei minda mitte selles sihis edasi, et suuremaid ettevõtteid ja tööstusalasid riigi kätte koondada, waid siin on käimas nii ütelda denatsionaliseerimise protsess, vähemalt awaldab see ennast nii. Kui me tuletaksime meelde, härra Westel, senniseid seisukohti, mis kitsarööpalise raudtee suhtes on. Ma ei tea missuguses mõttes see küsimus lõpuks lahendatud saab, kuid igatahes üks tükk aega tehti propagandat selleks, et seda eraettevõtjate kätte anda. (Hüüe paremalt poolt: Kes tegi?) Kui otsekohe mitte ametlikud asutused, siis ometi need, kes ametlikule poliitikale väga lähedal seisawad. Noh, ma ei tea, kas tarwitseb kõiki nimesid nimetada, ja ega neid üks isik ei olnud. Ma wõiks aga teile niipalju ütelda, et kui nimesid tahate teada, siis wõtke lööge lahti „Riigi Teataja“, siis läbi lugedes leiate sealt seltsi põhikirja, kelle eesmärk kitsarööpalise raudtee eksploateerimisele asuda. (Rahaminister G. Westel: Mis sellel siis kaubandus-tööstusministee-riumi eelarwega tegemist on?) Siis teiselt poolt ma tuleks selle transiidi küsimuse juurde. Siin härra minister Westel katsus seletada, nagu oleks ma seletanud, et üldse ainuüksi transiit Eesti ülespidaja on. Pean tähendama, et ma niisuguseid mõtteid arendanud ei ole ega ka ei jaga, kuid samuti ei saa härra minister salata, et transiidil, kui sarnasel, Eesti majanduse kohta suur tähtsus on. Ta ise seletas, et transiidist saadakse aastas läbistikku — $\frac{1}{2}$ miljardit marka. Seegi on juba summa — $\frac{1}{2}$ miljardit aastas, — mille tähtsust wist eitada ei saa. Ja selle küsimuse peale tuleb küll tõsisemalt waadata, kui seda mõnelt poolt tahetakse paista lasta. Siin härra Neps tähendas, et Wenemaal ollakse Balti-riikide wastu waenulik ja katsutakse kõigi abinõudega just majanduslisel teel nende peale mõjuda, et neid alla suruda. Härra minister asus selles küsimuses natukene teistsugusele seisukohale. Ta nimelt toonitas, kui ma ei eksi, et tema arwamise järele Wenemaa huwides eriti ei ole mitte Balti-riikisid maha suruda majanduslisel. Mina arwan ka seda, et Wenemaal igatahes ei wõi mingisugust otsekohest huwi olla Balti-riikisid, kui sarnaseid, alla suruda erilisel praegusel ajal, waid ma usun, et Wenemaal ei ole selle wastu mitte midagi, kui Balti-riikidega korda läheks

soodsamaid tingimisi läbikäimises luua. Seda peaksid wististi tunnistama kõik, kes küsimuse peale tõsisemalt waatawad. Kui aga transiidi küsimuses ning majanduslise läbikäimise korraldamises üldse pole saawatatud soowitawaid tagajärgi, siis ma julgeksin siitkohalt otsekohe ütelda, et see ei ole mitte waenulikkuse tagajärg nõukogude Wenemaa poolt rajariikide wastu, waid rajariigid igatahes peaksid oma poliitika suhtes nii mõndagi järele mõtlema. Nimelt ma ütleks Teile otsekohe ära, härra minister: Praegune seisukord on peajasjalikult selle „suurpoliitika“ tagajärg, mis rajariigid nõukogude Wenemaa wastu siis ajasid, kui nad monopolisti seisukorras läbikäimises nõukogude Wenemaaga olid.

Ma ütlen nõnda palju, et ka eriti Eesti siis, kui ta monopoliseeritud seisukorras, kui ta ainukene õhuauk nõukogude Wenemaale oli, siis igatahes Eesti ajas nõukogude Wenemaa suhtes seda „suurt poliitikat“, millest härra minister Westel siin täna rääkis. Ja seda peate teie siin ise tunnistama. Seda on kümmed korrad pidanud toonitama ka meie kodanline ajakirjandus. Kümmed korrad on toonitatud ajakirjanduses, et on mööda lastud minna paras ja soodne silmapilk majandusliste wahekordade arendamiseks Wenemaaga. Ja ma mõtlen, et Teie seda mitte salata ei saa.

Teie välispoliitika on kogu aja nõukogude Wenemaa suhtes selles sihis arenenud ja teda on nii arendatud, et ta ei ole lubanud selle naabriga korralikku ja loomulikku majanduslist läbikäimist arendada, sest teie välispoliitika tuumaks nõukogude Wenemaa suhtes on ikka ja alati klassipoliitika olnud. Ma tuletaksin ainult meelde seda tooni, mis kodanlikes ajakirjanduses nõukogude Wenemaa juhtivate tegelaste wastu eriti ning nõukogude Wenemaa, kui sarnase, kohta üldse walitsenud on. Siin on rõkanud kogu aja klassiwaen. Teie olete omalt poolt püüdnud näidata, et Wene ajakirjandus samasel seisukohal ka Eesti wastu on, kuid lubage ütelda, et peale rahutegemist Wene lehtede weergudel kunagi sarnast laimu ega soppa pole wõinud teie riigitegelaste kohta lugeda, kui teie igapäew seda Eesti ajakirjanduses nõukogude Wenemaa ja tema juhtide kohta leiate.

Juhataja K. Päts: Kõneleja, meil on praegu arutamise all kaubandus-töös-

tusministeeriumi eelarwe, aga mitte ajakirjanduse tegewus.

A. Hansen (väljasp. rlm.): Ma ei taha ka pikemalt ajakirjanduse juures peatada, waid tahan mõne sõnaga rääkida weel kaubanduspoliitikast, mida praegune walitsus ja walitsewad kihid on ajanud, ajakirjanduse tegewuse juures peatamine oli paratamatu, selle tõttu, et kodanluse poliitikat aitab teostada ka ajakirjandus. Tahan weel kõnelda härra ministri poolt puudutatud küsimuse, kaubanduse praeguse seisukorra juures. Härra minister ei ole mitte arwusid ette toonud ja sellepärast on tõepoolest raske waielda, kuid niipalju, kui on olemas andmeid meie suurtööstuse, niihästi ka kesk- ja wäiketööstuse kohta, siis ei ole siin mingisugust olulist paranemist näha. Kui teie wõrdlete suurtööstuse seisukorda, eriti metalltööstuses, wäiketööstuse seisukorraga, siis peab tunnistama, et wahepeal on tekkinud küll mitmesugused kesktööstuse ettewõtted, kuid wäiketööstus pole suutnud rohkemal määral areneda ega suuremal arwul aineid turule saata, kui suurtööstus langenud on. Kaubabilansiga on lugu niisugune, et ta täiesti passiivne on.

(Kaubandus-tööstusminister G. Westel: 250 miljoni wõrra on suurenenud.) Tefe pole seda ette toonud, kas wäljawedu on rahwamaandust tõstnud. (Kaubandus-tööstusminister G. Westel: Ma ei saa 2000 arwu ette tuua, lugege ise.) Ma olen neid lugenud ja otsusele tulnud, et ainult need arwud, mis kaubabilansi redelite wahel, on wõrdlemisi pealiskaudsed ja tõsist seisukorda otsustada ei lase.

Juhataja **K. Päts**: Aruandja lõpu sõna ei tarwita. Asun hääletamisele. Palun neid, kes kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe-osa ja koosseisude wastuwõtmise poolt on, kätt üles tõsta. (Hääletatakse.) Kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe-osa ja koosseisud on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Järgmine ministeerium, mille peale Riigikogu üle läheb, on põllutööstusministeerium.

Eelarwe-komisjoni aruandja **J. Zimmerman**: Mina ei ole mitte põllutööstusministeeriumi aruandja, aga et aruandja praegu kohal ei ole, siis täidan mina, kui komisjoni esimees, tema kohust (loeb):

PÖLLUTÖÖMINISTEERIUM.

Peatükk I.

Keskasutus.

§ 1.	Palgad	4.188.300.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	100.000.—
§ 3.	Toetus ja arstiabi	1.000.000.—
§ 4.	Esituskulud	100.000.—
§ 5.	Ametnikkude ja teenijate warustus	8.000.—
§ 7.	Kohtukulud ja juriidiline abi	1.200.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	386.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	979.000.—
§ 11.	Sõiduabinõude ülewaldamine	400.000.—
§ 12.	Liikuw wara	20.000.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	5.000.—

Kokku peatükk I 8.386.300.—

Peatükk II.

Statistika büroo.

§ 1.	Palgad	828.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	106.000.—
§ 12.	Liikuw wara	10.000.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	1.000.—

Kokku peatükk II 945.000.—

Peatükk III.

Maamõõdu ja hindamise walitsus.

§ 1.	Palgad	20.747.400.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	5.000.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	514.000.—
§ 12.	Liikuw wara	1.375.000.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	5.000.—

Kokku peatükk III 27.641.400.—

Peatükk IV.

Maakorralduse peawalitsus.

§ 1.	Palgad	29.307.900.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	6.700.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	2.584.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	1.452.000.—
§ 11.	Sõiduabinõude ülewaldamine	100.000.—
§ 12.	Liikuw wara	557.000.—
§ 14.	Remondid	467.500.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	41.000.—

Kokku peatükk IV 41.209.400.—

Peatükk V.

Põllumajanduse peawalitsus.

§ 1.	Palgad	4.944.000.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	704.100.—
§ 6.	Hariduslised kulud	400.000.—

§ 8.	Kantseleikulud	561.000.—	Personaaltoimkonna ju-		
§ 9.	Majanduslikud kulud	147.800.—	hataja	1	8.700.—
§ 12.	Liikuv wara	372.000.—	Raamatupidaja I j.	1	8.700.—
§ 13.	Tehnilised kulud	2.852.700.—	Noorem käsutusametnik	1	7.700.—
§ 15.	Toetussummad	25.682.900.—	Raamatupidaja II j.	1	7.700.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	65.000.—	Registraator	1	5.800.—
	Kokku peatükk V	35.739.500.—	Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—
			Kantseleiametnik	1	5.000.—

Peatükk VI.

Loomaterwishoiu peawalitsus.

§ 1.	Palgad	4.726.200.—	Masinakirjutaja	2	5.000.—
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	46.000.—	"	3	4.800.—
§ 8.	Kantseleikulud	67.000.—	"	1	4.600.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	87.200.—	Uksehoidja	1	4.000.—
§ 12.	Liikuv wara	26.000.—	Käskjalg	2	4.000.—
§ 15.	Toetussummad	180.000.—			
§ 16.	Ettenägemata kulud	5.000.—	Statistika büroo.		
	Kokku peatükk VI	5.147.400.—	Büroo juhataja	1	11.700.—
			" " abi	1	9.900.—
			Wanem statistika arwe-		
			ametnik	2	6.200.—
			Noorem statistika arwe-		
			ametnik	4	5.500.—

Peatükk VII.

Metsade peawalitsus.

§ 1.	Palgad	99.375.100.—			
§ 2.	Päewa- ja sõidurahad	11.912.000.—	2. Maakorralduse peawalitsus.		
§ 3.	Toetus ja arstiabi	1.500.000.—	Keskasutus.		
§ 7.	Kohtukulud ja jurii-		a) Juhatus ja kantselei.		
	diline abi	100.000.—	Juhataja	1	25.200.—
§ 8.	Kantseleikulud	3.583.000.—	" abi	1	18.000.—
§ 9.	Majanduslikud kulud	1.696.300.—	Sekretäär	1	9.900.—
§ 10.	Weokulud	20.000.—	Wanem asjaajaja	1	6.800.—
§ 11.	Sõiduabinõude üle-		Asjaajaja	2	5.800.—
	walpidamine	200.000.—	Wanem kantseleiametnik	3	5.300.—
§ 12.	Liikuv wara	1.505.000.—	Kantseleiametnik	2	5.000.—
§ 14.	Remondid	6.000.000.—	"	3	4.800.—
§ 15.	Toetussummad	86.000.—	"	2	4.600.—
§ 16.	Ettenägemata kulud	25.000.—	"	2	4.500.—
§ 66.	Metsaasjanduse eriku-		Tehniline nõunik	1	15.300.—
	lud	41.400.000.—	Toimkonna juhataja	2	9.900.—
	Kokku peatükk VII	167.402.400.—	Lepingute rewident	1	9.900.—

Kokku põllutöoministeerium 286.471.400.—

Kooseisud.

PÕLLUTÖÖMINISTEERIUM.

1. Juhatus ja kantselei.

Minister	1	36.000.—	Hoonete hindaja-taksaa-	10	8.700.—
Ministri abi	2	28.800.—	Inseneer	1	13.500.—
Nõunik	2	18.000.—	Tööstustehnik	2	8.700.—
Kantselei juhataja	1	15.300.—	Turbatehnik	1	8.700.—
Pearaamatupidaja	1	15.300.—	Piiritustööstuse tehnik	1	8.700.—
Kantselei juhataja abi			Rewident	2	8.700.—
(ühtlasi sekretäär)	1	9.900.—	Joonistaja	1	5.500.—
Wanem käsutusametnik	1	9.900.—			
Pearaamatupidaja abi	1	9.900.—	b) Arweosakond.		
Kirjanduse referent (üht-			Osakonna juhataja (üht-		
lasi raamatukogu			lasi ka peawalitsuse		
korraldaja)	1	9.900.—	juhataja majandus-		
			line abi)	1	18.000.—
			Osakonna juhataja abi	1	13.500.—
			Toimkonna juhataja	3	9.900.—
			Raamatupidaja	2	7.700.—
			Asjaajaja	1	5.800.—

Arweametnik	10	6.200.—	II järgu maamõõtja	30	6.800.—
„	22	5.500.—	Sekretäär-raamatupidaja	1	8.700.—
Kantseleiametnik	2	5.000.—	Asjaajaja	1	6.200.—
„	3	4.800.—	Arhiivaar	1	6.200.—
„	2	4.600.—	Joonestaja	1	5.500.—
„	3	4.500.—	„	2	5.300.—
Masinakirjutaja	1	5.000.—	„	2	5.000.—
„	1	4.500.—	Kantseleiametnik	1	5.000.—
			Alaealine käskjalg	1	3.000.—

c) Planeerimise peakommissjon.

Peakommissjoni esimees	1	18.000.—
Peakommissjoni esimehe abi	1	11.700.—
Peakommissjoni sekretäär	1	6.800.—

d) Maakorralduse peakommissjon.

Peakommissjoni alaline liige	1	15.300.—
Peakommissjoni sekretäär (ühtlasi ka keskwee kommissjoni sekretäär)	1	8.700.—

E s i t u s e d m a a k o n d a d e s.

a) Riigimaadeülemad.

Riigimaadeülem I j.	5	15.300.—
„ II j.	5	13.500.—
Riigimaadeülema abi I j.	5	10.800.—
„ „ II j.	5	8.700.—
Riigimaadeülema sekretäär	10	7.700.—
Ringkonnawalitseja I j.	25	8.700.—
„ „ II j.	50	7.700.—
Kantseleiametnik	81	5.000.—
„	9	4.800.—
„	6	4.600.—
„	9	4.500.—

b) Maakorralduse maakonna komisjonid.

Komisjoni alaline liige	2	13.500.—
Komisjoni sekretäär	2	7.700.—
Kantseleiametnik	1	4.800.—
„	1	4.600.—

3. Maamõõdu ja hindamise walitsus.

Walitsuse juhataja	1	21.600.—
Maamõõdu osakonna juhataja	1	15.300.—
Hindamise osakonna juhataja	1	13.500.—
Joonestuskoja juhataja	1	11.700.—
Hindamise eritundja	1	11.700.—
Maakonna maamõõtja	11	11.700.—
Wanem maamõõtja	13	9.900.—
Wanem mullahindaja	9	9.900.—
Noorem mullahindaja	8	7.700.—
II järgu arweametnik	2	5.500.—
I järgu maamõõtja	50	7.700.—

4. Põllumajanduse peawalitsus.

a) Juhatus ja kantselei.

Walitsuse juhataja	1	25.200.—
Juhataja abi	1	18.000.—
Kooli- ja katseasjanduse nõunik	1	15.300.—
Kalaasjanduse eriteadlane	2	13.500.—
Kalaasjanduse instruktor	1	8.700.—
Põllumajanduse eriteadlane	1	13.500.—
Taimekasvatuse ja põllutöö eriteadlane	1	15.300.—
Hobusekasvatuse eriteadlane	1	13.500.—
Karjakasvatuse ja piimatalituse eriteadlane	1	13.500.—
Karjakontroll inspektor	1	11.700.—
Sulg- ja väikeloomakasvatuse eriteadlane	1	11.700.—
Walitsuse sekretäär	1	8.700.—
Asjaajaja	1	6.800.—
Registraator	1	5.800.—
Kantseleiametnik	2	5.000.—
Kultuur-inseneer	1	15.300.—
Wanem kultuur-tehnik (keskkooli haridusega)	2	9.900.—

b) Põllumajanduse meteoroloogia jaamade wõrk.

Wõrgu juhataja	1	13.500.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—
„	1	4.800.—

c) Seemne kontrolljaam.

Juhataja	1	18.000.—
„ abi	1	13.500.—
Laborant	1	7.700.—

d) Riigi põllutöö katsejaam.

Jaama juhataja	1	13.500.—
Jaama assistent	1	9.900.—

e) Karjakasvatuse kool.

Juhataja	1	11.700.—
Eriteadlane õpetaja	1	8.700.—
Õpetatud kontrollassistent	1	6.800.—
Käskjalg	1	4.000.—

5. Loomaterwishoiu peawalitsus.			Noorem maamõõtja	14	6.800.—
Walitsuse juhataja	1.	21.600.—	Käskjalg	1	4.000.—
„ „ abi	1	15.300.—	Asutused kohtade peal.		
Sekretäär-arweametnik	1	7.700.—	Maakonna metsaülem	I j. 5	15.300.—
Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—	„ „	II j. 3	13.500.—
Maakonna loomaarst	11	8.700.—	„ „	III j. 2	11.700.—
Jaaskonna loomaarst	22	7.700.—	Maakonna metsaülema		
Piiriloomaarst-kontrollör	3	13.500.—	abi I j.	6	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—	Maakonna metsaülema		
6. Metsade peawalitsus.			abi II j.	2	8.700.—
Keskasutus.			Asjaajaja I j.	7	5.800.—
a) Juhatus ja kantselei.			„ II j.	3	5.500.—
Walitsuse ülem	1	25.200.—	Kantseleiametnik	2	5.000.—
Walitsuse ülema abi	1	18.000.—	„	2	4.800.—
Metsainspektor	2	15.300.—	„	2	4.600.—
Kohtuasjade ajaja	1	13.500.—	„	3	4.500.—
Sekretäär	1	8.700.—	Metsakonna metsaülem I j.	28	9.900.—
Asjaajaja	1	6.200.—	„ „	II j. 55	8.700.—
Wanem maamõõtja	1	9.900.—	„ „	III j. 27	7.700.—
Ehitustehnik	1	8.700.—	Abimetsaülem I j.	32	6.200.—
Käskudetäitja ametnik	1	7.700.—	„ „	II j. 63	5.800.—
Registraator	1	5.800.—	Kandidaat I j.	7	6.200.—
Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—	„ II j.	13	5.800.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—	Asjaajaja I j.	4	5.800.—
„	2	4.800.—	„ II j.	4	5.500.—
„	1	4.600.—	„ III j.	102	5.300.—
Masinakirjutaja	1	5.000.—	Metsnik I j.	30	4.800.—
„	2	4.800.—	„ II j.	118	4.500.—
„	1	4.600.—	„ III j.	87	4.000.—
Uksehoidja-käskjalg	2	4.000.—	Metsawaht	1800 810—2.800.—	
Alaeline käskjalg	2	3.000.—	Kommisjoni on tulnud järgmised parandused:		
b) Metsandusosakond.			I. Seemne kontrolljaama juhataja palk 13.500 mk. asemele 18.000 mk., juhataja abi palk 9.900 mk. asemele 13.500 mk., laborandi palk 5.800 mk. asemele 7.700 mk.		
Osakonna juhataja	1	13.500.—	II. Metsade peawalitsus. Käskudetäitja ametnikku palk 6.700 mk. asemele 7.700 mk. Neist on küll alamkommisjonis jutt olnud, aga alamkommisjon ei saanud neid ettepanekuid mitte hääletada, sest puudus walitsuse ettepanek. Kolmas on 1.800 metsawali palk 810—2800 marga pealt 500—3.700 marga peale tõsta.		
„ „ abi	1	9.900.—	See wiimane ettepanek oli põllutöministeeriumi eelarwe alamkommisjonis arutusel ja alamkommisjon ei olnud selle vastu, kuid seda ettepanekut ei ole komisjonis ka mitte hääletatud, sest ka siin puudus walitsuse ettepanek. Need kolm parandust tuleksid siin hääletamisele. Siis oleks weel redaktsiooni parandused: kirjutatud on igal pool walitsuse juhataja, peab olema peawalitsuse juhataja, wälja arwatud maamõõdu ja hindamise osakond, kus alati walitsuse juhatajast jutt on.		
Asjaajaja	1	6.200.—			
Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—			
Kantseleiametnik	2	4.800.—			
„	1	4.500.—			
c) Arweosakond.					
Pearaamatupidaja	1	13.500.—			
„ „ abi	1	9.900.—			
Asjaajaja	1	5.800.—			
Wanem raamatupidaja	1	8.700.—			
Noorem „	2	7.700.—			
Arweametnik	2	6.200.—			
„	4	5.500.—			
d) Metsakorralduse osakond.					
Osakonna juhataja	1	15.300.—			
Asjaajaja	1	6.200.—			
Wanem metsataksaator	3	9.900.—			
Noorem „	7	8.700.—			
Wanem maamõõtja	6	8.700.—			

P. Keerdo (väljasp. rhm.): Ma teen ettepaneku koosolek lõpetada ja põhjendan seda sellega, et juba eile Riigikogu poolt laiali saadetud sai päewakord, mille järele täna õhtul kell 5 uus koosolek peaks olema. Kui Riigikogu enamusrühmad on ennelõunasel koosolekul otsustanud waheaega pidada ja kell 5 sama koosolekut jätkata, siis on see koosoleku jätkamine sihitud käesolewal juhtumisel ühe töölisestajaja vastu, kelle väljajaitmise tähtaega sellega pikendada tahetakse. Kui Riigikogu niisuguse pretsedendi loob, siis wõidakse edaspidi mitte ainult üksikuid liikmeid, waid kõiki opositsiooni rühmi ainult mõneks koosolekuks wälja heita ja siis ühte ja sama koosolekut kogu Riigikogu kestwuse aja pidada, tehes ainult waheaega, miska wastasrinnast täiesti lahti saadakse. See on aga pahema tiiva wägistamine, selle vastu protesteerides teen ettepaneku koosolek praegu lõpetada, et uus koosolek wõiks algada. (A. Jürman (põl.): Aitab wanastki, mis seal weel uut luua.)

Juhataja K. Päts: On ettepanek tehtud koosolek lõpetada. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on poolt saanud 22, vastu 42 häält, sellega tagasi lükatud.

O. Gustawson (is.): Ma loen oma kohuseks kõige pealt wabandada enamusrühmade ees sellepärast, et julgen üldse sõna wõtta. Ma saan aru, et ma rängasti eksin selle uue traditsiooni vastu, mis läinud kewadel sisse õnnistati ja mida nüüd suure hoo ja armastusega katsutakse wiljakamaks teha, kui ta läinud aastal oli. Mina nimetaksin seda traditsiooni eelarwe läbiaewastamiseks. Enamusrühmade ideaal on wist see, et jõuda niikaugele, et ühe ministeeriumi eelarwe arutamine pole muud kui üks „atsiuh“ ja — läbi on ministeerium ning teine „atsiuh“ ja — taas on läbi teise ministeeriumi eelarwe. Meid see imestama ei pane. Juba läinud aastal on ühe mõjuwa rühma wäga mõjuw liige oma häälekandjas kirjutanud, et wastasrinna rühmad eelarwe arutamisel ei tee muud, kui räägiwad rumalusi; mida wähem neile wõimaldatakse kõneleda, seda parem olla see riigile ja rahwale.

Täna wu aastal on siis selle sõnalise sissejuhatuse asemel asunud tegude juurde. Juba eelarwe-kommisjonis tehti sellega algust. Mul on meelēs, kuidas rkl. Keskküll wäga wihane oli, kui juleti summe

arwustada, mis olid sõjaministeeriumi poolt ette pandud. Samuti on nüüd Riigikogus eelarwe arutamisel tekkinud õhkkond, mis küll kõike muud on, ainult mitte soodne eelarwe arutamiseks. Peetakse koosolekuid, mis kestawad läbi terve öö, masindatakse ja masindatakse, kui tükitöös.

Juhataja K. Päts: Rkl. Gustawson! Teie hakkate nähtawasti arwustama Riigikogu sisemist asjaajamise korda. Meil on aga praegu arutamise all põllutööministeeriumi eelarwe ja ma palun Teid päewakorra juurde jääda.

O. Gustawson (is.): Selle äpardunud sissejuhatuse asemel lubatagu siis asuda põllutööministeeriumi eelarwe juurde.

Seda ministeeriumi on kõige rohkem arwustatud, tema vastu on kõige rohkem rahulolematust laialdastes rahwahulkades. Põllutööministeeriumi juhtiwad jõud härra Rostfeldt'iga eesotsas, ei ole seda ise ka mitte salganud. Nemad seletawad aga seda rahulolematust kui loomulikku nähtust: põllutööministeeriumil tulla tegemist teha niiwõrd laiade kihtidega, et ei olla kellegi ime, kui siin kõikide tahtmist täita ei suudetawat ja selle tagajärjel tekkiwat rahulolematused, kaebatused jne. Osalt on see ju õige, aga kogu rahulolematust rajada ainult sellele alusele on enam kui julge wõte.

Eestkätt põhjeneb see rahulolematust just põllutööministeeriumis eneses. Ma mõtlen nimelt põllutööministeeriumi tegewust, mis kõike muud on, ainult mitte sihi- ja kawakindel. Eriti torkab meile silma, kuidas siin tihtipeale talitatakse juhuslikult, kuidas siin tihtipeale tehakse korraldusi, mis üksteisele risti vastu käiwad. Ja tihtipeale lõpewad need üksteisele wastukäiwad korraldused sellega, et kohus peab lõpuks otsustama, kes süüdi on. Kohus otsustab küll teatud küsimuse ära, aga mis kohtuskäiwad pooled selle all kannatanud, seda ei saa kohus neile tagantjärele tasuda.

Põllutööministeeriumi tegewust on eriti arwustanud peale teiste ka keskeraakond. Minewaaasta eelarwe arutamise puhul tehti siin mõnigi teraw märkus põllutööministeeriumi arwel, täna wu aastal näikse see rühm endal suu wett täis olewat wõtnud. Ja see on päris loomulik, sest täna wu aastal seisab põllutööministeeriumi eesotsas küll endine härra Rost-

feldt, aga walitsuse eesotsas seisab tööerakonna oma mees ja loomulik on, et nüüd katsutakse rahul olla kõige sellega, millega minewal aastal rahul ei oldud.

Kui meie aga nüüd küsime: kui palju põllutööministeeriumi tegewus aasta keskes muutunud on, kui palju seal põhjust on waikides neid summe lubada, mis eelarwe kaudu põllutööministeeriumile tahetakse, siis pean ma ütleva, et muutunud õieti mitte midagi ei ole.

Põllutööministeeriumi tegewus üldse, nii enne kui pärast, on üks ja seesama, waatamata selle peale, et endise põllumehest Riigiwanema asemele on Wabariigi Walitsuse etteotsa astunud tööerakondlasest Riigiwanem. Tööerakond seletas walitsuse kriisi eestkätt rahulolematusega, mis tulla nähtawale just põllutööministeeriumi tegewuse wastu ning kahtlustas tol ajal, et see ministeerium meele saboteerib maareformi läbiwiimist. Juba siis tähendati meie rühmast, et see on asjata sõnadetegemine. Ja mina arwan täie õigusega, et tööerakonnal tõesti põhjust ei ole selles mõttes põllutööministeeriumile etteheiteid teha, õieti ei ole enam midagi, mis tööerakonnal maareformi suhtes oleks wastuwõtmatu. Maareformi teostamises on kõik asjad nii, nagu nad nende mõnede meeste mõtte järele tipp-toppp olema peawad, — tükeldatud mõisade maad lähewad suuremal osal wäljawalituid härraskihi kätte. Suurem hulk neist härradest on inimesed, kes ise tegelikult põllutööd ei tunne, maad harinud ei ole, kes ka edaspidi seda harida ei mõtlegi, kes selle maa edasi rendiwad, neile maanäljastele, kes otsekohe ise maad ei saa, ning sellepärast peawad seda teiste käest halwematel tingimistel rentima, kui otsekohe maad riigi käest wõttes. Edasi oli weel üks põhjus, mille pärast tööerakonnal põllumeestega kanakitkumisi oli. See oli nimelt põhimõtteline küsimus, kuidas neid tükeldatud mõisaid kasutada, kas põlise rendi wõi eraomanduse alusel. Täna wu suwi on ka selle wiimase arusaamatuse kahe wennasrühma wahel maha kulutanud — mõlemad rühmad on leidnud, et ainus õndsakstegew tee on maa eraomanduse õigus. Tööerakond on nüüd selle põllumeeste põhimõtte täies ulatuses omaks tunnistanud. Mind huwitab see wäga, kuidas tööerakond oma endisi ja praegusi seisukohti tahab kokkukõlla wiia. Omalajal leiti, et maaandmine eraomanduse alusel on wäga hädaohtlik tee keh Wadele asunikukudele. Nüüd ar-

wab aga tööerakond, et seda hädaohtu ei tea mis põhjusel enam olemas ei ole. Edasi. Kui teie waatate praegu meie maatarwitamise wiisi, siis on igauhele seletamatagi selge, et see küsimus siamaani alles lahendamata. On lahendamata wahekorrad riigi ja rentniku wahel. Kas see lahendamine sünnib põlise tarwitamise ehk eraomanduse põhimõttel, see on eriküsimus. Aga et küsimus ammu oleks lahendada tulnud, see peaks ka selge olema, eriti neil meestel, kes armastawad kelkida sellega, et nemad on tegelikkude põllumeeste kasude kaitsjad. Kus rentnikul puudub igasugu kindlustus, kus ei ole undki nähtud põlisest rendilepingust, kus suur hulk asunikka ja rentnikka peab leppima ainult ühe — ehk kaheksaastase rendilepinguga, seal ei saa ükski ütelda, et see seisukord oleks loomulik. Asunikukude ja riigirentnikukude elu on praegu nii kirju, nagu linnukesel oksa peal. (M. Martna (sd.): Kas on linnukesel muret, lauldakse.) Nad on sunnitud laulma iseendi suurtest muredest. Teiselt poolt on samuti lahendamata ehitusmaterjaali ja küttematerjaali küsimus. Rentnik ei tea, missugused õigused tal siin on. Ja loomulik on, et see enese kindlustuse tunne suurel määral halwab asuniku maaharimise põhjalikkust. Riigirentnikud ja asunikud ei saa leppida olukorraga, millesse nad on sulatud, ja sellepärast ei ole imeks panna, kui tulewad wäga kibedad ja terawad etteheited põllutööministeeriumile. Üks asi on aga selle juures weel eriti tähelpanu wäärt: meil on üks mõjuw poliitiline erakond, kes oma häälekandjas teinekord ägedasti hukka mõistab asunikukude wastase poliitika, kes wäga ägedasti asunikka kaitseb, kes aga siin Riigikogus nende asunikukude heaks kuigi palju, õigem, mitte midagi ära ei tee. (M. Martna (sd.): Ega need meie ei ole.) Ei, natukene paremal pool teid. Need mehed olid wäga õnnetud, kui nende soowiawaldused alamkommissjonis läbi kukutati, nemad süüdistasid teisi ärajooksmises jne. Aga kui päew hiljem oli tarwis Riigikogus mees olla, oli tarwis siin tegudega asunikka aidata, siis neid mehi ei olnud teps enam mitte.

Palju parem ei ole ka endiste mõisatöölise elu ja olu lahendamise küsimus. Meil oli juhus eilse arupärimise puhul näidata, missugusesse seisukorda need mõisatöölised on asetatud. Siin oleks juba ammu aeg tulla ja näidata neile nende õige ja päris koht kätte, sest nii ehk tei-

siti, — aga see küsimus ootab juba ammu lahendamist. Nüüd aga näeme, kuidas siin kõik muud on, aga mitte sihi ja kawakindlat tööd. Põllutööminister Rostfeldt on mitu ja mitu korda kõnelenud sellest, kuidas Wabariigi Walitsus põllutööstöministeeriumiga eesotsas kõik teeb, et seda põnewat küsimust lahendada ja mõisatöölisi rahuldada. Tegelikult aga on need töötused jäänud töötusteks ja mõisatöölise seisukord on ainult sellepärast tänawu aasta lahendatud, et neile üle terve riigi igas maakonnas on üles öeldud ähwardusega, et nende käest ka endine maa ära wõetakse. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Oodake enne 1 mai ära.) Härra põllutööminister käsib 1. maid oodata. Ta on siin aadressiga natukene eksinud. Seda 1-maid wõiks ta ka nimetada põllutööstöministeeriumi ametnikkudele kohtade peal, et need räägiks asunikkudele teist keelt, ja nimelt, et see ülesütlemine on tehtud selleks, et tahetakse endiste mõisatöölise seisukorda lahendada paremuse mõttes. Mul oli eile juba võimalus juhtida tähepanu selle peale, kuidas Pärnumaal on otse wastupidist ülesütlemist ette tulnud ringkonnawalitseja poolt. Samuti lugesin ma lehest, kuidas Tarwastus ülesöelduile suu sisse on öeldud: teie käest wõetakse maa ära ja jäetakse teile ainult $\frac{2}{3}$ wakamaad kapsamaad ja muud mitte midagi. Ja mitte ainult Tarwastus ja Pärnumaal ei räägita seda keelt, waid seda räägitakse igalpool. Ma ütlesin, et siin otse meelega inimesi katsutakse ärewusesse panna, seal kus selleks mingisugust põhjust ei ole. Wõib olla, et neile ametnikkudele teeb erilist lõbu see, et nende inimeste nii kui nii täbarat seisukorda weelgi halwemaks teha. Muuga, kui halwa tahtmisega, ei saa näituseks seletada püüet, teha isegi selle 2 wõi 3 wakamaa kasutamise juures takistust. Ma käisin alles hiljuti Pärnumaal Saulepis. Seal rääkisid endised mõisatöölised, et neile on minewal aastal keelatud rukkid maha teha. Kui nad sügisel tahtsid maha teha taliwilja, siis tuli ringkonnawalitseja keeluga, et ei tohi taliwilja maha teha. Meie arwame aga, et kui inimesele on antud maatükk, et siis tohiks teda ka kasutada ühetaoliselt teiste asunikkudega. On ju kindel, et see rhaatükikene ei võimalda äraelamist, waid ainult lehamullika pidamist. Siin on otse kuritegu, kui neile inimestele tullakse ja üteldakse, et sinna maatükikese peale kõike wilja maha teha ei wõi. Täna wuse aasta

1. maist lubab põllutööstöministeerium nende endiste mõisatöölise küsimuse lahendada. Meil puuduwad kahjuks statistilised andmed nende endiste mõisatöölise üldarwu kohta. Ma arwan, et härra põllutööstöminister eksis, kui ta tõendas, et neid ainult mõnikümmend on. (Põllutööstöminister B. Rostfeldt: Teie rääkisite tuhandest, ma rääkisin sajast.) Minul oli eile Teiega jutuaamine ja Teie ütlesite, et Tartumaal endisi mõisatöölisi rohkem ei ole, kui 89. No lubage mulle otsekohe öelda, et ma neid andmeid usaldada ei saa sel lihtsal põhjusel, et minu isiklise äranägemise järele on Tartumaal 3, 4 mõisas igatühes pealt 40 mõisatöölise. Minewal aastal wist märtsikuul peeti Tartus mõisatöölise koosolek, et katsuda lahendada nende seisukorda, ja sinna kogusid kaugelt üle 300 töölise. Ma ei tahaks mitte uskuda, et aasta kestes, kus endiste mõisatöölise huwides mitte midagi ära tehtud ei ole, et selle ainukese aasta kestes oleks nende arw nii suurelt kokku kuiwanud, et meie wõiks suure Tartu maakonna kohta rääkida ainult 89 endisest mõisatöölisest. Selle küsimuse ühest küljest kõnelesin mina juba eile ja põllutööstöminister räägib sellest teile weel täna, kui ta üldse sõna wõtab, sest sõnawõtmine siin on wahest väga riskant, eriti praegusel raskel eelarwe arutamisel. See on nimelt: Minge Läänemaale, öeldakse mõisatöölisele just kui juudid wanasti Kaamani. Meie aga teame, et Läänemaa ei jookse ei piima ega mett —, see on üks halwemapinnalistest maakohtadest üldse. Aga sellest saaks weel üle. Aga mis täiesti imestama paneb on see, et endistele mõisatöölisele üldse ei seletatagi, mis tingimustel koloniseerimine sünnib, kuhu kohta, ja missugust maad neile seal antakse, kui palju seal normaaltalusid nende jaoks saada on — sellest mitte poolt sõnagi, waid ainult üks suur shest — teie lähete Läänemaale. Alamkomisjonis oli kuulda, kuidas nende kolonistide käsi käis, keda Saaremaalt Wirtsu mõisa ümber paigutati. Neid perekondasid oli 3—4. Nad elasid seal mõne aja ära, mille järele neid sealt ringkonnawalitseja ilma pikema jututa wälja pukseeris. (Põllutööstöminister B. Rostfeldt: Ei, ise läksid ära.) Kui nad ise ära läksid, siis näitab see seda, et Läänemaal neil asunikudel midagi oodata ei olnud. Ma arwan mitte eksiwat, oletades, et Läänemaal wõib sõrmede peal üles lugeda need wabad kohad, mis seal

endisest tükeldamisest üle on jäänud. Härra Maaker sai otse vihaseks, kui komisjonis räägiti, et tahetakse Läänemaale väljaspoolt mõisatöölisi juurde tuua, sest Läänemaal ei ole tema teada ühtegi waba kohta. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Aga kus nad siis on, kui mitte Läänemaal.) See oleks väga armas, kui Teie ei tuleks mitte küsima, kus nad on, waid ütleksite palju neid on. Lubage Teile ütelda, et meie neid juttusid Läänemaast uskuda ei suuda, neid sõnu Läänemaast ei usalda. Et mõisatööliste küsimus lahendamist nõuab, selle peale juhtisid, kui ma ei eksi, tähelpanu muuseas ka tööerakond ja rahwaerakond. Isegi need erakonnad leiawad tarwilikuks endiste mõisatööliste küsimuse lahendamist, kas nii ehk teisiti.

Teatud soowiawalduse wastuwõtimest Riigikogus on jällegi mõni kuukene mööda läinud, aga meie ei ole midagi kuulnud selle soowiawalduse teostamisele asumisest. Arwan küll uskuda wõiwat, et see Riigikogu, kes nii suure waluga oma päewad lõpule weab, seda soowiawaldust mitte täita ei saa. Riigikogu tegi väga õieti sel puhul, kui ta mõisatööliste küsimuse sidus maatameeste küsimusega, maatameeste eluaseme küsimusega üldse. Kahjuks on aga ka sel puhul ainult räägitud erakonnas, kus sõnadele kunagi teod ei järgne. (Th. Pool (töer.): Lugege stenogrammidest, missugune erakond kõige rohkem armastab kõneleda!) Meie rühma poolt on eluaseme küsimuse lahendamiseks välja töötatud eluasemeseaduse eelnõu, mis tööerakonna armust juhitud komisjoni, kus tema praegugi magab. Täname „Kaja“ näeb juba nägemisi hirmsast talukohtade järeisest, mis siis tulla, kui tähendatud eluasemeseadus tööerakonna toetusel vastu wõetakse. See unenägu on natukene ilmaaegne, ja hirmu enam kui liialdatud. Sest need kapsaaria lapikesed, millest „Kaja“ kõneleb, jääwad väga kauaks ajaks nendesamade härrade kätte. Lubatagu öelda, et töölised ei pretendeerigi nende kapsaadade peale, waid neil on küllalt 3-st wakamaast kusagilt mujaltki, kui ta aga kõlbulik on. Ma wõin meelde tuletada härradele paremal pool, et tihti peale on maatameestele kätte antud maatükid, kus absoluut midagi peal ei kaswa ja millest maatamees oma waewaga kapsamaa on teinud. Nende pärisperemeeste käes ei oleks niisuguste maatükkide peal kapsaaidu mitte tekkinud. Tööerakond

olla seletanud maaseaduse komisjonis, et nende erakond olla eluasemeseaduse kiires korras maksmapaneku poolt. Seda on tema ammu juba ja mitu korda seletanud. Kui ma ei eksi, siis komandeeriti selle erakonna liige Pool isegi Hollandisse eluasemeasja uurima. (Th. Pool (töer.): Eksite.) Mina eksin? Ei! Ma kardan, et eksitus mitte minu pool, waid kusagil mujal on. Sarnaste uurimisreiside wastu ei saa ju iseendast midagi olla. (Th. Pool (töer.): Muidugi eksite.) Mille wastu aga olema peab siis — odawate lubaduste wastu, mida kunagi ei teostata. Isegi kawadeni ei jõuta. (Th. Pool (töer.): Kawa on juba sees.) Ah on? Noh, see on ju väga armas kuulda, et kawa sisse antud. Aga imelik on, et kawa sisseandmine langeb ühte just rahwahääletamise ajaga, kus Riigikogul, wõib olla, sellest päewast peale, mil hääletamise tagajärjed ametlikult teada antakse, enam ühtki seadust wõimalik wastu wõtta ei ole. See sisseandmine on ainult üks käeliigutus, mis tegelikult midagi ei anna. (Th. Pool (töer.): Miks Teie maakomisjoni kokku ei kutsu?) Mina arwan, et teil maakomisjonis kaksorda rohkem liikmeid on, ja järjelikult wõimalused maakomisjoni kokku kutsuda, wõi mitte kokku kutsuda teist kaksorda niipalju ära olenewad, kui meist, kellel seal kõigist üks esitaja on. Meie oleme alati selle poolt olnud, et maakomisjon istuks. (Th. Pool (töer.): Meie ka.) Ja eriti oleme meie selle poolt, et meie poolt sisseantud eluasemeseadus, mis maakomisjonis juba kolm kuud maganud on, ometi liikuma panakse. (Th. Pool (töer.): Meie ka.) Kui teie nüüd ka tahate ligi tulla, siis kardan ma väga, et teie oma ligitulemise tahtmisega olete natukene hiljaks jäänud. (Th. Pool (töer.): Need on teie mõtted ja ettepanekud, et ei tohi ega saa...) Mina ei saa kahjuks sellest pikast jutust aru, mida Teie kõnelete. Ma wõiksin aga öelda, et need jutud ja need lähtekohad, mida Teie meile külge pookida tahate, õieti teile endile niiväga näo järele on. Need on puht teie erakonna wõtted ja teie erakonna taktika „Waba Maas“ kõik lubada, — Riigikogus kõik kärpida. Teie põhimõtted on alati kaheotsaga olnud.

Edasi wõib weel tähendada ühe wäiksema asjaolu peale, mille suhtes nüüd tagantjärele tahetakse targaks saada. Ma mõjlen nimelt postijaamade küsimust.

Loomulikult oleks pidanud see küsimus päewakorda tekkima juba siis, kui maa-reformi teostama hakati. Oleks pidanud ette nägema, et postijaamu kaks ehk kolm aastat hiljem tõesti tarwis läheb. Siis oleks pidanud võimalust leidma postijaamade jaoks kohta reserweerida sealt, kus neid edaspidi awada taheti. Seda aga ei tehtud. Möisad tükeldati... (Põllutööminister B. Rostfeldt: On reserweeritud.) Härra põllutööminister, ma woin Teile ütelda, et Tõstamaa ja Pootsi möisades postijaamade jaoks maid jäetud ei ole. Nüüd on aga Pärnu maakonnanõukogu otsustanud mõlemas kohas postijaama awada ja loomulikult tuleb ka selleks maatükid nõutada. Ma kardan wäga, et tarwimisewad maatükid just wäikeasunikude käest hangitakse. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Sellest rääkige Pärnus, mitte siin.) Ma arwan, et ka Pärnu maakond Eesti wabariigi põllutööministeeriumi alla käib. Kui see teisiti on, siis palun wabandada. Siisamaani olen ma selles arwamises, et põllutööministeeriumi korraldused ka Pärnumaal maksawad. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Maakonnanõukogu kawatseb ju awada?) Jah, aga Wabariigi Walitsuse wastawa seaduse põhjal.

Mina juhiksin tähepanu selle peale, et maade tagantjärele nõudmine postijaamade jaoks palju sekeldusi toob. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Seda küll.) No, waadake, nüüd lepite sellega, aga mis meie siis asjata waidleme.

Samuti on enam kui juhuslikult korraldatud käsitöölise kohtade saamine. Selles suhtes kindlast normist kinni ei peetud, sest igas maakonnas maksab oma norm. Kui tuleb meelde — jäetakse käsitöölise kohti üks, kaks ehk kolm, ei tule meelde, siis jäetakse need kohad kawadest välja. Ka oleks palju järjekindlamalt pidanud talitama kalameeste kohtadega. Nüüd on mitmel pool mererandades, kus kalapüük eriti tähtis, kus tema peaaegu ainukeseks äraelamise võimaluseks on kohad välja renditud harilikkuude asunikkuude kohtadena ning kalamehed on pidanud nendest ilma jääma. Pärnumaal, Audrus, oli juhtumine, kus kalameestele mitte rannamaid otsekohe ei antud, waid neile halwemaid ja wähemkohaseid maatükke endiste rentnikkude käest wahetati.

Kõike kokku wõttes wõib põllutööministeeriumi üldpoliitika kohta öelda kõike muud, aga ainult mitte seda, et siin oleks

talitatud kawakindlalt ja järjekindlalt. Kui tulla põllutööministeeriumi üksikute peawalitsuste juurde, siis luban omale lühidalt teha ainult mõne möödaminewa märkuse, et üksikute peawalitsuste juures mitte asjata raisata kallist aega, mis tööerakonnalt töötegemise võimaluse wõtab. Kõige pealt mõni sõna põllutööministeeriumi statistika büroo kohta. Siin lubatagu tähendada, et selle asutuse wastu ei saa ju mitte olla, aga mida talt nõuda wõiks ja nõudma peab, siis seda, et statistika büroo andmed usaldatawad oleksid. Statistilised andmed, mis mulle põllutööministeeriumi üksikute peawalitsuste kohta anti, jätsid nii wäga imeliku mulje. Selgus nimelt, et antawad andmed olid täna niisugused ja homme jälle teistsugused. Mul tarwitseb ainult meelde tuletada näituseks arwusid metsawahtide ja metsaülemate ning nende kohtade asupaikade kohta. Minule anti kolm nimestikku ja igaüks neist nimestikkudest oli isesugune. Nõnda samuti ei läinud neil korda kõigi pealekäimiste peale waatamata saada andmeid eriotstarbeks wäljaantud maatükkide kohta. Anti mingisugune nimestik, kuid ma ei tea, kas selle nimestiku kokkuseadmine tuleb statistika büroo arwele panna, wõi tegi seda maakorralduse peawalitsus ise, aga ma pean ainult seda konstateerima, et antud nimestik wäga puudulik on. Ainult mõni üksik kohakene oli seal üles märgitud, aga nüüd ometi oli mitu kohta, millest komisjoni liikmed teadsid, et need on ammu wälja antud, nimestikkudest aga olid nad wälja jäetud. Mina ei tea mitte, kas siin statistika büroo andmetega on tegemist, wõi anti need meile ümbertöötatud kujul. Muidugi, kui see nõnda on, ei saa statistika bürood süüdistada. Peaks siin aga ka statistika bürool oma osake pattu kandma olema, siis tuleks tal igatahes hoolitseda, et tema poolt korraldatawad andmed täpsed ja usalduswäärilised oleksid. Lonkawate andmete põhjal saab kõike muud teha, aga mitte ainult tõtt jalule seada ja küsimusest tõetruud pilti saada.

Edasi lubatagu mul peatada põllutööministeeriumi maakorralduse peawalitsuse juures. See on õieti selgroots põllutööministeeriumis üldse, nimelt maareformi teostamise mõttes. Ma ei eksi wist mitte oletades, et suurem hulk kibedaist etteheidetest põllutööministeeriumi arwel langeb maakorralduse peawalitsuse peale, kui mitte lugeda metsade peawalitsust, keda selle sama weega ristituks wõib lugeda.

Siin seletatakse jällegi, et imestada siin midagi tarwis ei ole. Siin olla nii mitmete rühmituste huwid risti wastamisi, et üldist rahulolemist siin olla ei saawat. Kes selle wastu siis waidleb, et siin pisut õigust on. Mis aga samuti tõsiasi, siis see, neid wastastikku ristlewaid huwisid on terawamaks teinud maakorralduse peawalitsuse omapärane talitamine ja teguwiis minewal aastal, samuti ka tänawu. Õieti on see peawalitsus, kus alamkommissjon kõige vähem oma asjast üleolekut, asja kursis olemist leidis. Seal tähendasid isegi parempoolsed komisjoni liikmed, et siin niihästi juhtiwad kui ka abijuhtiwad jõud teinekord mitte asjast üle, waid asi nendest üle on. Kas see on saamatus, tahtmatus, wõi midagi muud — ma ei tea seda öelda. Minewal aastal, samuti tänawu teenis eriti pahemalt poolt terawaid etteheiteid eriotstarbeks antud maade küsimus. Selle küsimuse pärast maadles alamkommissjon mullu põllutööministeeriumiga, nagu Jakob Jumalaga, ja meie ei saanud teda mitte puusast wigaseks. Mina tegin ettepaneku ja komisjon wõttis selle wastu, et antaks andmeid, mis wõimaldaksid täpse ülewaate, kui suurel määral eriotstarbeks maad antud on. Meile anti siis lõpuks mingi nimestik, mis enam kui puudulik oli. Mul on siingi üks nimekiri, kuid selgi nimekirjal on see suur wiga, et temas ainult mõni üksik eriotstarbeks antud koht ära tähendatud on, suurem osa aga on sealt wälja jäetud. (Th. Pool (tõer.): Tähendab, põllutööministeeriumi nimekiri ei ole õige.) Kas nimekiri õige on wõi mitte, seda ma ei tea. Nimekirjast selgub aga, et Pärnumaal on antud ainult riigimaade ülemale Audru mõisast 48 tiinu ja hobusekaswatuse seltsile täkujaamaks 87 tiinu. Minu teades on aga Pärnumaal ka muuks eriotstarbeks maad antud. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Kas teist nimekirja ei ole?) Meile teist materjaali ei antud. Sellest wõime meie järeldada, et eriotstarbeks Pärnumaal teisi kohti antud ei ole. Mina aga luban endale otsekohe tõendada, et Pärnumaal palju rohkem kohti eriotstarbeks wälja on antud. Tähendab — meile antud materjaal ei ole täielik. Kui täielikku materjaali ei taheta esitada, siis lubage oletada, et mingisugused põhjused olemas on otsekohe andmete esitamise eest kõrwahoidmiseks. Neist põhjustest on niihästi minewal aastal, kui ka tänawu ajakirjanduses juttu olnud. On ilmunud palju

teateid selle kohta, kuidas eriotstarbeks antud maade wäljaandmisel talitatakse. Siin seletab küll põllutööministeerium, et käiakse põhimõtete järele: ainult sellele eriotstarbeks maad anda, kellest wõib loota, et temast tuleb eeskujulik kohapidaja, kes wõiks olla kui üks walguse küünal teiste asunikude keskel, üks hiilgaw eeskuju, kellelt wõib õppida, kuidas maad harida tuleb. See on aga — ainult ilus jutt. Tegelikult selgub, et suur hulk wäärtarwatud härradest oma kohtadest otsekohe huwitatud ei ole ja et eeskujulikust maaharimisest neil kohtadel midagi näha pole. Tuleb teinekord imelikka asju ette, nagu minewal aastal Hiiuru mõisas ühe koharentimisega oli, nagu mina siis siin seletasin. Nimetatud mõisas anti üks normaaltalu maakorralduse peawalitsuse juhataja härra Sinberg'i naisele rendile. (Põllutööminister B. Rostfeldt: I. maist wõeti juba mõis ära.) Mul on andmed, et mõis weel minewal suwel endise rentniku käes oli. Kui siin siiski öeldakse, et see nii ei ole, siis wõib ju olla, et rewideerimine wahepeal ette wõetud. Huwitaw on aga, mis sellest pulliühisusest seal sai? Ma kahtlen, kas üldse on wõimalik ühe aastaga üht sarnast ühisust tööwõimuliseks teha? On kindel, siin ei ole asjad korras. Anti maad ja wõeti järgmisel kewadel jällegi ära. Nii kergelt seda küsimust wõtta ei saa. Emba-kumba, kas sündis kohaandmine põllumajanduslikkudes huwides, wõi taheti koht lihtsalt teatud isikule anda; ja kui siin põllumajanduslistes huwides oleks talitada tahetud, siis pidi kohasaaja ometi kohta niikaua oma käes pidada wõima, et seda oleks wõinud määratud eriotstarbeks kasutama hakata. Ainult mängimiseks kohta anda ei tohiks. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Ei oskanud pulli pidada.) Aga minewal aastal ütlesite Teie, et sel proual eriline oskus pullikaswatuses olewat. (Naer.) Hea küll, on wäga kena kuulata, et see küsimus likwideeritud on. Oleks samuti kena, kui öeldakse, kuidas lugu on nende juttudega, mis puutuwad põllutööministri abile; härra Raamo'ile, eriotstarbeks maaandmist? Wõib olla, mina waletan, kuid mina julgen otsekohe ütelda, et ühel awalikul koosolekul Hiiumaal, Keinas, kriminaalpolitsei ametnik, kes ometi riigi tugi peaks olema, teadis tõendada, et on tahetud Kehtna mõisa terwena proua Raamo'ile eriotstarbeks anda. (Th. Pool (tõer.): On tahe-

tud.) Mina oleksin wäga tänulik, kui teatatakse need motiivid, mis sundisid sarnase kawatsusega wälja tulema. Samuti tuldagu ja öeldagu, mis põhjustel asjast loobuti ja mõisa mitte ei antud. See mõis olla, kui ma mitte ei eksi, üks kõige parematest, mis riigil on, ning olla läinud aastal riigile üle 2 miljoni sissetulekut annud. Wõib olla, härra põllutööminister wõtab pärast waewaks ütelda, kas see mõis riigile tõesti sarnaseid sissetulekuid wõimaldab. Wäga ja enam kui imelik on aga, et sarnast kasutoowat mõisa tahetakse anda ühele kõrgemale ametnikule, õigem — tema prouale. Aga piibel ütleb ju, et nemad on üks liha ja üks ihu, ja siis on loomulik, mis on proua oma, see on ka härra oma. Meie ei saa siin mitte wahet teha. Ma kuulsin täna kuluarides, et selle operatsiooni äparduse eest oldagu tänu wõlgu tööerakonnale, kelle „Waba Maa“ selle asja suure kella külge olla tõmbanud, ja sellepärast olla siis ministeerium järsku teise kursi wõtnud. (Th. Pool (töer.): Teie rääkisite, et tööerakond olla kõigi poolt.) Jah, siin Riigikogus ikka ja alati. Ma wõiksin Teile ette lugeda terwe rea küsimusi, mida meie oleme päewawalgele kiskunud ning teie maha matnud. Teie olete alati siin heaks kiitnud kõige hullemadki wäärnähtused. Laske aga edasi, olete selle kohta julgustawalt öelnud. Ja lastaksegi edasi, sest seljatagune on sarnane, kes kõik asjad heaks kiidab. Edasi olgu mööda minnes tähendatud selle paljuräägitud sookuiwatamise peale. Kaelastes, wõi kus see oli, ma ei mäleta täpselt, on antud maad — mõisasüda — sooharimiseks. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Kus see oli?) Wõib olla, härra Pool tunneb seda asja lähemalt... (Th. Pool (töer.): See oli Jakobis.) Nõnda siis Jakobis oli see, kus keset mõisasüdant... (Põllutööminister B. Rostfeldt: On ka likwideeritud.) Ka likwideeritud. Härra Pool teadis aga nüüd sama tähendada, et on üks teine mõis, kus seda kristlikku tööd edasi tehakse. Kohapeal imestawad inimesed, kuidas keset sula põllumaad mõisasüdamas seatakse sisse soodekuiwatamine... (Wahelhüüe pahemalt poolt: Kuidas see kuiwatus käib, kas keskküttega?) See on minul teadmata, wõib olla mõni tööerakondlane teab seda paremini, kas keskküttega wõi ilma keskkütteta. Lisaks weel üks pisike pärl. Oli juhuse hiljuti

käia Koerus. Seal teadsid rääkida Koeru õpetajad, kuidas nemad seal jändawad ja käiwad Pontsiuse juurest Pilatuse juurde endise mõisaomanikuga, kes seal jonnipärast ei taha kuidagi leppida sellega, et kooliõpetajad saaksid neile määratud maad kasutada. On jännatud kaua ja jõutud lõpuks nii kaugele, et on otsustatud mõis uuesti planeerida. Ainult selleks, et endise omaniku tahtmisele wastu tulla, tahetakse kunstlikult soetada wäikene koht, mis üksikpidamiseks kõlbmata ja mis peab langema maatüki külge, mis endise mõisaomaniku käes tarwitada. Nüüd samuti kuulsin ma ühe mõjuwa erakonna mõjuwa mehe käest loo Keila heinamaade operetist. Seal anti kohalistele õpetajatele maad täiesti seaduslisel alusel, pärast aga renditi sama edasi kohalikule Wene preestrile. Mehed pidid niitma ühe kaare peal ja niitsid sedawõrd hoogsalt, et wallawanem, kes asja lahendama läks, olla lõpuks nõnda hasarti sattunud, et pärast leidis enese wangimajast. See on üks wäikene näitus paljude seast selle kohta, kuidas üks ja sama maa renditakse wälja korraga kahele isikule. Loomulik on, et sarnasel puhul peawad tekkima kokkupõrked.

Siis weel asunikudele kohtade wäljandmine üldse. Meil oli sügisel juhuse puudutada Pöögli mõisa küsimust. Siis tähendas põllutööminister, et seal olla kõik kõigeparemas korras. Endine waldaja olla juhatanud sõdurid Krasnaja Gorka alla. — Järjelikult ei wõiwat tema huwide kaitsmisest juttugi olla. Olla loomulik, et maa tema käest ära wõetakse ja teistele antakse. Enne aga seletasid põllutööministeeriumi ametnikud teisiti ja nimelt: ainuwõimalik ja õige seisukoht olla see, et kohtuotsust ära oodata ja sellele wastawalt siis talitada. Aga asunikudega jalgpalli mängida niiviisi ei tohi, — kord neid kohale paigutada ja sealsamas jälle wälja tõsta. Meie arwame, et see kõik muud on, aga ainult mitte asunikude huwide kaitsmine, see ei ole erandline nähtus. See kordub tihti. Kaubis oli lugu niisamasugune. Seal oli sõdur, kellest arwati, et ta on punaste poole üle läinud, kelle kohta pärast aga selgus, et ta on langenud. Ta omastele oli antud koht, mis hiljem ära wõeti ja teisele anti. Nii on see, nagu jalgpallimäng kusagil spordiwäljal.

Siis peaks weel selle peale tähelepanu juhtima, et põllutööministeerium eriti wisa on kõrwaldama neid ametnikka, kes ei

kõlba oma ametisse. Täna wu aasta teati rääkida mitmest ringkonnawalitsejast, kes on endile rohkem lubanud, kui nad omal kohal lubada wõiksid. Mina rääkisin teile mullu Alliku ringkonnawalitsejast — minge praegugi sinna ja teile öeldakse, et seal mingisugust korda ei ole. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Teie eksite.) Eksisin, nimelt mis suhtes? (Wahelhüüe põllutööminister B. Rostfeldti poolt.) Härra põllutööminister, mina usaldan ennast rohkem, kui teisi. Sedasama wõin tõendada mitte mina üksi, waid seda tõendawad ka asunikud koha peal. Minul oli juhus seal liikuda ja seal tulid asunikud ning rääkisid mitmesuguseid lugusid wiinapudelitest, mis sinna rändawat. See oli kuulsal Türi-Allikul. Seal on juba ammugi nii talitatud ja talitatakse praegugi nõnda, nagu üks ringkonnawalitseja tõepoolest talitada ei tohiks.

Edasi tahaksin ma lühidalt tähelpanu juhtida asunikude ja põllutööministeeriumi maakorralduse peawalitsuse suhete peale. Seal on lugu sarnane, et katsutakse ka seal, kus seadus otsekohe wahekorrad kindlaks määrab, asja ajada isiklise maitse ja heaksarwamise järele. Wõtame kas wõi näituseks ehituslaenu wäljaandmise. Siin ei salga ka härra põllutööminister ise, et siin on wigu tehtud. Härra Sinberg ütles awalikult, et nad on eksinud läinud aastal, üksikutele maakondadele rohkem määrates ja teistele vähem tõelikust tarbest. Tagajärg oli see, et mitmes maakonnas laenu ei jätkunud. Koha peal asunikude kõnedest on näha, et ehituslaenu määrates lihtsalt waadatakse asuniku näo peale, kes neist laenu saab ja kes mitte ei saa. Tihtipeale minnakse wallanõukogust mööda. Türi-Allikul kõneles mulle keegi, et temale, kellel maja juba walmis, laenu oli vähem määratud, kui teisele, kellele wallanõukogu üldse ei olla laenu määranud, kellest üldse põllupidajat loota ei olla. Seal seletatakse jälle neid maiseid põhjusi, mis olla sündinud sarnase kahesuguse mõõdupuuga mõõtma. Teistes kohtades tõmmatakse samuti, ilma mingisuguse nähtawa põhjuse, otsekohe wah ehituslaenu andmisel, üks saab rohkem, teine vähem. Aga kes kõige rohkem saawad, need on jällegi härrad ja proud põllutööministeeriumi ametkonnast. Põllutööministeeriumi alamkomisjonis kõneldi sellest, et ühele kõrgemale ametnikule on määratud 700.000 marka. Põllutööminister tähendas eelarwe

üldkomisjonis, et tema heameelega on walmis walgustama seda küsimust, kui tullakse arupärimisega. Ma küsin aga juba nüüd, kas on tõsi, et Harju maakonna riigimaadeülemale on 700.000 marka riigilaenu lubatud, pärast 200.000 maha tõmmatud ja „kõigest“ 500.000 marka antud. Härra Sinberg tegi alamkomisjonis näo, et see on riikline saladus ja sellest kõneleda ei tohi. (Wahelhüüe: Härra Sinberg rääkis seda pärast, aga Teid ei olnud siis koosolekul.) Nii, siis tähendab, et süü on minu pool. Härra Sinberg aga ütles sarnase suure laenumäära põhjendamiseks sel puhul: härrad, olge head, minge waadake, missugune loss seal üles ehitatud. Noh, see on küll tõepoolest üpris ilus: üks teeb lossi, aga teine ei saa omale saunaurtsikutki. Niikaua, kui meil on sajad asunikud, kellel üldse ei ole kohta, kuhu peapanna, kes peawad tihti indiaanlase kombel elama külma ja tuule käes wigwamitaolistes hagerikkudes, niikaua kui sarnaseid perekondi on sajad ja tuhanded, niikaua on kisendaw ülekoos üksikutel härradel lasta losse üles ehitada, waid wastuoksa tuleb talitada: enne sellele, kellel tõesti tarwis, pärast tulgu losside ehitajad. Selles juhtumises wäljendatud põhimõte ei ole uus. Siin on meil põhimõttega tegemist, mis pühakirjas wäljendatud: kellel on, sellele antagu weel juurde, aga kellel ei ole, sellelt wõetakse wiimanegi ära. (W. Maaker (töer.): Kas olete ise ka neid andmeid kogunud, wõi olete kõik komisjonis kuulnud?) Härra Maaker'ilt olen ma siiski mõne saanud, olgugi, et ta enam kui kitsi on neid andmeid andma. Ta ise seletab: need olla riiklised saladused, mida ainult „Waba Maas“ awaldada wõiwat. (W. Maaker (töer.): Minge koha peale ja tutwunege ise asjadega, ärgeteiste andmeid tarwitage.) Aga siiski, härra Maaker, ma lubaksin lõpetada ühe asjaga, mida Teie minule awaldasite. (W. Maaker (töer.) ütleb midagi.) Ma tahtsin just selle juurde tullagi. — Lääne maakonnas — ma ei tea, kas see on metsade peawalitsuse, wõi maakorralduse peawalitsuse asi, aga kui ma ei eksi, siis härra Raamot'i kaudu sündinud, — nimelt: seal on 1½ tiinu kõige paremat riigi kasemetsa maha saetud, ära weetud ja ära müüdüd. See oli Sipa mõisas, kui ma ei eksi. Pärast tullakse ja waadeldakse ainult neid ilusaid kändusid, mis

sinna järele on jäänud. Tagajärg on: üks protsess lisaks neile paljudele, mis põllutöoministeeriumil nii kui nii väga palju soolas on. Minewal aastal oli neid 1000. Ma ei tea mitte, kas nende arw on nüüd vähenenud wõi suurenenud. Siingi on, wõib olla, märgata seda tõuswat tendentsi, millest härra Laidoner kõneles oma eelarwe arutamise awasõnas, et üks-teisele risti wastukäiwaid korraldusi tehakse. Kui niiviisi talitatakse, kui ühe ja sama koha wõi heinamaa peale 2—3 kandidaati määratakse, siis on loomulikult protsessid möödapääsematud. Neid protsesse on weel teel nii väga palju ja neid saawutatakse ikka weel juurde. (W. Maaker (töer.): Kus kohal see oli?) Teie ajasite juttu, kui ma seda wahepeal ütlesin, ja nüüd ei hakka ma Teile seda enam kordama. Edasi tahtsin teha mõne märkuse põllumajanduse peawalitsuse kohta. See on see, kes peab tulema peale maakorralduse peawalitsust. Peab tulema selle ristija Johannese järele ja ristib wastseid kohti põllukultuuri wee ja waimuga. Maakorralduse peawalitsus käib ees, ja loob kohti, põllumajanduse peawalitsus tuleb ja teeb nad kauniks ja õitsewaks. (Wahelhüüe: Aga külwatakse ka umbrohtu.) Et seal umbrohist puudus ei ole, selle juurde ma tahtsin just tulla. Imelik aga on: testamendis käis paharet umbrohtu külwamas, aga põllumajanduses külwab umbrohtu mitte keegi muu kui põllumajanduse peawalitsus ise. (Wahelhüüe: Tal on seemne jaamad.) Ma tulen pärast nende jaamadegi juurde, et näidata, kuidas igakord kõige puhtam ei ole see seeme, mis siit tuleb. Enne ma tahtsin peatada käesolewa eelarwe-osa § 15-da juures, mis kõneleb toetussummadest. (Wahelhüüe.) Pärast selgub, et seegi asi umbrohist päris puhas ei ole. Siin on meil esimesel kohal toetusummade all toetussummad haridusalal. Sellest summast päriwad lõwiosa põllutöökoolid. Need koolid on meil üks oas, mis eriti põllumeeste hingi kosutawad. Põllutöökoolid teewad alati meie põllumeeste südamed heldeks ja ärdaks. Meie oleme tänawu aasta õpetajate palgaseaduse muutmise ja üldse eelarwe arutamise puhul näinud, et põllumeeste südamed alati täis lähewad, kui jutt on meie algkoolist. Aga need samad põllumehed, kes ühe algkooli wõtaks nii hommikueine alla ja teise hommikueine peale, needsama põllumehed on põllutöökoolide wastu väga helded ja

wäga armulised. Põllutöokoole mõdetakse alati oma erimöödupuga. Siin ei tohi olla rahapuudusega wabandamist. Ma nende koolide olemasolu wastu ei kõnele, ma kõnelen sellest, et põllumehed neid liialt armastawad algkooli kulul. (Wahelhüüe.) Ma arwan ikkagi, et põllutöökoolid on üks osa üldisest rahwaharidust kandwast kooliwõrgust, olgugi, et nad kutsekoolid on. Igaüks teab, kuidas meie teiste kutsekoolidega üldse ja tehnikumiga eriti näituseks lugu on. Selle seisukord on enam kui wilet. (J. Laidoner (põl.): Wõiks 10 gümnaasiumi kaotada ja tehnikumi paremale järjele seada.) Mina arwan, et gümnaasiume kaotada ei pruugiks, — jätke mõni 55 miljonit wälja andmata, ja seadke tehnikum hästi korda. Põllutöökoolidele antakse kõigile abiraha riigi poolt. Nende koolide ülewalpidajad on seltskondlised organisatsioonid, kellest härra Laidoner nii laitwalt kõneles. (J. Laidoner (põl.): Ei maksa minu asju mitte korrata!) Ma ei korda neid mitte, ma tahaksin ainult teie wäidete tõenduseks illustratsioone tuua. Kui seisukorda lähemalt waadata, siis peab igaüks otsusele tulema, ühes härra Laidoner'iga, et need seltsid tõepoolest väga inertsed ja väga piiratud tahte- ja tegeuswõimega on. Ühelt poolt saawad need seltsid toetust ministeeriumilt, teiselt poolt on nende ülewalpidajad omawalitsused ja kolmanda asjaosalisena figureerib kooli ülewalpidaja asutus wõi selts ise. Lugu on aga halb sellepärast, et nende abirahade suhtes puudub põllutöoministeeriumil igasugune ülewaade selle kohta, mis kooli ülewalpidamisesse ja majapidamisesse puutub. Põllutöoministeeriumi majanduspeawalitsuse juhataja ütles kord wist kogemata, et neid üldse ei huwita muu osa koolist, nad walwawat ainult selle järele, kas riigi poolt saadud krediidid on kasutatud, wõi mitte. Arwan, et põllutöoministeerium ainult sellega oma ülesannet koolide suhtes piirata ei tohi. Põllutöoministeerium peaks oma ülesannet nägema selles, et mitte ainult toetussumma järelwalwe ei kuulu tema hoole alla, waid koolid üldse. Seda rohkem, et siin mitme asutuse huwid kokku puutuwad. Oli juhus kord Pärnu maakonnakõnukogus kuulda kurtmisi Polli põllutöökooli kohta. Öeldi: meie ei saa siin midagi teha, meil pole muud ütlemist, kui maksa raha, kooli faktiline peremees on kooli hoolekogu. See ei ole normaalne nähtus,

kui põllutöoministerium oma ülesandeid selle samaga piirab. Põllutöoministerium peaks olema huwitatud koolide majapidamisest üldse ning seda kontroleerima. Minul vähemalt on arwamine, et seltsid omalt poolt kuigi palju ei kuluta põllutöökoolide ülalpidamiseks. Ma ei taha siin mitte tõendada, et siin sünniks asju, nagu neid räägiti punaseristi kohta, kes walitsuse toetussummade abil endale puhast teewat. Aga et nad omalt poolt palju kulutaksid põllutöökoolide peale, selle juures lubatagu mul kahelda. Wõib olla, et ma siis hakkam teisi arwama, kui keskseltside juhtiwad isikud arwude waral näitawad, et siin lugu teisiti on. (Wahelhüüe paremalt poolt: Minge Wahi põllutöökooli.) Ma tahan ratukene lähemale külla sisse astuda, nimelt Jänedä põllutöökooli. See kool on kõigeparem illustratsioon sellele poliitikal, mida nende koolide toetusel tehakse. Jänedä põllutöökooli kohta wõeti alamkomisjonis soowiawaldus wastu, et kool 1. maiks peaks minema riigi kätte. Wististi tegid põllumeeste rühma esitajad selle otsuse väga raske südamega. Härra Jürman lasi tehtud otsuse mitu korda ümber protokolleerida ja oli väga hirmul nende waranduste pärast, mis kaduma minna, kui kool ilma pikema jututa 1. maist üle läheb. Mul on kahju, et see otsus vähem kateooriliselt protokolleeriti, kui ta tõepoolest tehtud oli. Selle kooli jaoks taheti erakorralises eelarwes mitte enam ega vähem, kui 5 miljonit Emk. ehitamiseks ja puuwiljaaia asutamiseks. Selle juures selgus aga, et kooliperemehe ja riigi wahel oli leping tehtud, mis maksab weel praegu. Selles lepingus on must walge peal § 3-das öeldud, et kõik remondid teeb kooli peremees ilma tasuta. Tähendatud lepingu kohta ütlesid aga põllumehed lausa, et see ei olla tõsine leping, waid paberilipakas, mis kedagi ei kohusta. Midagi ei ole põllutöoministerium teinud selleks, et seda lepingut täita. Põllutöoministerium on selle lepingu samuti lugenud fiktiivseks. Põllutöoministeriumil oli õigus rendilepingu põhjal nõuda, et koolis tarwilikud remondid tehtaks, kooli ülewälpidajate kulul. Kooli ülewälpidajad ütlesid aga ennast kõigist kohustustest kooli wastu lahti ja arwasid sellest küll olewat, et iga aasta kokku tulla ja kooli üldwäljaminekute arwe põllutöoministeriumile ette panna. Üks küsimus on siin väga imelik ja nimelt see: mis otstarbel üldse selts kooli oma nimel peab.

Riik kannab kõik kooli ülewälpidamise kulud. Riik wõiks seda kooli otsekohe ilma wahemeheta riigikoolina töötada lasta. Edasi tuleb juhtida sellele tähelepanu, et kõige hoole ja armastuse peale waatamata, mida põllumehed põllutöökoolide wastu üles näitawad, ei saa need koolid ometi jalgu alla. Meil kõneldakse, et üldhariduslisi koole on väga palju ja kutsekoole väga vähe. Enamasti kõik põllutöökoolid põewad õpilaste puudust, üks enam, teine vähem. Ma toon mõned andmed õpilaste arwu kohta. Jänedal on 71 õpilast, Wigalas 35 õpilast jne. Wahil, kuhu mulle soowitati minna, on ainult 12 õpilast. (O. Pärilin (põl.): Kõigist 12 õpilast, see ei ole õige.) See õpilaste arw on paberil, mis mulle põllumajanduse peawalitsusest anti, härra Pärilin. Ta wõib ju ebaõige olla. Niikaua aga, kui seda õiendatud pole, lubage mulle siiski seda arwu enam uskuda kui Teid. Saaremaal põllutöökoolis oli minewal aastal kõigest 28 õpilast. Kui ette pandi küsimus, millest see tuleb, et Saaremaa põllutöökoolis nii vähe õpilasi on, siis öeldi: see tulla sellest, et kooli juhatajad ei oskawat kooli juhatada ja ka õpetajate omawaheliste intriigide pärast. Kõigest sellest on näha, et kutsekoolid kiratsewad õpilaste puudusel, üldise õhutamise peale waatamata. Meie põllumehed kõnelewad küll, et Eestimaa tugewus ja rikkus tema maamullas peitub. Imelik on küll, et nende põllumulla austajate pojad tarwilisi järeldusi ei tee põllutöökoolidesse astudes. (E. Birkenberg (põl.): Oodake aga, küll nad lähewad ka.)

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees A. Kerem.)

Nii näete, et põllutöökoolid kõik kiratsewad. (O. Pärilin (põl.): Mis Teie räägite, kui Teie ei tea.) Rkl. härra Pärilin, ma ei kõnele seda mitte omast peast ega Junala wäest: mul on siin andmed, ja ma ei tea, keda ma rohkem pean usaldama, kas Teid wõi põllumajanduse peawalitsust? Härrad Pärilin ja Birkenberg, alamkomisjonis öeldi awalikult, et koolides ei ole asjad kõige paremas korras.

Lõpuks paar sõna Lipp-Lapi majapidamise kooli kohta. Ma tähendasin alamkomisjonis, et sellegi kooli seisukord kiratsew on. Härra Arro uskus, et minu arwamine põhjendatud ei ole. See olla tuulest wõetud. See wõib ju olla, et härra Arro tõesti teisiti on informeerinud.

tud sellest koolist kui mina, sest Abja ja Wana-Kariste wahel on weerand wersta ja selle maa peal wõib kergesti mõndagi muutuda. Härra Arro elab ühel pool ja Wana-Kariste mehed teisel pool piiri. Abja mehed ei oska üldse muud, kui kiidulaule laulda Lipp-Lapi koolile. Mul on aga wõimalus olnud tähendatud kooli koduwallas, Wana-Karistes, selle kooli kohta teistsuguseid arwamisi kuulda. (Paremalt poolt: ... pahempoolsed ja punased.) Pahempoolsetest ja punastest ei maksa siin wast rääkida, nende arwamistel ei ole teie arwates mingisugust wäärtust. Ma toon siin nende arwamised ette, kes teile lähemal on. Wana-Karistes on põllumehi, kelle suuremad mõisad käes on kui Teil, härra Arro. (Chr. Arro (põl.): Seal on punaseid peremehe ka.) Annaks Jumal, et neid rohkem oleks. Mina olen seal aga juttu westnud nendega, kes kahjaks mitte punased ei ole. Need mehed ütlewad otsekohe: mina oma tütart küll Lipp-Lapile kooli ei pane. Põhjus on — seal ei antawat mingisugust põllumajanduslist haridust. Seal räägitakse... (Wahelhüüe Chr. Arro (põl.) poolt.) Wõib olla, et härra Arro faktilise märkusena sõna wõtab ja seletab, kuidas asi tõepoolest on, mina aga kõnelen sellest, mis mulle räägiti. Seal räägitakse, et Lipp-Lapi õpilasi lastakse niisuguseid töid teha, nagu heinaniitmine jne... (Wahelhüüe: See on ju majapidamise kool!) Ma saan aru, et majapidamise koolis tööd tuleb teha, kuid töö ja töö wahel on wahe. Kui õpilasi lastakse tööd teha selleks, et teatud tööskest neis arendada, siis on see õigustatud, aga ülekohus ja lubamatu on, kus lastakse tööd teha selleks, et õpilasi eksploateerida. (Wahelhüüe: Nad peawad suppi ka keetma.) Jah, waadake, kui kool sellele põhimõttele on asutatud, et õpilased peawad kõik töö ära tegema, et peremehel poleks waja selleks teenijaid pidada, siis supikeetmisega teie mind küll maha ei löö... (A. Weiler (töer.): Kas tahate sääski kurnama hakata?) Teie kurnate neid igapäew, mulle ei jäägi enam midagi üle. (A. Weiler (töer.): Sääski ma nüüd küll ei kurna.) No jah, Teie kurnate neid suuremaid loomi! — Härra Arro, mina kõnelen ainult seda, mis mulle sellest koolist wäljaspool teie piirisid räägiti. Kui Teil paremad teated on, siis tulge ja ütelge, kuidas asi seal tõepoolest on.

Seal kõneldi aga weel, Lipp-Lapi kooli hea reputatsioon põhjeneswat selle peal, et sealta wäga paljud kergesti mehele saawad... (Üldine naer. J. Laidoner (põl.): Kas see siis halb on?) Miks see Teid nii haarab, härra Laidoner? — (Wahelhüüe: See on ju ka wäga tähtis.) Ja muidugi mõista, rahwaarwu tõstmise suhtes küll. Kuid siis ei peaks meie seda majapidamise-kooliks nimeutama, waid mõne uue nimega ristima. Siin ei saa kooli head minekut mitte koolitöö wäärtuslikkusega seletada... (Paremalt poolt: Miks nad siis mehele saawad?) Jah waadake, mehele saawad sagedasti need kõige halwemad perenaised... (Naer, wahelhüüded: Ega seda ole! Lähete ise ka sealt perenaisi otsima!) Mina küll selle kohta palju ei tea, pole isikliselt katset teinud, teised, kelle suuremad kogemused, wõiwad sellest rohkem ütelda. — Mina tahtsin aga ainult näidata, et selle kooli hea reputatsioon ei olene mitte sellest, et seal õpetöö wäga heal järjel oleks, waid on teised tegurid mõjumas.

Kui nüüd lugu nii, et selguseta on walitsuse kontrolli ulatus põllutöökoolide suhtes ja kui teiselt poolt segane ja tume on nende koolide ülewaltpidamine üldse ja kui lõpuks weel põllutöökoolide õpilaste wäikest arwu silmas pidada, siis saame lõpujärel: põllutöökoolide õpilaste peawalitsuse töö korraldatud, nagu ta peaks korraldatud olema. Seda tõsiasi tahtsingi ma kinni naelutada.

Need koolid ei ole aga ainuke ala haridustöös. Põllumajanduse peawalitsuse eelarwes on weel terwe rida summe põllumajanduslise hariduse tõstmiseks. Siin on kõige pealt lühikeseajaliste suwikursuste toimepanemiseks 348.000. marka. Nende lühikeseajaliste kursuste toimepanemiseks oli küsitud 348.000 marka. Riigi rahaministeeriumi eelarwe-komisjon oli aga lubanud 150.000 marka. Nii siis — enam kui pool maha tõmmatud küsitud summast. Siin peab tähelepanu juhtima ühe asjaolu peale, mis kõikide abirahade arutamisel ilmsiks tuli. Riigikontrolli esitaja tähendas kõigi tehtud kärpimiste kohta, — need kärpimised olla tehtud sellepärast, et põllutöökoolidele ei olla olnud wastawaid üksikasjalisi kalkulatsioonide ette panna. Toetussumme olla nõudnud umbropsu, millega ollagi seletataw, et küsitud toetussummadest kui

mitte igakord pool, siis ometi väga suur protsent rahaministeeriumi eelarwe-komisjonis maha tõmmatud. Ei saa lubada summe, kui ei ole täpselt teada, kuidas neid summe kasutada tahetakse. See sama, mis maksab nende lühikeseajaliste kursuste kohta, maksab ka pikaajaliste kohta. Sealgi oli küsitud 700.000 marga ümber, kuid lubatud oli kõigest 250.000 marka, see on peaaegu kolm korda vähem. Põhjendus oli jällegi see, et ei olla suudetud kindlaks teha, milleks neid summe tarwis läheb ja miks just sarnane summa on tarwis, aga mitte mõni teine. Edasi on ette nähtud toetussummana 100.000 marka põllumajanduse kuukirja jaoks. Ka seal oli ette pandud suurem summa 165.000 marka, tähendab, terwelt 65 tuhat on sealt maha tõmmatud. Nii selle, kui ka põllumajanduse ajakirjanduse toetamiseks määrati 200.000 Emk. Alamkomisjoni arutamistel selgus, et need ringkonnad, kes põllumajanduslist kuukirja toimetavad, kõike muud on teinud, aga ainult mitte hoolitsenud kuukirja hea mineku eest. Põllumajanduse kuukirja tulude-kulude eelarwe oli kokku seatud 233.000-margalise puudujäägiga. Selgus, et kuukirjal on harilikka tellijaid 3500. Siia juurde veel 1000 tellijat, kellele kuukirja antakse alandatud hinnaga. Kokku teeks see kõigest 4.500 eksemplaari kuukirja. Nõnda vähe on siis kuukirjal tellijaid põllumeeste keskel, kelle kohta põllumehed alati on tähendanud, et need moodustavad suurema protsendi meie rahvast üldse.

Mina arwan, et siin tõepoolest midagi liimist lahti on, sest mulle paistab otse uskumatu olema, et põllumeeste rikkam koorekihtki, kelle esitajaid siin väga palju, kui isegi see kiht kõigest 4.500 eksemplaari oma kuukirja aastas tellib. Need ringkonnad ei taha omalt poolt midagi anda. Kõik lootus pannakse aga abirahade peale. Kui puudus tuleb, küll riik siis maksab. (Th. Pool (töer.): See on ju küll väikene summa.) Võib olla, et see absoluutselt võetuna väikene on. Kui Teie aga seda sõrdele kuukirja üldeelarwega, siis leiate, et see toetussumma mitte väike ei ole. Meie näeme, et põllumeeste rikkamad ringkonnad oma kuukirja ise ei toeta, et kuukirja toimetus ei ole kasutanud kõiki käepäraseid võimalusi lehe hästi minekuks. (Th. Pool (töer.): Teine on täiesti uus ajakiri.) Ka selle ühe aastaga võib lehe tiraashi tõsta, kui asja aetakse

nõnda, nagu kord ja kohus on. Ma juhtisin tähelepanu mööda minnes sellele, kuidas tööliste ajakirjandust palju kitsamates tingimustes tuleb välja anda, mille suurem õnnetus see, et teda tihti konfiskeeritakse ja kinni pannakse, nii et tellija kunagi ei saa kindel olla, kas ta lehte korralikult saab või mitte, kunas see ajakirjandus ometi kaugelt paremini läheb. (J. Laidoner (põl.): Kui palju?) Tiraash on kunni 9000. (J. Laidoner (põl.): Ainult sellepärast, et teda tihti konfiskeeritakse.) Kui Teie seda ütlete, siis näitab see, et Teie seda asja ei tunne. Iga kinnipanek langetab lehe tiraashi. Teie teate väga hästi, et kui „Waba Maale“ tehti boikott, siis tema tiraash kohe langes. Pange ta lisaks paar korda kinni, siis on ta omaga pankrotis. Töölislehele ei ole riigi poolt mitte poolt pennigi abiraha määratud. Ei ole seda abiraha tarwiski. Töölised peavad ise oma poliitilise lehe ülewal. Teie poole sellele lehele abiraha saamiseks pöörata, sellest ei maksa rääkida, teil ei jätku inimlikkust ega arusaamist, et töölisteatreri jaokski abiraha määrata. (A. Tupits (põl.): Kuhu need 400 kuldrubla jäid?) Võib olla, et teie nende kuldrubladega väga kursis olete ja teate, kus need on. (A. Weiler (töer.): Ärge mitte asjadest rääkige, millest Teie ei tea!) Siis peaksite Teie oma suu alati kinni pidama. (Naer. — A. Weiler (töer.): Teistest asjadest tean mina rääkida, aga lehmaliipsmisest pean ma suu kinni.)

Peale nende kahe stipendiaadi, kui võiks nii ütelda, on veel viimasel tunnil üles võetud asunikkude walulaps või õiglasemalt öeldud härra Maaker'i walulaps „Asunik“ 150-tuhandelise toetusrahaga. Aga selle toetuse juures on huwitaw märkida, et tahetakse selle läätselemekese eest väga palju wastu saada. Härra põllutööminister ütles otsekohe, et kui teie pretendeerite abiraha peale, siis teie peate oma lehele suukorwi pähe panema, et ta walitsust ei hammustaks. Nii kaua, kui Wain tulla oma sapiliste artiklitega põllutööministeeriumi vastu, niikaua pühitagu suu puhtaks abirahast. Ma juhtisin alamkomisjonis tähelepanu sellele hädahoju peale, mida abiraha saamine enesega kaasa toob. Kardan, et need ringkonnad, kes „Asnikku“ juhiwad, selle 150 tuhande eest lehe mehesõna ja meheõiguse käest ära annawad. Mul oli või-

malus ühe härraga rääkida, kes sellele lehele väga ligidalt seisab, ja see ütles, et nüüd, kus meie abiraha saame, peame hoiduma sellest, et meie ei lähe arwustama ega terawusi ütlemata põllutööministeeriumile, sest siis wõib kergesti abiraha käest ära minna. (W. Maaker (töer.) hüüab midagi wahelle.) Waadake, siin on kohe tunda, kellest jutt on, sest see inimene ise ei saa suud pidada. Siin peaks aga minu arwates maksma hakkama see põhimõte, et „Asunik“ peab abiraha saades wõi ilma abirahata jäädes oma weerud arwustuseks lahti jätma. Kui aga „Asunik“ oma arwustusõiguse 150 tulande eest ära annab, siis ütlen mina, et nemad on oma abiraha liiga kalli hinnaga lunastanud.

Edasi on veel abirahasid suuremad summad määratud eriteadlaste ja instruktorite palkamiseks seltsidele. Eriteadlaste instruktorite instituut on meil samadel põhimõtetel korraldatud, nagu meie põllutöökoolidki. Need on asutused, mis istuwad kahe tooli wahel. Nende eriteadlaste instruktorite instituudi kohta maksab täies ulatuses kõik see, mis ma laususin enne põllutöökoolide kohta. Siin on seltsid faktiliselt nende eriteadlaste peremehed, nende käsutajad, aga needsamad seltsid kannawad ise väga piiratud määral kulusid, mis selle instituudiga seotud. Suur osa nendest kuludest langeb põllutööministeeriumi kanda. Nende abirahade arutamise puhul selgus alamkommissjonis, et siin osad väga ebamääraselt jaotatud ja et põllumajanduse peawalitsust väga vähe näib huwitawat, kuidas instrueeriwat tööd korraldatakse. Peale ministeeriumi tuleb veel üks osaline juurde, nimelt omawalitsus. See teeb seisukorra veel ebamäärasemaks. Minewal aastal said Pärnumaal instruktorid poole palka omawalitsuste käest. Pool peaks siis tulema riigi käest, oli aga riigilt küsitud terve palk. Järjekult toodud kalkulatsiooni järele saaksid instruktorid 1½ palka, nii, et pool palka jääks puhaskasuna põllumeeste keskseltsile. (Th. Pool (töer.): Wahemehe tasu.) Härra Pool ütleb, et see on väga korralik wahetasu, kuid minu arwates ei ole see sugugi korralik ega ka kasulik mitte. Meie oleme aga harjunud, et põllumeestele kahel käel raha jagatakse. See kiht aga, kelle esitajad meie siin oleme, jääb alati kõige hädalisematestki summadest ilma. Seletatakse, et ei olla riigikassal miljoneid nii kerge käega loopida. Mina ei ta-

haks öelda, et instruktorite instituudi rahalise küljega lugu just täpselt nii on. Aga tuldagu siis ja antagu selles asjas põhjalikku seletust. Selle ebamäärase asjaolu peale juhiti juba eelarwe alamkommissjonis tähelepanu, kuid sellest küsimusest mindi kergesti mööda. Seda aga ei tohiks sündida, kuna siin sarnaste suurte summadega tegemist on. Instruktorite tegewuskawa kohta peab olema põllumajanduse peawalitsusel kindel ülewaade. Rahaministeeriumi eelarwe-kommissjonis oli küsitud 2.214.000, kuid eelarwe-kommissjon lubas ainult 1.126.000 sellepärast, et eelarwe-kommissjonile ei pandud ette üksikasjalist kalkulatsiooni, et just nii palju tarwis läheb, aga mitte enam ehk vähem.

Siis edasi nõuti suurem summa sugu-pullide ostmiseks. Ja nimelt 1.375.000 Eesti marka, kuid rahaministeeriumi eelarwe-kommissjon oli lubanud ainult 300.000 marka. Tähendab, rahaministeerium oli selle summa neljakordselt vähemaks teinud. Ma ei ole, Jumal tänatud, mitte instruktor, ning kui taewas hoiab, ei hakkagi selleks, püüdsin siiski selgust saada, kuidas neid summasisid õieti tarwitatakse. Öeldi aga lühidalt, et määratud summat wõib nii ja teisiti tarwitada ja — oleme rääkinud, jääb sellega. Teatawasti kultiveeritakse meil kolme tõugu, nimelt Angleri, Friisi ja maatõugu. Tekkis sarnane mulje, et siin abirahasid määratakse mitte teatud tõu tubliduse järele, waid teisel põhimõttel, mis minule tumedaks jääb. Mina sain sarnase mulje, et siin ühe väga mõjuwa erakonna väga mõjuw liige saab rohkem oma tõu läbiwiimiseks, kui teised. Tema on Friisi tõu eriteadlane. Imelik asi, et just Friisi tõu peale kõige suuremad summad kulutatakse. Ma ütlesin juba, et mina ei ole eriteadlane selles asjas, kuid teatud määral oleks ometi huwitaw teada, kas ei ole siin juba aeg järeldusi teha, missugune tõug see kõige otstarbekohasem oleks. (Wahelhüüded paremalt poolt: Kõik on head, anglerid need on punast werd.) Mina olen lugenud, ja teie teate seda igatahes kümme korda paremini, et eriti Friisi tõug meil kõige wastuwõtmatum on. Kõige pealt sellepärast, et ta meie kliimat ei kannata ja et ta piimal väga wäikene raswaprotsent on. (Wahelhüüded paremalt poolt: Sellest ei maksa siin rääkida, waid seal seltsis.) Ma ei räägi seda mitte selleks, et teile, härra Laido-

ner, mõnda angleri pullikest rekomen-
deerida, waid mina tahan näidata, et kõr-
walistel mõjudel määratakse suuri summe,
ning mitte just sinna, kus neid kõige kas-
sulikumalt rahwamajanduses kasutatakse.
(Wahelhüüded: Küll seltsid
jagawad ise omawahel sum-
mad ära.) Ise jagawad omawahel küll,
aga imelikul kombel oli see jagamine mi-
newal aastal nii wälja kukkunud, et näi-
tuseks maakari oli ühest teatud summast,
ei tea, mis põhjusel, hoopis ilma jäänud.
Alles pärast seda, kui oli põllutööminis-
teeriumi juures protesteeritud, olla asi
uuesti joonde aetud. (Wahelhüüded:
Maakari oli liig walgjaspun-
nane.) Härrad põllumehed, mina ei taha
mitte sugugi wõistelda karjatundmises
teiega, ma aga tahaksin ainult selle peale
tähelpanu juhtida, et ammugi oleks aeg
kokkuwõtteid teha, ja ainult ühte tõugu
hakata eriti arendama, sest see annaks
paremaid tagajärgi, ja teiseks ei tarwit-
seks selleks nii suuri summe wälja anda,
nagu neid nüüd antakse. Wõib olla, on
siin ehk korrekseltki talitatud, määrates
summe nõnda, nagu see tõesti tarwilik
on, kuid senni, kui seda kindlaks pole
tehtud, arwan ma endal olewat õiguse
oletada, et on abirahade määramisel mõ-
jumas olnud mõnesugused kõrwal mõjud
ja kõrwaltegurid. Siis edasi, on siin suu-
rem summa ette nähtud suguhobuste ost-
miseks. Selleks oli ette pandud summa
1.500.000 marga suuruses, mida aga eelar-
we-komisjon suurendas kunni 3.600.000,
sellepeale waatamata, et siingi ei suude-
tud anda küllalt rahuldawat ega üksikas-
jaliselt wäljatöötatud kawa. Selle hobuse-
tõu arendamiseks, mida meil tahetakse
soetada, on väga õieti tähendatud, et riigi
toetussummad hobuste ja karjade kultu-
weerimiseks ei ulata oma kasutoowusega
mitte igasse maakonda. Näituseks olgu
nimetatud Läänemaa, kus abirahadest
mingit tegelikku tulu ei saada. Aga see
ei ole ometi mitte loomulik, et kõik maa-
konnad, kes ühtewiisi maksusid maksa-
wad, mitte ühtewiisi riigi poolt tulewate
summade arwel muretsetud objektide kas-
utamises osa ei saa. Nad peawad ainult
teiste arwel maksuma ja muud ei midagi.
(K. Päts (põl.): Ega Teil hobust
tarwis pole, sõidate kapitalis-
tliste seljas.) Lõpuks olgu veel
üks wäike märkus tehtud ühe loomatõu
kohta... (Hüüded: Kas politsei-
koerad? Mis tõugu Teie reko-
mendeerite?) ...kelle kulul alam-

kommisjonis sündis õige lõbus wahejuh-
tumine. Sugukultide ostmisest on nimelt
praegu jutt. (Üldine naer.) See on
küll väga imelik asi, et põllumehed, iga-
päew oma talus neid loomi nähes, põr-
mugi nende üle ei imesta. Siin aga suu-
red silmad ja lahtised suud teewad, kui
neid nimetatakse. (A. Tupits (põl.):
Et Gustawson räägib, see on
tõesti imelik.) Kui Teie, härra Tu-
pits, sellest räägiksite, siis ei kõlbaks see
kuhugi. Nende kultide ostmiseks oli ette
nähtud 500.000 ehk pool miljonit marka,
rahaministeeriumi eelarwe-komisjoni
poolt oli aga lubatud kõigest 100.000 mk.
Tähendab — jällegi wiiekordselt kärbitud.
Ma arwan, et ega rahaministeeriumi eel-
arwe-komisjon mitte kuuekäiksest puis-
tatud arwamisega seda kärpimist ei tei-
nud, waid et tal selleks mõningad and-
med olid. Riigikontrolli esitaja tähendas,
et küsitud summa jaoks ei olla olnud mingi
kalkulatsiooni, ega üldse mingit kawa,
kuidas neid kulte kasutada tahetakse jne.
Kõigele sellele tuli veel lisaks kummaline
lugu: kaks riigi kultu olid järsku kadunud.
(Wahelhüüded: Kuhu nad said,
kas läksid Teie erakonda üle?)
See paistab väga naljakas olewat, on aga
siiski tõsiasi. Need waesed kuldid pidid
jääma nii kauaks waeste patustena oma
abiraha saatust ootama, kunni põllutöö-
ministeeriumi ametnikud koju jooksid ja
nad lõpuks jälle üles leidsid. (Üldine
naer.) Jah waadake, see lugu on ise-
loomulik selles suhtes, et põllumajanduse
peawalitsuse juhatajal nähtawasti puudub
ülewaade selle kohta, mis on soetatud ja
mis mitte. Ainult selle ülewaate puudusel
wõisid 2 kultu kaduma minna. Pool päewa
otsiti neid kulte taga ja lõkati see osa
eelarwest nii kauaks edasi, kunni kuldid
üles leiti, siis saadi taas edasi. (Üldine
naer.) See on ju väga lõbus lugu, aitab
aga iseloomustada asjaajamist põlluma-
janduse peawalitsuses.

Siin on veel üks krediidi määramine
ühele seltsile, kes ka rahwamajandust
ülsehitawat tööd peab tegema, nimelt
kalakaswatuse alal, 88.500 marga suuru-
ses. See on iseenesest väga wäikene
summa, kuid mis seda summat eraldada
aitab, on see, kui palju see selts ise oma
ettewõtte edendamiseks ja toetamiseks
annab. Mina arwan, et häbiasi on ühel
seltsil oma aruandesse üles wõtta 800
marka liikmemaksu aastas nüüdsel raha-
odawal ajal. See 800 marka on enam kui
iseloomustaw kalaasjanduse seltsi kohta,

kui ka kõigi teiste seltside kohta, kelle seljataga seisawad kõik need härrad, kes alati suud täis wõtawad oma seltskondlistest tööst ja teenetest. (M ü r a j a w a h e l h ü ü d e d.) See 800 marka pandi kokku selleks, et õigustada abiraha saamist walitsuse poolt. See on väga ja väga imelik tee, millele just need ringkonnad on asunud... (A. T u p i t s (põl.): Teie hakkate wihmausse kaswatama.) Härra Tupits, mina arwan, et Teie oma Kajas" sarnaseid wihmausse kaswatades olete aidanud luua pinna sarnaste 800-margaliste seltside tekkimiseks. Kui oleksite teistsugust poliitikat ajanud, siis oleks, wõib olla, seal 800 marga asemel 800.000 marka liikmemaksu olnud. Wõib kindlasti öelda, et mitmed seesugused seltsid on asutatud ainult selleks, et aga riigi poolt abiraha saada ja weel rohkem, et riigi poolt saadud abirahade kulul profiiti teha.

Kui wõtta kõik need seemnekaswatused ja teised seltsid, kes väga rikkalikka toetusi saawad, oma poolt aga otse naeruwäärt summe ohwerdawad, siis arwan mina, et ka nende abirahade puhul wõib oletada sedasama sisemist jõuetust ja abirahade armu peale lootmist, mida nii väga kujukalt aitab illustreerida käesolew jultumine. Ma arwan, et ma mitte ei liialda, tõendades, et see 800 marka on pankrotitunnistus kõikidele nendele seltsidele, kes abirahade mangumisest ja saamisest elawad. (J. S a u l (põl.): Kuidas kommunistide kaswatusega lugu on? Kui palju Kingissepp selleks andis?) Härra Saul! Teie, nagu näha, olete selle asja kursis ja on väga kahju, et tulete selle käest küsima, kes asjast midagi ei tea.

Lõpuks lubage mul peatada metsade peawalitsuse juures. Mina tähendasin juba ennemalt, et meil põllutöoministriumi maakorralduse peawalitsusega wõidu loorberid lõikab just metsade peawalitsus — tema wastu walitseb samuti üldine rahulolematus. Siin tahab härra Kitsing päästa metsade peawalitsust selle samaga, millega härra põllutöominister terwet põllutöoministriumi päästa mõtles. Siin ei wõiwat juttugi olla eksisammudest ja wäärnähtustest, waid olla päris loomulik, et inimesed nurisewad. Teisiti olla see ei saawatki. Önnis on, kes usub. Kui nüüd waadata metsade peawalitsust, eriti seda waimu, mis selles peawalitsuses lehwib, siis peab ütleva, et siin on omad spetsiifilised põhjused ül-

diseks rahulolematuseks metsade peawalitsuse wastu. Ma ei tea, kui põhjendatult on ette heidetud parunlikku Saksa waimu, mis selles peawalitsuses eriti walitseb. (P õ l l u t ö ö m i n i s t e r B. R o s t f e l d t : W a n a l a u l.) Aga ikka uus. Minul on juhus olnud kuulata ministriumi teiste peawalitsuste ametnikka, kes tõendada teawad, et sellest waimust seal praegugi lahti saadud ei ole. Metsade peawalitsust iseloomustab wastutulematus nendele hulkadele, kelle jaoks peawalitsus peaks olema. Siin öeldakse, et mina liialdan, kuid isegi härra Arro, see patenteeritud põllumees, üks nende juhtiwatest meestest, ei saanud salata alamkommissjonis, kuidas metsade peawalitsuse poolt kohtadel wastu ei tulda, kas wõi näituseks tühipalja sindlipaku saamiseks. Oieti seda on ka mitmed teised põllumehed toonitanud, kuidas tühipalja sindlipaku pärast tuleb joosta Pontsiuse juurest Pilatuse juurde. Tagajärg aga on tihtipeale see, et pakke ikkagi ei saa otsekohe, waid neid tuleb mitu korda kallima hinna eest mõnelt wahelkauplejalt osta. See ei ole aga mitte üksik nähtus. Wõtke asunikkuude ehitusmaterjaali andmine. Siin ei peaks olema mingid arusaamatusi. Teatud komisjon määrab saadawa materjaali hulga. Metsade peawalitsus ei tohiks selle materjaali kättesaamisel mingisuguseid takistusi teha. Tegelikult tuleb see aga teistmoodi wälja. Minul oli hiljuti juhus olla Järwamaal. Seal tulid mõisa asunikud ja kaebasid, et neile ei anta ehitusmaterjaali normi järele wälja. Neile on lubatud, kui ma ei eksi, igale asunikule 160 palki, kuna wälja anti kõigist pool. Siin katsus metsade peawalitsuse juhataja seletada nimetatud nähtust sellega, et neile on antud selle eest paremaid palke, määratud palkide hinna wäärtuses. Seal aga tähendati just wastuoksa, et ühelt poolt metsade peawalitsus neile on wähem annud kui norm oleks, teiselt poolt pealegi sarnaseid wiletsaid puukesi, mis ehituseks sugugi ei kõlba. See ongi üks põhjus, mis terawat wastolu ja rahulolematust tekitab. Peab otsekohe ütleva, et süü ei ole mitte asuniku pool, teda ei saa süükandjaks teha, waid eestkätt on siin süüdi metsade peawalitsus oma väga ja väga sihiliku talituswiisiga.

Wõtke muuseas, näituseks koolid ja wallawalitsused. Ma ei mäleta mitte, mitu tuhat kantsülda neile müügiletulewate metsamaterjalide kalkulatsioonis

oli määratud. Nende kättesaamise lugu on aga õige keeruline. Tuleb lõpmata palju kirjutada, wõib olla teine kord isegi Tallinnas käia, enne kui lõpuks wastu tullakse koolidele ja wallawalitsustele ja nad oma määratud normi kätte saavad. Niisuguseid lugusid kuulete teie mitte ainult mõnes üksikus maakonnas, waid neid kuulete teie igalpool. Igalpool on kuulda üht ja sama laulu: wõiks ja peaks wastu tulema, aga nagu kiuste ei taheta kuidagi moodi puude andmises wastu tulla. Selle eest aga tahab see metsade peawalitsus ennast igate wiisi seada eesõigustatud seisukorda. Mitmedki alamkommissjoni liikmed tähendasid, kuidas siin tahetakse läbi suruda suurem sõiduraha, isewärki posti kättetoimetuse kulud jne. Alamkommissjonis tuli raiuda peaaegu 2 õhtut, — kas lubada metsade peawalitsusele oma erikirjakandjate jaoks krediiti wõi mitte. Seal käidi peale: nemad ei saawat muidu läbi. Tulla iga metskonna metsaülema juurde panna erikirjakandja. Sest wallawalitsused tõrkuda igalpool ja öelda otsekohe endid lahti metsawalitsuse posti postkontorist äratoomisest. See on väga imelik. Meil oli teada, et politseikordnikkude, kooliõpetajate ja teiste post tuuakse ilma mingisuguse nurinata ära, aga metsade peawalitsus tahab omale seda eesõigust, et temale erikirjakandja määratakse. Kui uuriti põhjusi, millest need wastolud postitoomise korraldamisel, siis selgus, et siin metskonna ülemad jällegi pretenteerivad eesõiguste peale, neile lubatagu erikirjakott sisse seada, lubatagu kirjade eriline kirjakast wälja panna jne. Selle juures aga tõrgutakse tihti peale neid kohustusi kandmast, mis posti korraldamine peale paneb. See on ju naljaasi kord wõi kaks aastas post ära tuua, kuid siin öeldakse nähtawasti otse põhimõttelikult sarnastest kohustustest lahti, mille tagajärg on kohapealne konflikt ja see, et tullakse krediidi nõudmisega: olge nii lahke ja lubage meile jällegi mõni hea 10.000 selleks, et erikirjakandjaid palgata. Kui wõtta päewa- ja sõidurahad, siis selgub, et metsade peawalitsus tahtis läbi suruda oma erinorme, mis palju suuremad olid, kui näituseks maakorralduse peawalitsuse ringkonnawalitsetajate sõiduraha normid. Seda seletati jällegi spetsiaal ülesannetega, mis metsade peawalitsuse esitajatel kohtadel täita olewat, — neil olla rohkem sõitused, rohkem tööd jne. Selle juures unustati ära, et need härrad on nii kui nii eesõi-

gustatud seisukorras palgamaade armust, mis senniajani nende käes tarwitada olnud. Siin on minewal aastalgi räägitud, et nende härrade käes normaal ja dopelt talud tarwitada. Korteriks on neil tihti peale terwed mõisamajad, kus härrad endid niiwõrd mugawalt sisse seadnud on, et kodusoleku märgiks isegi lipp üles tõmmatakse: on härra kodus, lehwib lipp ülewal, on lipp aga maas, siis ärgu ükski surelik metsaülemat tülitama mingi. Siin peame konstateerima tõsiasja, et maakorralduse peawalitsus nendele härradele soojalt wastu tulla tahtes, nendele suuremad kenad kohad kätte sokutanud kui teistele surelikkudele. Kohtade suuruse üle on mul andmed käes, kuid need on just niisamasugused andmed, nagu kõik teised põllutööministeeriumi omad. Esimese põllutööministeeriumilt saadud kalkulatsiooni järele selgus, et metsaülematel oli wäljaspool metsapiire sada seitse kohta, metsapiirides aga kõigest 61. On kindel, et see ebanormaalne on ja halwendawalt mõjub metsaülemate otsekoheste kohuste täitmise peale, kui neil palgamaa metsapiiridest wäljaspool. Nähtawasti sai metsade peawalitsus ise sellest aru ja andis uue teistsuguse kalkulatsiooni. (J. Laiderer (põl.): Kumb siis õige on?) Seda peaksite küsima põllutööministrilt. Mina seda küll ei tea. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Miks Teie kohe ei küsinud, kui kalkulatsioonid kätte anti.) Härra põllutööminister, nende seletustega on lugu tihti nii, et neid ei anta, ehk kui antakse, siis sarnasel kujul, mis kedagi ei rahulda. Teise kalkulatsiooni järele on loodud wäljaspool metsa piire kõigest 49 kohta, metsa piirides aga 124. Nähtawasti on see tehtud selleks, et asjale paremat wärwi anda. Iseäranis näib hirm olewat metsade peawalitsusel, et teatawaks saab, kui suured metsahärrade käes olewad kohad. Kalkulatsioonis olid wäiksemad üksikasjaliselt esitatud, kuna suuremad katsuti ühe ropsuga esitada. Meie järelepärimiste peale selgus aga, et seal on kohti, mis ulatawad maksimaalse normaaltalu suuruseni. Kui ma ei eksi, härra Tõnisson wõi härra Kerem, igatahes keegi rahwaerakondlane, katsus selgeks teha, nagu kaks kord kaks on neli, et metsaülemate kohtade pidamine wõimaldada riigile suurt ökonoomiat, sest päewa- ja sõidurahad minna häbemata suureks, kui metsaülemate kohad ära kaotataks. Seda hakati rääkima siis, kui oli märgata tendentsi

metsaülemate käest nende palgamaad üldse ära wõtta. Maakorralduse peawalitsuses oli palgamaade küsimus ringkonawalitsejate suhtes selles mõttes otsustatud, kui see oleks läbi wiidud tegelikult, siis oleks loomulikult sedasama pidanud tegema metsaülematega. Meile pandi ette uus kalkulatsioon, mille põhjal taheti näidata, et ka 10 tiinu palgamaad wõimaldab nendele härradele riigi raha kokkuhoidmise kõrwal ka korraliku kohusetäitmise. Alamkommissjon leidis, et seda maad ikkagi väga vähe on, ja lubas rohkem, kui härrad ise tahtsid. Alamkommissjon nimelt otsustas anda 10 tiinu asemele härradele 20 tiinu. Sel korral oli koos 3—4 komisjoni liiget, mitte üle poole koosseisu ja selles koosseisus olid põllumehed enamuses. Kui waadata kalkulatsiooni, kui palju metsaülemad maaga ehk maata riigile maksuma läheks, siis on tulemused väga isewärki. Meile pandi ette kalkulatsioon, mille järele siis, kui maad nende käest ära wõetakse, riik päewa- ja sõidurahasid peaks wälja maksuma 4.357.800 marka, rohkem kui praegu. See summa oli saadud metsade peawalitsuse poolt üleswõetud sõidunormide armust. Oli ette nähtud 6.000 marka kuus sel ajal, kui metsakorralduse peawalitsuses oli arwatud 3.500 marka. Tähendab, ühedele 2.500 marka rohkem kui teistele ühes ja samas ministeeriumis. Kui hakati seletama, et sarnane kalkulatsioon ei ole wastuwõetaw, et tuleb ühine põhimõte terwes ministeeriumis läbi wiia sõidurahade suhtes, siis kuiwas lõppude lõpuks see suur ülespuhutud kokkuhoidmine palgamaade armust päris kokku ega jäänud peaaegu mingisugust wahet esimese ja teise kalkulatsiooni lõpusummade wahel. Lõpuks lepiti lihtsalt sellega; kellel maad on, see jäägu nende kätte, kellel ei ole, olgu ilma, aga sõidurahasid maksetakse kõigile ühtlaselt. Jäeti lihtsalt maad, mis kellegi käes, edasi pidada, muudkui üldise rendi alusel. Ja tagajärg: ühed on asetatud eesõigustatud seisukorda. Maaga metsaülemad saawad rahas punkti pealt sama palju, kui ilma maata metsaülemad. Seal oli siis kogu see kahepäewane kauplemine! Ei jätkunud lihtsalt tahtmist, ei jätkunud püsiwust, et i-le täpp peale panna, et kokkuwõtet teha tehtud tööst. (A. Tupits (põl.): Waadake sinnapoole ka, mis Teie alati siia waatate!) No jah, Teie kannatus on ju minewa ööst saadik nii väga pingul, ma saan

wäga hästi aru Teie närwilikkusest ja tunnen Teile kaasa.

Lõpuks lubatagu teha weel paar märkust metsade peawalitsuse üldise töö kohta. Selle kohta on kirjutatud „Päewalehes“, mis kristlikkudele eriti lähedal seisab. „Päewalehest“ leiame, et metsaasjanduse seisukord otse katastroofiline olla. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Ei ole õigel!) Tõepoolest, ei ole kellegi saladus, et meie metsaasjandus muud midagi ei ole, kui puht rööwmetsaasjandus. Kui teie ütlete, et see õige ei ole, siis on teil seda väga kerge ütelda, aga mina usaksin Teid rohkem, kui Teie tuleksite ja arwustiku andmetega näitaksite, et minul õigus ei ole. Meie aga teame, et metsa raiuti 1919, 1920 a. suuremal määral, kui neid tagant järele jõuti kultiveerida. (K. P ä t s (põl.): Kuipalju raiuti?) Selles see häda seisabki, et meil statistilisi andmeid selle kohta mitte ei ole. Mille kohta umbkaudsed andmed olemas: endistele mõisaomanikkudele wabaksantud metsade kohta. Neile lubati raiuda tuhandete tiinude wiisi kõige paremat metsa tihtipeale wõltsitud metsakaartide järele. Nagu kuulen, on need raienormid nüüd kinni pandud. (K. P ä t s (põl.): Kuipalju see oli?) Ma wõin ju Teile need andmed tuua, kui see Teid huwitab, mul on nad minewasest aastast saadik weel alles. Metsade peawalitsus on metsa raiunud suuremal määral, kui see loomulik on uuesti juurdetulewa metsaga wõrreldes. Meile katsuti aga selgeks teha, nagu oleks meil metsade seisukord hiilgaw ja parem kui enne. Mina ei suutnud seda aga mitte uskuda, mina ei suuda seda ka praegu uskuda. Metsade peawalitsus rehkendab üldise metsapinnaga. Seda ei wõi keegi salata, üldist metsapinda on sama palju kui oli, aga kõigeparem mets on igalpool maha wõetud. (K. P ä t s (põl.): Teie tahate siis kõige nooremaid raiuda?) Mina ei ole seda sugugi öelnud, waid ma tahtsin ainult selle peale tähelpanu juhtida, et siin raiutakse metsi ja kõigeparemaid metsi, ning sel määral, kus see riigile aastakümnete kestel väga hädaohtlikuks wõib minna. Saaremaal ja Hiiumaal on see juba käes. Kui härra P ä t s tahab tulla ja tõendada, et siin tõesti on ratsionaalse metsamajandusega tegemist, siis mingi ja kuulaku Saaremaal järele, mis seal tehti. Seal raiuti teinekord kõige paremad saare- ja tammepuud küttepuudeks. (Ch. Arro (põl.): Kas

Teie seda laastamist ka tunnete, mis punaste ajal oli, kuidas siis metsa maha wõeti põletamiseks.) Härra Arro, kahte asja ei tohiks teie mitte ära segada, seda, mis sünnib sõjaajal ja seda, mis tehakse rahuajal. Teie wõiksite minna ja waadata neid metsaraiestikka piiri peal. Ma ei tea, kas raiuti neid ainult seal poolt wõi häwitati neid ka siit poolt. (Segased wahelhüüded.) See on sootuks isegi ja sellega ei tarwitseks Teil tulla, kui Teil muid wõtteid käepärast ei ole. Siin tähendati ja ka alamkommissjonis rõhutati seda, et meil praegu äärmiselt wähe pannakse rõhku selle peale, et metsi rawitsemise kaudu hoida soostumisest. Kindel on see, et kui sarnane rööw-metsaraiumine edasi kestab ja paremad metsad maha raiutakse, et see aegade kestes wäga halwad ja kurwad tagajärjed annab. Mina ei tea ja wõib olla et ma jällegi eksin, aga ma küsin otsekohe, kas on tōsi see, et juba tänawu aasta lastakse maha raiuda need metsatükid, mis on määratud 1925 a. jaoks? (Põllutööminister B. Rostfeldt: Jah, asunikkude tarwis. J. Laidoner (põl.): See on see kala, mida püütakse. Segased wahelhüüded keskelt ja paremalt poolt.) Kindel on, et asunikkude suhtes kokkuhoidluse printsiip maksab, see peaks aga ka mujal maksma. Aga meie näeme, et härradele hektarite wiisi metsa tarwitamiseks ja maharaiumiseks antakse. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Raha eest antakse.) Ka siis, kui seda raha eest antakse, ei tohiks see sündida kehwide asunikkude kulul. Mina lugesin demobiliseeritud sõdurite häälekandjast, et Pärnu maakonna metsadeülem härra Aun läheb kohtu alla selle eest, et tema on wõimaldanud metsaraiumist Tõstamaa ja Audru metsonnas suuremal määral, kui see seaduslik. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Täitsa õige.) Aga see härra istub praegu omal kohal. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Kohus ei ole weel otsust teinud.) Ja see on wäga armas Teilt kuulda, kahju ainult, et Teie alati nii ei talita, waid kohtule ette jooksete. Meil oli üks arupärimine „soolas“, ühe kindrali wastu, kelle nime ühes suures raharaiskamiseloos nimetatakse, kellele aga tahetakse autasu anda. Sõjaministerium ei ole siiamani wae-waks wõtnud asjale käiku anda. See asi

ootab klaarimist ja kui peaks selleks leiduma põhjused, siis tuleks sellele härrale sootuks teistsugust autasu anda. (Wahelhüüded põllutööministri ja paremalt poolt.) Kui härrad ministrid mind muude asjade juurde meelitawad, siis ei saa mina sinna midagi parata. Mina tahtsin tähelpanu juhtida sellele, et kui näituseks mõnda õpetajat süüdistatakse pahempoolsuses, siis see õpetaja jalapealt lendab enne kohtuotsust. Olge siis järjekindlad ja talitage kõikidega ühte moodi. Teie aga mõodate kahesuguse mõõdupuuga, mis hirmus issanda meelest. Need härrad, kes on kohtu alla antud, on oma koha peal edasi, neile jagatakse endist usaldust, nende „kuulsuse“ peale vaatamata. Üldse — igalpool näeme meie olgu see kohtade tükeldamisel, olgu metsamaterjalide saamisel wõi mil puhul tahes, ikka ja igalpool on kehwm mees see, kes peab alati kannatama. Kehwema asuniku ja riigirentniku huwides ei ole põllutööministerium katsunud midagi ära teha. (Wahelhüüde: Asunik on see kõikide ratsahobune.) Ma kahtlen wäga, ma arwan, et asunik see kuldkalakene on, keda härrad paremal pool ja keskel oma õnge püüawad. See maksab muidugi ka selle rühma kohta, kelle hulka ka kindral Laidoner kuulub. Asuniku peale käib eriti tööerakonnagi himu. Ma arwan aga, et asunik demogoo-giat paremalt poolt ja keskelt tarwiliselt hinnata oskas — pärib sõnade asemele tegusid. Põllumehed ja tööerakond toetawad asunikka üpris wahwasti kongressidel. Aga ka ainult seal. (Wahelhüüde: Neid toetajaid on rohkem.) Ehk teie tunnete ju iseennast. No wõtame neid siis kolm, nagu „Lõbusas talupojas“. Kolmandaks on muidugi rahwaerakond. Kahjuks ei ole härra Tupits mitte siin — tema aitaks seda muidugi tõendada. Meie rühm on alati rõhutanud ja rõhutab seda tänagi, et parempoolsed ja keskrühmitused ei tahagi tõsiselt asunikule wastu tulla, ei rendi, metsamaterjalide ega muus suhtes. Nad katsuwad meelega asunikkude huwides talitada põhimõtte järele; mida halwem, seda parem. Minewal aastal waidles härra Arro siit kõnetoolilt küll wastu, kui mina kinni naelutasin tema ütelse alamkommissjonis: asuniku haljale oksale awitamiseks olla kõigeparem arstirohi see, kui temale hästi suur rent peale pannakse. Küll tema koht siis õitsewale järjele tõuseb wupsti, et lust on näha. See

on aga siiski põllumeeste seisukoht tänawu.

Juhataja A. Kerem: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. härra Päts'il.

K. Päts (põl.): Wäga lugupeetud rahwasaadikud! Eelkõneleja lõi omale mitu korda wastu rindu, tähendades, seltskond, eriti põllumehed midagi põllutöökoolide heaks ei teha. (**O. Gustawson (is.):** Ei ole õige!) Mina, kui juhataja, nägin seda hästi, härra Gustawson. Ta tähendas, kui temale wastuteateid awaldati, et see nii ei olla ja et tema mitte teisi ei uskuda, et temal oma teated olla ja need olla kõige paremad. Kui mina nüüd selutuseks sõna wõtsin, siis mitte selleks, et nii ennastusaldawa eelkõneleja mõtteid muutma hakata. Awalikult toodi siin ette teated ühe asutuse kohta, mille üle mul siiski teistsugused teated on, kui eelkõnelejal. Siis arwasin oma kohuseks neid kõnes ettetoodud fakte parandada, nimelt Jäneda põllutöökooli kohta. Jäneda põllutöökool on asutus, mis Eesti riigiga ühel ajal, wõi koguni mõni nädal warem asutati. Ta asutati seltskonna algatusel ja toetusel sel ajal, kui riigikassas kopikat raha ei olnud. See kool on seltskonna toetusel niikaugele saanud, et oma esimesed õpilased välja on saanud. Seal on niipalju õpilasi olnud, et ialgi ei ole seal waba ruumi leidunud, et sellele koolile etteheiteid tehakse, siis ma tahan selle wastu fakte ette tuua, mis järgmised on: Seltskonna poolt on seal täieline mõisa inventaar muretsetud; midagi ei ole riigi käest muidu saadud, waid kõik, mis mõisas inventaari on, see on seltskonna poolt saadud ja seltskonna rahaga ostetud. Niisama on ka muud sisseased seltskonna omad, näituseks raamatukogu. Kui seal kooli peal aga suuremat summa raha tarwis läheb, siis ei ole seda mitte, nagu eelkõneleja tähendas, paranduse tööde peale tarwis, waid seal on põhjalikud ümberehituse tööd käimas, nimelt ehitatakse endisest lambalaudast kooliõpilastele wäga wiisakas söögisaal ühes köögiga. See ongi juba walmis ehitatud. Endised moorakatetoad on ümber ehitatud kooliõpilastele üksikuteks elamistubadeks, niisamuti on ka endisest mõisast osa ja teised kõrwalised majad kooliõpetajatele korteriteks ümber ehitatud. Need ei ole mitte mõned wäikesed parandused, mida rentnik tegema peaks, waid need on kapitaaltööd, mis jääwad peale rendiaja lõppu riigi kätte, sellepärast, et need majad on riigi

omad. Niisama jääb riigiomaks seal ka wiljapuuaed, mida kool tulewal kewadel tahab istutada. Sellepärast on muidugi arusaadaw, et kui nõutawad summad mitte remontide peale, waid põhjalikuks ümberehituseks kulutatakse, siis on seda tarwis toetada. Kui aga nüüd niisuguste andmete põhjal üldist kokkuwõtet tehakse, nagu ei tehtaks seltskonna poolt meil mitte midagi põllutöökoolide heaks, nagu oleks need täiesti riigi kingitused seltskonnale ja selle asutustele, siis arwan mina, et igale selge peab olema, et asi nii ei ole. Kes nende üksikute asjaoludega tuttaw ei ole, see teeb niisuguseid oletusi nagu eelkõneleja tegi, aga kes seda asja tunnewad, need niisuguseid oletusi mitte ei tee. Peale selle pean ma tähendama, et eelkõneleja wäga palju peatas selle juures, et seltskond mitte midagi ei taha teha ja riigi poolt tahetawat abi saada ja kindlamat kontrolli tuleks nende summade peale panna. Ma tähendan, et eelkõneleja seda ütles ja ma arwan, et wahelhüüdjad wistist seda ka kuulsid, et soowitakse riigi poolt suuremat ja kindlamat kontrolli toetuste kohta. Isegi tsaariwalitsuse ajal anti Wene walitsuse poolt summad laiemal alusel, kuna seltskond omalt poolt ainult kaastööga toetas. Wene walitsuse ajal osati hinnata seltskonna kaastööd sel alal ja saadi aru, et seltskond ei pea igakord mitte ainult kõliseswat kulda tooma, waid teisiti aitama. Ma lõpetan oma faktilise märkuse.

Juhataja A. Kerem: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Gustawson'il.

O. Gustawson (is.): Olgu faktilise märkusena kõige pealt öeldud seda sama mida ma juba mitmel puhul rõhutanud, et ma seal, kus mul kindlad andmed olemas, ennast rohkem usaldan, kui kedagi teist. Mul ei tarwitse rusikatega endale wastu rindu raiuda — tõsiasiad kõnelewad iseenda eest. Teiseks Jäneda põllutöökooli asi. Mina arwasin siin küllalt selgesti ütelnud olewat, et igasugune remont rendilepingu põhjal kooli peremehe teha jäetud. (**K. Päts (põl.):** Ümberehituse ei ole remont.) Palun mind lõpuni kuulata. Mina olen kuulnud, et sarnased tööd, nagu akende ja uste parandused, põrandate wärwimised jne. harilikus elus nimetatakse remont-töödeks, mitte ümberehituseks. (**K. Päts (põl.):** Uksed ja aknad wõiwad ka uued olla.) Minewal aastal tehti remonti wanade juures, kuid ühte ja sama asja wõib ju

mitmest küljest waadata. Kui leping olemas, peaks seda ka peetama. Nüüd aga öeldakse otse lausa välja, et leping kedagi ei seo. Härra Päts arwab, et seltskond selle kooli suhtes palju ära teinud. Kuidas peab siis aru saama alamkommissjoni otsusest kooli riigi kätte wõtta. Lõpuks weel märkus toetussummade kontrolli kohta. Riigikontrollilt wõetakse wõimalus abirahade üle kontrolli pidada, sest toetussummad ei käi kontrolli alla. Mina kardan wäga, et niisugune kaudne tee kooli ülalpidamiseks selleks walitud ongi, et riigikontrolli järelwalwe alt lahti saada.

Juhataja A. Kerem: Riigikogu on juba üle 3 tunni töötanud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 8.45 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 9.10 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem.**

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold.**

A. Hansen (wäljasp. rhm.): (J. Laidoner (põl.): Kas Teie kaua kõnelete?) Ei. Rkl. Gustawson peatas põllutööstuste eelarwe juures kauemat aega ja tähendas, et põllutööstuste puudub kindel plaan ja kindlad sihid. Mina pean selles küsimuses aga teistsugusele seisukohale asuma. Põllutööstuste puudub küll kindel plaan ja kindlad sihtjooned, kuidas kehwide seisukorda parandada, tal on aga kindel plaan ja kawa, kuidas maaküsimust tasa ja targu nii lahendada, et Balti parunite asemele upitada Eesti soost parunid kehwidele asunikkudele rattaid alla pannes. Ta teostab plaanikindlalt tõsispõllumeeste sihtjoone. Selles sihtjoones on põllutööstuste poliitika arenenud. Riigikogu liige Gustawson kõneles pikalt ja laialt asunikkude küsimusest. Omal ajal, kui maaküsimust lahendada hakati, nagu räägiti, pidi põhimõtteks see olema, et wõimaldada maad neile, kes põlluharijad on. Tegelikult aga on neil selles sihis seda poliitikat aetud, et meie endised suurmaapidamised — parunite mõisad suuremalt jaolt ära on likwideeritud selle tagamõttega, et nende asemele ajajooksul upitada Eesti suurnikka. Rkl. Gustawson ütles oma kõne lõpus, et põllutööstuste riigil on olemas üks plaan, üks sihtjoon ja see on nimelt järgmine: asunikkude seisukorda sarnaseks muuta, et tema

warem endale rattad alla seaks ja sellelt kohalt lahkuks, kus tema praegu on ja aset annaks teistsugustele põllupidamiswiisidele. Et seisukord nii on, seda ei tarwitseks pikalt siitkohalt tõendama hakata. Riigikogu kõnetoolilt on kümmed korrad räägitud asunikkude raskest seisukorrast, selle seisukorra kohta on sunnitud oldud kümmed korrad arupärimistega esinema Wabariigi Walitsuse ees ja ma pean ütlemä, et see küsimus ei ole mitte kõnes ainult Riigikogus, waid asunikkude küsimus, kui sarnane, on igalpool terawalt päewakorral.

Mul ei tarwitse siinkohal mitte hakata üksikasjaliselt kirjeldama, missugune asuniku majandusline seisukord on, missugustesse tingimustesse tema on paigutatud. Siin tuleb weel otsekoheselt alla kriipsutada, et see poliitika ja see tegewus, mis senni asunikkude küsimuses on aetud, kaugeltki sarnane ei ole, mis wõimaldaks asunikkudel tegelikult asuda, mis wõimaldaks saadud maad nii kasutada, et temast tõepoolest asunikule endale kasu oleks.

Kui me tuleme maksupoliitika juurde, kui me hakkame waatama ja hindama neid kohustusi, mis asunikkudele on peale pandud, siis wististi tunnistab iga põllumees, et selle seisukorra juures asuniku wõimatu edasi areneda on. Igaüks peab tunnistama, et tema sel moel edasi kesta ei suuda ja warem wõi hiljem känguma peab. Mina kuulsin eile siinsamas kuluäärades, kuidasi kaks põllumeest asunikkude ja üldse wäikemaapidajate seisukorra üle mõtteid wahetasid. Nad rääkisid umbes järgmist: Asunikkude seisukord on praeguseid maksusid, mis uute asunikkude peal lasumas, arwesse wõttes niisugune, et tema on sunnitud wiimase kui saagi realiseerima ainuüksi maksude jaoks. Tema põllusaak praeguse seisukorra juures ei wõimalda temale mitte nii suuri sissetulekuid ammutada ega saawutada, et ta wõiks oma majapidamist täiendada, tehnilisi abinõusid muretseda, üldse midagi kapitaalsemat oma majapidamises sisse seada. Ja ma arwan, et neil kahel täieline õigus oli. Kui me wõtaksime kokku asuniku tulud ja kulud, siis peaksime kõik tunnistama, et tema tulud ainult nii suured on, et ta kuidagi wiisi endale leiba saab ja teiseks, et need tulud, mida ta oma põllumajanduse saadustest wõib saada, lähewad maksude maksmiseks ära, nii et mingisugust ülejääki majapidamise täiendamiseks ja korraldamiseks üle ei jää. Ja kui kord seisukord sarnane on, siis wõime

ilma pikema seletuseta otsekohe järeldada, mis asunikku edaspidi ootab: ta peab endale tõepoolest rattad alla panema ja sellelt maalapikeselt lahkuma ehk warem wõi hiljem kõngema.

Mina ei kawatsenud eriliselt mitte peatada asunikku küsimuse juures ega ka selle poliitika juures, mida edaspidi siin kawatsetakse ajada. On ju teada, kui me weel teisi asjaolusid arwesse wõtame, et see meie walitsewate erakondade soow on, kuidagi wiisi jällegi wõimaldada kapitalistidel endid laiendada ja tugewamaks muuta ja seda nende samade asunikku kulul.

Ma tähendaksin aga ühte asja weel, et walitsewad erakonnad oma seisukohti asunikku küsimuses weel awaldanud ei ole, waid praegu waidlewad walitsewad erakonnad enda keskis weel selle poliitika üksikasjade kallal. Wististi tööerakond ja põllumeestekogu ei ole suutnud kokku leppida. Kui ruttu seda poliitikat tahtakse läbi wiia, seda ma ei tea. Kui nendel omawahel selles küsimuses oleks kokkulepe olnud, siis wast ehk oleks ära otsustatud kaks tähtsat küsimust, mis iga asunikku huwitab, see on — nimelt tasuküsimus endistele omanikkudele ja teiselt poolt maa eraomanduseks müügi wõimaluse seadus. Need kaks küsimust on senni olnud weel kõnelemise wallas ja üks on selge, et hiljem ehk warem tulewad need küsimused päewakorrale ja see on väga arusaadawatel põhjustel. Meil leidis erakondi, kes lubasid Balti parunite selgroogu lõpulikult murda, kes lubasid suurmaapidamise ühenduses selle selgroomurdmisega likwideerida. Selle selgroomurdmise kulul ja arwel lõigati omal ajal ju tõepoolest häid loorberid ja praegugi nähtawasti ollakse selles usus, et selgroomurdmisega wõib weelgi loorberid lõigata. Sellepärast ei ole siin nende kahe küsimuse puhul tööerakond oma wiimast lõpusõna öelnud. Kuigi peab tunnistama, et tööerakonna ajakirjandus wiimasel ajal aktiivsemaks on muutunud selles mõttes, et seltskonna meeoleu tasumaksmise küsimuseks ette walmistada ühelt poolt ja teiselt poolt maa eraomanduse seadusele. Kuid nähtawasti on arwesse wõetud siin siiski lähenewaid Riigikogu walimisi ja sellepärast seisab küsimus esialgselt kalewi all ja ootab korda... (W a h e l h ü ü e: K o n g r e s s i l t u l e b e n n e.) et järgmisel korral sealt wälja tulla. No ja muidugi wõib olla et kongressil, aga ma ei usu, et teil seal kindel seisukoht oleks.

(A. A n d e r k o p p (töer.): K e s T e i d u s k u m a p a n e b!) Mina usun kindlasti seda, et Teie wiimasel ajal räägite tasumaksmise poolt. Põhimõttelikult enamwähem kindlat seisukohta ma ei ütelnud. Asutawa Kogu walimiste puhul tõi tööerakond ette, et waadake, meie oleme tasumaksmise wastu jne. Meie, wõib olla, oleme sunnitud selles teatawaid järeleandmisi tegema, et endale saada wälisriikide de jure tunnustamist jne. Ma küsiks otsekohe, kas de jure on saadud, ja ma tean, et sellest seisukohast wälja minnes, härrad tööerakondlased, teil ei maksaks wist enam wälisriikide poolt teda oodata. Ma usun ka seda, et igatahes need on küsimused, mis loomulikult ei ole ainult põnewad sellepärast, et siin tööerakonnal oma seisukohta „ei“ ole, waid need küsimused huwitawad asunikka, nimelt, kui meie arwesse wõtame praeguste asunikku rasket seisukorda, rasket maksukoormat, mis uute asunikku õlgadel lasub, siis ma arwan, et paljudki, kui nemad oleks ette teadnud seda, et selle maa eest ükskord weel tuleb lunastusraha maksta, et selle maa eest weel selgroomurdmise waluraha tuleb wälja maksta, siis nad nendele kohtadele ei oleks asunud.

Jah, waadake asunikud räägiwad nii... (W a h e l h ü ü e A. A n d e r k o p p'i (töer.) poolt. Härra Anderkopp, mina Tallinna turujuttusid küll mitte ei kuula, aga ka Teie wõite neid asunikku hulgas väga hästi kuulda. Igatahes on üks kindel, et tasu ei maksa wististe keegi teine, kui see, kes selle maa peale asub. Lõwiosa maksudest langeb just waese asniku kuklasse. Et see asjaolu waese ja wiltsa asniku seisukorda ei kergenda on arusaadaw ja tema on sunnitud sealt lahkuma. Siis edasi, ma pean teise küsimuse juures peatama. See küsimus saab warem ehk hiljem otsustatud ja siis igatahes jääb weel kahtlemata wõimalus selle küsimuse kohta rääkida. Praegusel silmapilgul ei oleks tarwis tema juures pikemalt peatada. Ma tahtsin ainult nõnda palju ütelda, et meie põllutöoministerium peaks ka muretsema nende eest, kes põllumajandusega nii ehk teisiti seotud. Kuid mitmete küsimuste juures on väga piltlikult näidatud, et jõuka kihi eest on hoolitsetud ja wäiksemate kihtide huwid on tähele panemata jäetud, eriti just wäikeste kandidapidajate juures.

Meile on väga palju märgukirju saadetud maakohtadest igast maakonnast, see

on nimelt maatöölise liidu poolt. (J. Laidoner (põl.): Kuidas on lugu eraomandusega, kas peab olema eraomandust wõi mitte?) Härra Laidoner, kui ma hakkaksin Teile seletama, siis ehk öeldakse juhatus poolt, et ma ainest kõrwale olen läinud. (J. Laidoner (põl.): See küsimus jääb siis esialgu lahtiseks.) Wiljandimaalt näituseks teatatakse 75 inimese allkirjaga, et kandikohtadele asumine on sarnaseks muutunud, kui wanasti orjajal. Ääremaade eest nõutakse niiwõrd kallist hinda, et ta kahtlemata kümme korda suurem tuleb kui päris ostukoha omanikul. Wakamaa eest nõutakse aastas poolteist tuhat renti. (Wahelhüüe põllumeeste poolt: Kust Teile seda leiate?) Kust ma seda leian? Mul on olemas 75 allkirjaga kiri, mis tuli neil päewil Wiljandimaalt ja kus palutakse kõik abinõud tarwitusele wõtma, et põllutöoministerium need küsimused lahendusele wõtaks. Kõige esiteks pannakse renti, nagu räägitakse, poolteist tuhat ja weel rohkem wakamaa pealt. (J. Saul (põl.): Mis peremees see on, kelle kandikoht on?) Noh, minu pärast wõi popsikohtadeks. (J. Saul (põl.): Popsikoht ei maksa midagi.) Ma tean, et ta midagi ei maksa, waid tema eest tehakse teoorjust. (J. Saul (põl.): Taluperemehed nõuawad ainult 15 marka wakamaa pealt.) Taluperemehed nõuawad poolteist tuhat wakamaast, see on fakt. Niisugused teated tulid minule Wiljandimaalt Wastsemõisa wallast. Ei lepita mitte ainult sellega, waid nõutakse suur hulk päewi, mida nemad peawad kandma teoorjuse kohustuseks. See on esimene külg. Teine külg on see, et rendilepingud ei tehta enam pika aja peale, isegi nendele endistele koha peal asunud inimestele. Takistakse igasugust remondi tegemist, ei lasta mitte katuseid parandada, wihm langeb sisse, ahjud ja pliidid on lagunenud, ühe sõnaga elamine on muutunud wõimatumaks. Ja siis, kui julged nõuda lepingu pehmemdamist, kui julged nõuda tingimuste pehmemdamist, siis öeldakse lihtsalt, et järgmisel kewadel wõid wälja kolida ja muud mitte midagi. Inimesed küsiwad täie õigusega, kuhu meie läheme ja kus meie tööd saame. Kui meie räägime siin asunikudest, siis räägime ka mõisade tükeldamisest, ja teame, et mõisade tükeldamise tagajärjel on suured hulgad endisi mõisatöölisi jäänud sarnasesse seis-

korda, et nemad omale tööd ega asukohta ei leia. Siin on siis arusaadaw, et ei ole nendel mingisugust wäljapääsu teed, waid nad on sunnitud neid tingimisi wastu wõtma, mis neile ette dikteeritakse. (J. Saul (põl.): Tooge üks ette, kes seda maksab.) Härra Saul, ma wõin Teile ühe asemel sada tükki ette tuua, keda ma isiklikult tean. Kui Teile soowite, siis wõin ma Teile pärast terve rea andmeid ja faktisid ette tuua. Ma tulin alles nädal tagasi Wiljandimaalt. (J. Saul (põl.): Teile luisatakse!) Mulle luisatakse? mulle näidati ometi lepingud ette. (J. Saul (põl.): Tooge siia!) Olustwere wallas näidati mulle lepingut, kus maksetakse 1.200 marka wakamaa pealt. Sellel mehel on $7\frac{1}{2}$ wakamaad põldu talu äärest ja seal juures peab tema tegema 30 päewa aastas, umbes 25 marga eest päewas. (J. Saul (põl.): See on siis õunaaed. A. Schulbach (töer.): Ise asi õunad, ise asi kartulid.) See on niisugune maa, kus kartulid ka ei kaswa, rääkimata siis weel õuntest. (J. Saul (põl.): Mis jaoks ta siis seal elab, kui ta midagi seal tei saa.) Midagi ta saab suure waiwaga, niipalju, et hinge sees saab hoida, igatahes ei ole see tal aga mitte õunaaiaks, ega kasuallikaks, waid ta peab tegema tööd päewa tõusust päewa loodeni ja ei saa sellest niigi palju, et saaks aasta ära elada. Kui meie nüüd vaatame, mis maksab see omanik ise tegelikult maa eest, siis selgub, et see maksab temale $7\frac{1}{2}$ wakamaa eest rohkem, kui tema terve oma maa eest ühes õunaaedadega kokku maksab. (J. Laidoner (põl.): See on siis nii kui üüriseadus.) Jah, nii ta on küll. (J. Laidoner (põl.): Tähendab, üüriseadus ei ole kahea.) Peab tähendama, et nüüd peremehed kohtadel oma popsnikkude wastu wiimasel ajal otse sõjajalale on asunud. Kas see on „Kaja“ kartus, et hakatakse sealt eluaset wälja lõikama, et hakatakse saunaütiks wäikest krundikest wälja ajama. Millest see küll tingitud on, aga sest saadik, kui Riigikogu kõnetoolilt on hakatud eluaseme-seadusest rääkima, sest saadik, kus see küsimus on terawamaks läinud, seletawad popsikohtadel olijad, et neile katsutakse, maksku mis maksab, lepingud üles ütelda, ehk pannakse neile niisugused tingimised ette, et nad peawad tahes wõi tahtmata wälja kolima. Ja eriti öeldakse neile ülesse, kes juba kauemat aega oma kohtadel olnud, isegi nendele,

kes 15—20 aastat omal kohal püsinud. (Wahelhüüe: „Kaja“ hirmutab.) No jah, „Kaja“ näeb ju alati nii palju sotsialismi tontisid, et tema rahul ei saa olla. Kui nüüd tööerakond ka weel sellest räägib, et tema eluaseme-seaduse poolt on, siis on „Kajal“ päris kisa lahti. (J. Hüner-son (põl.): Kas Teie tonte ei näe?) Mina tonte ei karda. (J. Hüner-son (põl.): See on teine asi. — J. Laidoner (põl.): Kommunismi tont wisati eile wälja, pole enam midagi karta.)

Nii et igatahes põllutööministeerium peaks siin oma kohuseks pidama sarnast seisukorda luua, kus oleks kantnikud, eestkäit popsnikud, enam-wähem kindlustatud, et neid ei wõidaks suruda tagasi orjaaegsetesse tingimistesse. Senni ei ole aga meie põllutööministeeriumi poolt selles suhtes absoluutselt mitte midagi näinud, ei ole põllutööministeeriumi poolt mingisugust algatust tulnud, mis oleks kaitsnud popsnikka, taluperemeeste ahnuse wastu, selle raske seisukorra wastu, kuhu neid praegu surutakse.

See on üks küsimus, mille peale ma tahtsin siin tähepanu juhtida. Igatahes maatöölise liit saadab lähematel päewadel terve rea sarnaseid märgukirju põllutööministeeriumile, kui tema nendest asjadest siiani midagi ei tea, ehk ma küll arwan, et tal siiski peaksid need asjaolud teada olema.

Ma ei hakka enam rääkima mõisatöölise seisukorrast, sellest rääkis pikemalt rkl. Gustawson, aga ma peaks ainult nii palju tähendama, et tööpoolest ministeerium sihilikult wõi teadmatuses on siin sarnast poliitikat ajanud, et mõisatöölised, kes asuwad wäiksetel kohtadel, kellele on antud natukene maad, on suures ärewuses, et nemad ei tea, mis peale hakata. Ja ma ei kahtle selle juures, et asutused kohtadelt igasuguseid märgukirju saawad. Riigikogu liige Gustawson rääkis siin Pärnu ja Wiljandi maakondade kohta, kuid mina pean tähendama, et endiste mõisatöölise poolt on tulnud märgukirju igast maanurgast ja igalt poolt kaebata, et nendele on üles öeldud kohad, millel nad senni on wõinud asuda, ilma mingisugust kindlustust andmata, et praegune seisukord edaspidi maksma jääb. Mina pöörasin põllutööministeeriumi poole küsimisega, kuidas mõeldakse mõisatöölise küsimust lahendada. Seal wastati, et see ülesütlemise wiis praegu ülemaaline on ja ei tähendawat mitte seda, et

neilt kohad ära wõetakse, waid ülesütlemine on tingitud sellest, et tahetawat lepinguid uuendada ja mitte midagi muud. Lugu seisab aga selles, et vähemalt kohtadel ei seletata seda mitte ära, waid riigimaadeülemad ja ringkondadewalitsejad tulewad ja ütlevad, et lepingud on üles öeldud ja mis sellest edaspidi saab, siis sellekohaseid korraldusi neil ministeeriumi poolt mitte ei ole. Igatahes on mõisatöölised ärewil ja see ärewus on ka nõhendamata. Neil on põhjust karta, et neid kewadel kuuse alla minek ootab, ning töö suhtes mingisugust garantiid ei ole. Kui põllutööministeerium sarnast ülemaalist ülesütlemist ette wõtnud on selleks, et lepinguid uuendada, siis peaks seda ka asjaosalistele ära seletatama. (Põllutööminister B. Rostfeldt: On ette kirjutatud.) Noh, siis on wahepeal asi paranenud. Ma tean nii palju, et kunagi kirjutasin mina muuseas Tartumaal Aakre mõisa selle küsimuse kohta ja selle mõisa töölised on pööranud selle kirja puhul põllutööministeeriumi poole, pole aga sealt sugugi teistsugust wastust saanud, kui siis, kui neile üles öeldi. Nüüd on nad uuesti pööranud põllutööministeeriumi poole sama küsimisega, pole aga muud wastust saanud, kui et põllutööministeerium on saatnud nende kirja edasi ringkonnawalitsejale wõi riigimaadeülemale, ma ei mäleta, kumb see oli. Kui nad aga seda asutust taga otsima hakkasid, siis selgus, et see asutus koguni likwideeritud on, ning nende kiri on kaduma läinud ja pole lootagi mingisugust wastust saada. Mina ei tea, kuidas põllutööministeerium siin talitab ja kas tal oli teada, et see asutus likwideeritud on wõi mitte. See kiri oli aga wälja saadetud sel ajal, kui asutus juba likwideeritud oli. See ei ole mitte nali, waid tõsiasi ja ma ei tea, kumb see oli, kas riigimaadeülem wõi ringkonnawalitseja, igatahes üks neist asutustest ta oli. Igatahes siin ei ole põllutööministeerium mingisugust garantiid annud, et nendele maast lahtikangutatud inimestele edaspidine eluwõimalus saab muretsetud. Ma ei taha mitte selle küsimuse juures pikemalt peatada, sest on küllalt selge, et maareformi selles sihis arendatakse, et maa wõiks järk-järgult aja jooksul meie oma soost suurnikkude kätte minna ja igasugused asunikud ning wäikemaapidajad sealt lõpupele lõpuks kõrwaldatakse. Esiteks pannakse maksma maaeraomanduse seadus ja on loomulik, et siit samasugune ring-

käik peale algab, mis ennegi oli. Räägitakse küll, et eraomandus pannakse maksma piiratud kujul, kuid mina isiklikult küll ette kujutada ei saa, missugune see piiratud norm siis saab olema, sest ühesuguse tehnilise sisseseade juures ja tehnikat nõuete järele on norm ühesugune ja teistsuguse konjunktuuri juures on ta teistsugune, mingisugust kindlat normi ette fikseerida ei saa. Härra Pool ehk teab kindlat normi ära määrata, aga mina isiklikult nende kasutusnormide sisse uskuda mitte ei saa ja vähemalt üks on kindel, et normi määrab ära see, kui on loodud sarnane seisukord, nagu parempoolsed härrad tahawad, — jällegi kapital ja jõud ja ei mitte keegi teine.

Juhataja A. Kerem: Kirjalik ettepanek on tehtud kõnelejate kõnelega, välja arwatud Wabariigi Walitsuse liikmed, 15 minuti peale piirata. Ma palun kõlistada ja kwoorum kindlaks teha. (Helistatakse kõrwalruumides. Abisekretäär teeb kwoorum kindlaks.) Koos on 67 Riigikogu liiget. Asun hääletamisele. Palun neid, kes kõnelemise aja piiramise poolt on 15 min. peale, kätt tõsta. (Hääletatakse. Loetakse hääli.) Ettepanek on 48 häälega 15 hääle wastu wastu wõetud. Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Saul'il.

J. Saul (põl.): Rkl. Hansen laimab siin põllumehi, et need wõtawad popsidelt väga palju renti. See on wale sellepärast, et neil on wanad aastakümnete eest tehtud rendilepingud, kus nad pidid maksma 10 rubla wakamaa pealt, millest nemad tahawad kinni pidada, kuna nendel kaup tehtud selle rendi eest, siis tahawad nüüd ühte rubla hinnata 1½ marga wäärtuses ja igäüks tahab 15 marka wakamaa eest maksta, mis seaduses tehtud olewat, mida mina küll ei tea. Siis ei makseta seda raha omaniku kätte, waid linna renteisse, kuhu omanik järele peab sõitma ja 200 marka kulu tegema, kui 15 marka kätte tahab saada. Kas saab sellega peremees rikkaks ehk popsi koorida. Ennemalt wõis 1 rubla eest terve päew tehtud saada, kuna nüüd ei saa 10 marga eest mitte ühte tundi. Peremees sellega rahul ei ole ja siis maksawad nad seda renteisse. 1500 marka keegi nõudnud ei ole. Peremehed nõuawad, et tehku üks päewgi, aga nemad ei tee mitte ühte tundi ja sellepärast, et töötund kallim on kui 1 wakamaa rendiraha. Need popsni-

kud isegi ütlewad, et kuidas meie wõime rohkem teha, kui rent, aga peremehed nõuawad, et tehke üks päewgi selle endise 10 päewa ette, ka seda ei taha keegi teha. Seega on niisugune kõne suur laimud peremeestele, mis teie siin ette tõite.

Juhataja A. Kerem: Järjekorras on sõna rkl. Hint'il.

A. Hint (töer.): Wäga austatud rahwasaadikud! Et just enne seda, kui mina kõnetoolile tulin, kõnelega piirati, siis ei saa midagi selgitawalt ütelda, peab väga ruttu ja pealiskaudselt seda tegema. Härra Gustawson awaldas mõtet kalameeste seltsi instruktorite palkamiseks määratud toetuse wastu. Mina saan sellest teisiti aru ja arwan, et wahest on neile väga wähegi määratud, kui tahetakse meil ühes ehk teises asjas edasi jõuda.

Teiseks paluksin ma teada saada härra põllutööministrilt, kuidas on kinniswarade hindamise seadusega lugu. Hiljuti wõttis Riigikogu selle seaduse wastu ja ma paluksin teateid saada kuidas ja millal seda seadust teostama hakatakse ja millal mõeldakse maadehindamisega lõpule jõuda. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Seda tuleb rahaministri käest küsida.)

Kolmandaks juhin ma tähelpanu selle peale, et meil eriti Saaremaal on palju nõndanimetatud lapitalusid 100—200 tükkis paisatud ja ei saa kuidagi wiisi kultuurilist põllumajapidamist niisugust talu pidades oletada. Riigikogu eelarwe-komisjon wõttis wastu soowiawalduse kruntimise kohta. Kui nüüd Riigikogu selle soowiawalduse ka wastu wõtaks, siis ma juhiksin härra põllutööministri ja ühtlasi ka Wabariigi Walitsuse tähelpanu selle peale, et nad kiires korras esineksid selle seadusega Riigikogule.

Siis tahtsin ma weel tähelpanu juhtida äärmiste wiletsate rahasaamiste kohta Saaremaal. Põllumajandus ei saawuta seal mingisugust tulu ja peajaslikult sellepärast, et seal põlusaadused on 50—60% odawamad, kui mannermaal, kuna teiste kaupade, näituseks manufaktuur, metall jne. kaupade eest palju kallimat hinda wõetakse, kui mannermaal, sest et kõik kaup tuleb pealinnast läbi ja wedu Saaremaale teeb kauba kallimaks. Ja et maadehindamine maksudega ja niihästi maadekruntimine põllumajanduslise tulu saamisega väga seotud on, siis on tähtis, et äärmiselt nõuetawad küsimused Saaremaa kohta saaksid teostatud. Ma olen

kuulnud, et ka mannermaal niisuguseid lapitalusid olemas on, see on Läänemaal, siis ei puuduta see mõte mitte just üksi Saaremaal. Eelarwe seletuskirja lehitsedes paistab, et seal on toetussummad määratud ühede ja teiste põllumajandusliste seltside subsideerimiseks, kuid kahjuks ma pean ütleva, et Saaremaal neid seltsisid sugugi ei ole. Härra Hünerson teatas mulle täna juhusliselt, et seal üks või kaks seltsi asutatud on. Kui need teated tõele wastawad, siis oleks soovitan, et põllutööministeerium ka neid seltsisid toetaks, aga kui neid mitte ei ole, siis arwan, et sellest summast, mis on määratud agronoomide ja instruktorite toetamiseks 1.286.000 mk. — jätkuks, et nad Saaremaal niisugused seltsid asutaks. Seda tahtsin mina ütelda.

Juhataja A. Kerem: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Hansen'il.

A. Hansen (wäljasp. rhm.): Härra Saul tähendas siin, et mina olewat põllumehi laimanud ja waletanud, kuid ma ei ole kumbagi mõtelnud teha. (J. Saul (põl.): Siis olete teinud seda kogemata.) Ma tõin ette ainult teatawaid tõsiasi ja rääkisin täie teadmisega fakte, kus taluperemehed wõtawad nüüd 800, 1.500 kuni 1.800 marka wakamaa pealt. (J. Saul (põl.): Minul on ka faktid Tartumaalt.) Wõib olla, Teil on Tartumaalt, kuid mul on siin Wiljandimaalt. (Wahelhüüeparemalt poolt: Nimetage neid fakte.) Kui see teid huwitab, siis wõin ma neid pärast teile näidata, kui teie soovite, ometi on faktid olemas.

Juhataja A. Kerem: Sõna on järjekorras rkl. Wetter-Rosenthal'il.

B. Wetter-Rosenthal (saks.): Unser Land mit seinen begrenzten Entwicklungsmöglichkeiten für die Industrie ist ein Agrarland mit kargem Boden, wo es nur eine sichere Quelle des wirtschaftlichen Gedeihens gibt: die Arbeit des Volkes. Da ist es um so wichtiger, dieser Arbeit einen Rahmen zu geben, der den Erfolg der Arbeit gewährleistet. Das Budget des Landwirtschaftsministeriums beweist, dass dieser Rahmen nicht so beschaffen ist, wie er sein sollte. Wenn man bedenkt, dass der Staat ohne eine Entschädigung bezahlt zu haben, den ganzen Grossgrundbesitz des früheren Gouvernements Estland und von Nord-Livland nutzt und eine Reineinnahme von rund $\frac{1}{2}$ Milliarden Mark, gleich rund 3 Millio-

nen Goldrubel erzielt, dass aber allein die Güter im alten Estland mit einer hypothekarischen Schuldenlast von etwa 80 Millionen Rubeln belastet waren und jährlich dafür allein rund 4 Millionen Goldrubel an Zinsen zahlten, wobei der Staat diese Zinsen jetzt nicht zahlt, so muss zu gegeben werden, dass die Wirtschaft, die betrieben wird, sehr wenig ertragreich ist.

Es gibt zwei grosse Triebräder, die das staatliche Leben im Gange erhalten. Wirtschaft und Politik. Deren Ziele decken sich nicht immer, aber ist die Wirtschaft das Fundament auf dem sich die Kultur eines Volkes, seine politische Bedeutung und staatliche Selbstständigkeit aufbauen, die politischen Leidenschaften gehen mitunter hoch, wie in unserer Zeit, aber wir können mit Sicherheit voraussagen, dass sie, wie alle Leidenschaften, ablaufen werden und dass dann harte wirtschaftliche Notwendigkeiten in brutalster Weise zur Geltung kommen werden.

Wir stehen eben im Anfang einer landwirtschaftlichen Krisis, die an eine ähnliche Krisis vor etwa 40—50 Jahren erinnert. Damals waren die Magistralen der russischen Eisenbahnen fertig gebaut worden und es begann russisches Korn hierher zu rollen, dass billiger war, als unser eigenes. Die Landwirte waren gezwungen, um sich zu halten, zur intensiven Viehzucht zu greifen und damals wurde der Grund zu den schönen, hochgezüchteten Herden in unserem Lande gelegt. Heute kommt das Korn zu Schiff aus Amerika, est ist wieder billiger, als unser eigenes, denn dort ist während des Krieges eine Menge Land urbar gemacht worden und wird im Grossbetriebe mit modernsten Maschinen bearbeitet, wieder muss der Landwirt an intensive Viehzucht denken, aber von den schönen Herden ist nur ein geringer Bruchteil nach die meisten sind bei der Übernahme und Parzellierung der Güter verloren gegangen. Da nun die letzten Güter 1924 zur Parzellierung kommen sollen, und es sind doch die relativ besten Güter bis zuletzt aufgespart worden, so gehen die letzten Hochzuchtherden dem Untergang entgegen. Das ist ein Luxus, den sich das Land nicht erlauben dürfte, dadurch werden sehr grosse Werte vernichtet, das ist wirklicher Luxus, nicht der ausländische Kognak in den Restaurants und die Pariser Damentoiletten in den Sa-

lons. Es ist ein klassisches Beispiel dafür, wie bei uns wirtschaftliche Dinge von politischen Standpunkten aus gehandhabt werden.

Vor etwa zwei Wochen ist hier darüber gestritten worden, ob Grossgrundbesitz oder Kleingrundbesitz besser sei. Man ist zu keinem Resultat gekommen und konnte auch zu keinem kommen, weil die Frage falsch gestellt war. Die Existenz von Gütern, ebenso wie die Tatsache, dass es Stände gibt, ist eine historische Notwendigkeit, die sich auf bestimmten Entwicklungsstufen innerhalb jeder Kultur wiederholt, das sind nicht Dinge, die von bösen und schlechten Menschen ausgedacht worden sind, die dafür Strafe verdienen, Stände und Güter gab es auch im alten Rom und in Japan. Je intensiver die Kultur wird, um so mehr nimmt der Kleingrundbesitz auf Kosten des Grossgrundbesitzes zu. Auch bei uns hat schon vor 20 oder mehr Jahren dieser Prozess ingesetzt und langsam aber ständig schritt er fort.

Diese natürliche Entwicklung ist nur durch die Agrarreform unterbrochen worden, nicht ohne schwere Schädigung für das wirtschaftliche Leben des Landes. Die Agrarreform ist in der Weise durchgeführt worden, dass ein zufälliger Kreis von Leuten, die gerade Güter besaßen oder gekauft hatten, mit Konfiskation ihres Vermögens bestraft worden sind. Meistens ist es doch üblich, wenn der Staat viel Geld braucht, eine Vermögenssteuer auszuschreiben und alle gleichmässig zu belasten. Bei uns habend allein die Besitzer von Gütern alles hergeben müssen.

Aber nicht nur für die früheren Gutsbesitzer ist die Agrarreform verderblich, ihre Bestimmungen und die überstürzte Art der Durchführung sind von den nachteiligsten Folgen für die Volkswirtschaft des ganzen Landes. Da die Rededauer beschränkt ist, kann ich nur noch einige wesentliche Punkte hervorheben: unsere einst blühende landwirtschaftliche Spiritusindustrie ist auf etwa $\frac{1}{5}$ der Vorkriegsproduktion zurück gegangen, sie ist auf eine reinindustrielle Basis gestellt worden und arbeitet daher zu teuer. Wenn die Unternehmer jedes Scheit Brennholz und jeden Pferdetag auf dem Lande bezahlen müssen, wird die Ware so teuer, dass sie auf dem Weltmarkte mit Erzeugnissen anderer Länder nicht konkurrieren kann.

Eine weitere sehr bedenkliche Erscheinung wird bald zutage treten: den Ansiedlern zugeteilten Parzellen sind bis auf einen geringen Bruchteil nur annähernd vermessen, weil sich in der kurzen Zeit die Arbeit nicht bewältigen lässt. Nach Angaben Sachverständiger sind bei den Parzellen Fehler bis zu 2—3 Hektar möglich und die entgültige Vermessung und Herstellung des Kartenmaterials wird vielleicht 10 Jahre dauern. Die Folge wird sein eine Flut von Grenzstreitigkeiten, und die Unmöglichkeit die bevorstehenden und vom Parlament bereits geschlossene Landeinschätzung und Bonitierung einwandfrei durchzuführen.

Unsere Partei hatte sich von Anfang an auf den Standpunkt gestellt, dass infolge der Ereignisse während und nach dem Kriege eine Agrarreform im Sinne einer beschleunigten Bildung von Kleingrundbesitz notwendig geworden war. Wir sind aber der Ansicht, dass es nicht notwendig war, die Reform in einer Art und Weise durchzuführen, wie es tatsächlich geschehen ist. Man hätte das Ziel erreichen können ohne der Volkswirtschaft so schwere Wunden zu schlagen und ohne den einzelnen Betroffenen unrecht zu tun. Die Agrarreform, die wir haben, ist ein Kind der Revolution, sie ist inspiriert vom Geiste der Politik und nicht der Wirtschaft und daher übereilt, und nicht genügend sachverständig. Es wird dem Volke viel Arbeit und Schweiß kosten, bevor unsere landwirtschaftliche Kleinwirtschaft die Stufe der Entwicklung erreicht haben wird, die vielleicht den Autoren des Agrargesetzes als schon gegeben vorchwebt.

Juhataja **A. Kerem**: Sõna on järjekorras härra põllutöoministril.

Põllutöominister **B. Rostfeldt**: Lugupeetud rahvasaadikud! Põllutöoministeeriumi eelarwe puhul puudutati palju küsimusi, millede kohta mina seletust tahaksin anda, kuid et aeg piiratud on... (Wahelhüüded: Walitsuse liikmete ei ole aeg piiratud.) ...ja mina Riigikogu liikmete kannatust kurjasti tarwitada ei tahaks, siis peatan ainult nende küsimuste juures, mis tähtsamad on ja jään teiste peale wastuse wõlgu. (A. Hansen (wäljasp. rhm.): Minister wabandab ennast, leidis põhjust mitte wastata.) Ma seletasin juba, et mina Riigikogu liikmete kannatust kur-

jasti tarwitada ei taha ja jätan wastuse wõlgu nende küsimuste peale, mille walgustamine minul Riigikogus wõimalik saab olema lähemal ajal mõne wastuwõetud arupärimise ja küsimise puhul. Kuna minul, ära kuulates härrade Riigikogu liigete arwustusi pahemalt poolt, mulje jäi, et nende poolt on paljud asjad ette toodud ainult selleks, et Wabariigi Walitsuse ja eriti põllutöoministeeriumi tegewust ja korraldusi diskrediteerida, maha teha, kusjuures isegi mõnikord asjalikkus puudus, lähen mina nendest küsimustest wai kides mööda. Mina arwan, et Wabariigi Walitsusel ja tema esitajatel ei ole tarwis samasuguseid wõtteid tarwitada ja olen kindlas usus, et rahwas ise walitsuse tööd õiglaselt hinnata suudab ja wäga hästi aru saab, kus lõpeb asjalik ja õiglane arwustamine ja kus algab sihilik demagogia. Iseloomulik on, et opositsiooni rühmade esitajad tänawu wäga wäheste faktidega opereeriwad. Ratsutatakse fak tides seljas, millest juba kahe aasta eest eelarwe puhul kõneldi. Jääb mulje, nagu oleks tolleaegsed stenogrammid tarwitu sel. Isegi härra Gustawson oma kõnes, mis asjalikkuse peale pretendeeris, sõitis andmete peal wälja, mis eelarwe alam komisjonist korjatud olid ja millele kohta seal seletust anti, mis komisjoni enamust rahuldas. Nüüd oma seletuses edasi minnes ei taha ma peatada mõisade likwideerimise juures, sest isegi härra Gustawson kriipsutas alla, et ses suhtes põllutöoministeeriumis sabotaashi ei ole olnud. Ma peataksin sellepärast otsekohe küsimuse juures, mis wäga suuri laineid on löönud — nimelt planeeritud kohtade wäljaandmise juures põllutöoministeeriumi korraldusel maareformi teostamise mää ruste § 65 alusel nii nimetatud eriotstar beks. Mina arwan, et ministeeriumi kor ralduste arwustamine sel alal põhjendatud on suurel määral sellega, et arwustajad küsimustega pealiskaudselt tuttawad on ja et määruised, millede alusel ministeer ium talitab, senni puudulikud ja mitte täielikud olid. Et selget pilti saada selle asja kohta, luban enesele üksikasjaliku malt maade wäljaandmisel peatada. Nagu teada, antakse suurem hulk maid, mis pla nerimisel saadud, maasaajatele maaseadu se § 20-ne ja 21. põhjal. Ma ei hakka pikemalt siin peatama, sest see kord on kõigile Riigikogu liigetele teada. Kuid osa kruntide eraldab põllutöoministeerium mitmesugusteks eriotstarbeteks maare formi teostamise määruised § 65 alusel.

See paragrahw on aga õige laialiselt redigeeritud ja näeb ette täiendawate erimääruised wäljaandmist. Kuna erimää ruste wäljaandmine wiibis ja § 65 eriotstar bed üksikasjaliselt reglementeeritud ei olnud, siis tekkisid selle paragrahwi juu res arusaamatused. Praegu on asi enam wähem selge. Põllutöoministeerium kä sitab seda paragrahwi järgmiselt: 21. juunil 1922 a. wõttis Wabariigi Walitsus wastu erimääruse maade wäljaandmise kohta põllumajanduse edendamise otstar bel. Ta on „Riigi Teatajas“ nr. 81 awal datud. Selle erimääruse põhjal wõib ministeerium anda maid normaaltalu suuruses isikutele, kel wastaw kutseharidus ja kogemused ei puudu talumajanduse eeskujuliseks organiseerimiseks, loomatõugude parandamiseks, tõuloomade pidamiseks jne. Talud antakse tähtajalisele rendile — esialgu 12 aasta peale, ja jääwad ministeeriumi järelwalwe alla, kes kontroleerib, et põllutöoministeeriumi poolt heakskiidetud kawad täidetud saaks. Enne nimetatud määruse wäljaandmist oli kolme aasta jooksul „põllumajanduse edendamise otstarbel“ eraldatud 54 kruntid, mis tänini ajutiste rendilepingute alusel kasutati.

Siin tahaksin tagasi tulla härra Gus tawson'i arwamise juurde, et ministeer iumi nimekirjad, mis komisjoni liikme teile anti, tõele ei wasta. Wõib olla, et nimekirjas wead on. See tuleb sellest, et need andmed ei ole mitte rendilepin gute järele kokku seatud, — rendilepin gud on alles teoksil, — waid ankeedi põh jal. Mina isiklikult olen, kui ma nime kirja läbi waatasin, nagu Teiegi mõne krundi leidnud, mis mitte seal lehes ei pea olema, mis Teie siin näitasite, waid teises lehes. Kõik need kohad kasuta takse praegu, nagu ma juba ütlesin, aju tiste rendilepingute alusel ja alles minewa aasta lõpul hakkas põllutöoministeerium erimääruse kohaselt uusi lepinguid wal mistama, mis 1. maist maksma pannakse. Lepinguid ei ole praegu kuigi palju, aga ma loodan, et umbes need krundid, mis nimekirjas ette nähtud on, kindla lepingu alusel wälja antakse isikutele, kes wasta wad nõuetele, mis erimäärus wäga üksikasjaliselt ette näeb. Siiski, wõib olla, kukuwad mõned wälja, nii kawatsetud isi kud, kui ka krundid. Nende kruntide ko gusumma on 1.800 tiinu. Sellest näeme, et krundid wäga suured ei ole, kusjuures nendest on kawatsetud wälja anda üksi kutele isikutele — 45 ja ühisustele ehk selt sidele — 9, hobusekaswatuse seltsile, tarwi

tajate keskühisusele on Põltsamaal talu antud, mõned põllumeesteseltsid on talu saanud jne. Teine lisamäärus § 65-da juurde on 27. juulil 1921 aastal Wabariigi Walitsuse poolt kinnitatud ja käsitab sooja rabamaade väljaandmist. 1921 aastal tehti tema elluviimiseks ainult eeltöid. Wabariigi Walitsuse määrus on õige lühikene. Sellepärast andis põllutööminister selle määruse elluviimise kohta juhatuskirja, mis nende maade väljaandmise korra üksikasjaliselt kindlaks teeb. See juhatuskiri näeb ette, et maid antakse esimeses järjekorras väikemaapidamiste asutamiseks ehk juurdelõikena. Ainult juhtumisel, kui maad mitte nii välja antud saada ei wõi, rajatakse suuremad krundid kui normaaltalud. Wiimased ei wõi aga mitte suuremad, kui 250 hektari olla. Sarnaseid lepinguid aga pole ühtki weel tehtud, ei normaaltalude peale, ei suuremate kruntide peale. Enne pühi oli kinnitatud 12 isikut, kellega 1. maiks pidid lepingud tehtama. Maa-ala on 423 tiinu, keskmine krundi suurus 35 tiinu. Edasi on maareformi teostamise määruse § 65-da põhjal paljudes kohtades jäetud krundid ajutiselt kasutada endiste mõisaomanikkude ja rentnikkude kätte, kes harilikus korras maad saanud ei ole. See ministeeriumi korraldus on kibedat arwustust välja kutsunud ja temast on tahetud aru saada, nagu toimetaks ministeerium sihikindlalt krundid endiste omanikkude kätte. Kuid selle korralduse kutsusid välja hoopis teised asjaolud. On juhtumisi, kus endised mõisaomanikud, niisama nagu mõisatöölisedki, iseäranis need, kes aineliselt kehwad, peale mõisa likwideerimist absoluut ilma peawarjuta jääma peawad. Neid ei ole väga palju. Aga neile inimestele jääks ainukene wõimalus üle, kolida linna sugulaste juurde, et siin kuidagi ulualust leida. Linnades on meil aga isegi juba suur korterikitsikus olemas. Sellepärast on mõnes kohas aasta-kahe peale krundid jäetud endiste omanikkude kätte kasutada, senni kui nad leiaksid omale tööd ja ulualust teises kohas ja teisel alal. Edasi on juhtumisi, kus mõisa inwentaari likwideerimiseks, mis mitte wõõrandamise alla ei käi, endiste rentnikkudele krundid jäeti. Peale selle, kui aasta pärast inwentaari likwidatsioon läbi on wiidud, wõetakse krunt ära. Siin wõib ütelda, et asumikkudele wõiks tulusam olla, kui rentnik oma inwentaari 1. mail maha müüb ükskõik missuguse hinnaga, sest siis saaks asumik seda inwen-

taari väga odawalt kätte. Kuid peab ka rentniku seisukohta arwesse wõtma ja teda mitte sundima oma wiimast warandust wõileiwa eest ära andma. Peale selle on weel juhtumisi, kus mõned kokkulepped sundinud on kruntisid jätma. Näituseks, tuleb mul meelde praegu üks juhtumine, kus ministeerium sunnitud oli wälisministeeriumi ettepanekul Inglis alamaale 2 krunti jätma selle tõttu, et teatawat kokkulepet saawutada Inglis esitusega. Läänud aastal oli ka niisugune juhtumine, mis ka alamkommissjonis arutamisel oli, kus wiis krunti tulid aasta peale endisele omanikule jätta, et kokkulepet saawutada, mis riiki miljonilisest kahjust päästis. Järjelikult on maareformi läbiwiimisel juhtumisi, kus teisiti talitada ei saa ja krundid ajutiselt jätta tulewad. Ministeerium on neil juhtumistel, kui krundid jätta tulid, üksikasjaliselt asja kaalunud. Kolme majandusaasta jooksul on ajutiste rendilepingute põhjal järgmine arw krunte alles jäetud, — need arwud peaks ka alamkommissjonis teada olema — 59 isikule mõnesugustel põhjustel, 13 isikut on kruntide peal, mis tulewikus põllumajanduse edendamise otstarbeks välja anda kawatsetakse. Kas krundid just neile isikutele edasi jääwad wõi teistele antakse, on otsustamata. Wõib olla, et see ehk teine krunt ülepea eriotstarbeks välja andmata jääb ja selgub, et lepingute tegemise ajal ta harilikus korras maasaajatele määratakse. Nii juhtus juba kurikuulsa Hüüru mõisa krundiga, millest härra Gustawson kõneles. Selle kaotasime ära 1-st maist ja nüüd on seal harilik eesõigustatud sõdur sees. Lõpuks on 18 isikut endistest rentnikkudest ja omanikkudest, kellele krundid jäetud ettewõtete ja tööstusasutuste jaoks. Lepingud on kõikidel aastased ja kas neid pikendatakse wõi mitte, näitab tulewik. Kokku wõttes kõike endiste omanikkude käes olewat maa-ala, näeme, et 90 isikule on jäetud umbes 4.300 tiinu. Läänud aasta oktoobrikuul oli minu korraldusel kõikidele endistele mõisaomanikkudele rendilepingud üles öeldud ja käesolewal aastal 1-st maist jääwad ainult need endiste omanikkude kätte, millede kohta ministeeriumi maakorralduse nõukogu luba annab.

Tulewikus kawatseme seda arwu väga piirata. Mõisaomanikkude krundid, mille kohta iga kuu ajalehest wõib lugeda, nagu Pärnumaal Kaelaste ja Harjumaal Pikawere, likwideeritakse 1. maiks ja

jäetakse ainult üks krunt nelja asemel. Käesolewal aastal on maakorralduse nõukogu wäga kokkuhoidlik lubade andmisega ja nähtawasti suurem protsent ajutisi lepinguid lõpetatakse kewadel ära. Lõpuks tahaksin juurde lisada, et põllutöoministeerium endistele omanikkudele rohkem wastu ei ole tulnud, kui omawalitsuse asutused. Wiimased on määranud põlise pidamise õigusega normaaltalud 111 endisele omanikule. Maa-ala suurus 3050 tiinu. Põllutöoministeerium tarwitab maareformi teostamise määruste § 65 ka selleks, et endistele mõisatöölistele maad eraldada. See küsimus on ka palju laineid löönud, aga täna ma tema juures pikemalt peatama ei jää, sest mul on lähemal ajal ühe arupärimise peale wastata ning siis wõiks seda küsimust igakülgselt walgustada. Ütlen nii palju, et need arusaamatused, mis kohtadel tekkinud ja milledest rkl. Gustawson kõneles, on nähtawasti seletatawad asjaoluga, et ametnikud asjasthuwitatud isikutele puuduliku informatsiooni andsid, kui nendele lepingud üles ütlesid. Ministeerium kawatseb lepingud kas uuendada, ehk, kus see mitte wõimalik, teisest kohast maad anda neile tööliste, kes praegusest kohast lahkuma sunnitud on.

Lõppude lõpuks on ju raske igale ühele ära seletada. Ringkirjas oli küll ette kirjutatud ülesütlemise juures asja ära seletada, kuid nähtawasti jäi see mõnes kohas tegemata. Oktoobrikuus, kui ma ei eksi, wõttis Riigikogu wastu ühe arupärimise puhul soowiawalduse, et walitsus peaks mõisatööliste maaandmise küsimuse kiiremas korras lahendama. Selleks hakati koha peal andmeid koguma, kusjuures ka selgus, palju endisi mõisatöölisi on, kes maad soowiwad. Ma wõin teile need andmed ette tuua, ühtlasi ka ette kandes, kuidas 1922 aasta kewadel mõisatööliste maad on antud. Mõisatöölistest, kes 1922 a. likwidatsiooni tagajärjel mõisades lahkuma sunnitud olid, said maad 1.389 perekonda, nendest on wallanõukogu läbi normaaltalud ehk käsitööliste krundid saanud 211 perekonda, kuna teistele põllutöoministeeriumi korraldusel maad anti põllutöoministri wastawa juhatuskirja alusel 3—5 perekonna jaoks üks normaaltalu. Tegelikult on see 6—9 wakamaad põldu perekonna peale. Ilma teenistuseta on jäänud kõigest 60 endist mõisatöölisi. Eelmistel aastatel wäljaantud mõisadest pidi rohkem mõisatöölisi ilma maata jääma, sest tol ajal ei

täidetud eelnimetatud juhatuskirja. Nende üle on riigimaadeülemad enam ehk vähem täpiseid andmeid kogunud ning neljast maakonnast, nimelt, Wõru, Tartu, Walga ja Pärnumaa kohta on minul kokkuwõtted käepärast, millest on näha, et seal 171 perekonda on soowi awaldanud mõisatööliste krunte saada. (Wahel hüüe pahemalt poolt: Kõik kokku ja mitte rohkem.) Rkl. Gustawson kõneles siin tuhandetest, kuid kui meie aga otsima hakkame, siis leiame ainult mõni sada. Ma ei usu, et teised maakonnad ettetoodud töölistearwu palju suurendawad, sest just Põhja-Eestis, kus rohkem suurmaapidamisi likwideerimata ja nõudmine maa järele wäiksem, on tööliste seisukord parem ja siin leiame meie maatahtjaid — endisi mõisatöölisi vähem kui Tartu ja Pärnumaal. Wirumaal on isegi niisugused juhtumised ette tulnud, kus töölisel samas wallas olewast mõisast maad wõtta ei taha ja jääwad praegusesse elukohta sellepeale waatamata, et nad praegu ühe krundi peal kokku kuhjatult elawad. Arusaadaw, et sarnastel juhtumistel maaga warustamine wõimatuks saab, sest tööliste praeguses elukohas wabaid maid ei ole, kuna mõis likwideeritud, teisest kohast isegi lähemast naabrustest nad aga maad ei soowi. Ei ole millegagi põhjendatud härra Gustawson'i arwamine, et tööliste ainult Läänemaal maad pakutud; meie oleme katsunud wõimalikult maad ligemalt anda ja ainult äärmistel juhtumistel lubanud neile krundid eraldada Läänemaal, kus maatahtjaid vähem, kui teistes maakondades. Tõendatakse, et Läänemaal tarwisminewate kruntide wabaksjäämist ette näha ei wõi, sest kuigi seal maatahtjaid vähem, leidub ikkagi neid nii palju, et kõik krundid wälja anda tulewad. Wõib olla, et härra Maaker'il, kes seda komisjonis tõendas, õigus on. Kuid sellegi peale waatamata on Läänemaal kergem tööliste maareformi teostamise määruste § 65 alusel krunte eraldada. Wõib olla, et siin ja seal see maareformi teostamise määruste § 65 tarwitamine skandaalid wälja kutsub sõdurite poolt, kuid Riigikogu soowiawaldus on olemas ja mina annan maad mõisatööliste, kes seda tõsiselt soowiwad. ... Peale mõisatööliste tuleb maaga warustada ka nõndanimetatud kaasrentnikka. Seda küsimust puudutati siin ka. Kuid mul on juhused kaasrentnikkude maasamise üle üksikasjalikumalt kõnelda lähemal arupärimiste koosolekul ühe ettepan-

dud küsimise puhul, ning sellepärast wõiks sellest täna mööda minna.

Wäga palju on arwustatud põllutöoministeeriumi korraldusi kruntide määramise alal wabadussõjast osawõtnud kodanikele maareformi teostamise määruste § 68 märkuse alusel. Weel hiljuti kritiseeris Riigikogu liige Wain „Tulewikus“ ministri abi teguwiisi ja nõudis kategooriliselt selle paragrahwi äramuutmist.

Eesõigustatud sõjawäelastele — wabadusriisti kawaleeridele ja tasuta maasaajatele — maad andes ilma omawalitsuse asutuste kinnitamiseta, oli ministeeriumi peasiht nendele maasaamist kergendada ja ära hoida rändamist mööda wallawalitsusi. Määramise juures wõeti arwesse eesõigusi ning kindlale krundile määrati suuremate eesõigustega sõjawäelasi, missuguste arw õige piiratud on. Suurem hulk on aga määratud maasaajateks teatawasse mõisa, kusjuures krunt mitte ära tähendatud ei ole, ja niisugusel maasaajal tuleb kohapeal teistega konkureerida oma õiguste kohaselt. Järjekult tähendab siin ministeeriumi määramine ainult seda, et wallanõukogu ministeeriumi poolt nimetatud sõjawäelast mõisa maasaajate hulka üles wõtma peab ja wallanõukogult wõimalus on wõetud teda selle ehk teise ettekäände põhjal kandidaatide seast kõrwaldada. Nagu eelpool nimetatud on sellega eesõigustatud meestel kergendatud nende õiguste maksmapanemine. On juhtumisi olnud, kus inimesed on rännanud paar aastat ühest wallawalitsusest teise, kuid siiski maad ei ole saanud, sellepärast, et nad kohalikka olusid ei tunne ja et neile wastu ei tulda. Siis pööravad nad põllutöoministeeriumi poole ja paluwad kaasabi. Samastel korradel on ministeerium wõimalust mööda palweid täitnud ning mina arwan, et ei ole ühtegi põhjust sellepärast ministeeriumi korraldusi hukka mõista. Kui seda teeb opositsioon, siis on see arusaadaw, sest temale on soowitaw, et eesõigustatud sõjawäelaste õigused ainult paberi peale jääksid ja mitte ellu wiidud ei saaks.

Ma loodan, et ka sõjawäelased ministeeriumi korraldustest õieti aru saanud on ja neid hinnata oskawad. Kokku on kuni 1. maini 1922 a. ministeeriumi poolt määratud maareformi teostamise määruste § 68 märkuse alusel normaaltalusid 223 isikule. Nendest oli 176 isikut saanud maad maaseaduse § 21 alusel — tähendab need olid otsekohe liini sõdurid ja ohwitsersid — 47 sõjawäelast olid määratud

nende hulgast, kellel wabadusriist sõjaliste teenete eest oli. Just nende wiimaste pärast on opositsioon eriti pahane, sest siin on meil tegemist nõndanimetatud „kindralite kruntidega“. Aga ma arwan, et wiimaste juures oleks ülearune pikemalt peatada, sest selles asjas on Riigikogu juba seisukoha wõtnud. Hiljuti on Riigikogu wastu wõtnud wabadussõjast osawõtnud sõjawäelaste autasu-seaduse. Selle seaduse § 7 järele peab ministeerium 60 kohta eraldama ja määrama wäljaspool maaseaduse § 21. Waadake, kui ministeerium seda õigel ajal ei oleks teinud, — meil on praegu 47 krunti eraldatud — siis oleks mina li lugemisel wist küll pidanud Riigikogus parandusega esinema § 7 juurde, mis näeks ette nende kruntide eraldamist — Jõõpre rabast, sest mujalt eraldada oleks raske. Otsustage ise. Kruntide peale, mis 1923 a. wälja antakse, on selleks ajaks igalpool kandidaatide määramine lõpetatud, kui seadus maksma hakkab. Kewadel 1924 a. tulewad küll weel mõisad wäljaandmisele, kuid krunte ei ole mitte wäga palju, kuna rahuldamata õige rohkesti neid sõjawäelasi, kes maaseaduse § 21 alusel eesõigustatud on maad saama. Tekib küsimus, mispärast on ministeerium seda tööd enne alustanud, kui seadus wastu wõeti? Tuletan meelde, et see seadus aasta eest Riigikogule esitatud oli, ta wõeti mitmes komisjonis wastu. Komisjonides maaandmise suhtes lahkarwamisi ei olnud. Kõik enamusrühmad olid selle poolt, et normaaltalu tuleb anda, ja ainult selles, kui palju rahatasu anda, läksid arwamised lahku. Arusaadaw, kui minewal aastal seadus juba niikaugele sai, et kahest komisjonist oli läbi käinud, siis wõis ministeerium kruntide eraldamist algada silmas pidades, et meil maareform enam-wähem lõpule läheb ja pärast raske oleks seda teha. Ja mis on siis juhtunud? — Mis on katki läinud? Juhtunud on see, et ministeerium seda seadust, mis Riigikogu wastu wõttis ja seda nõudmist, mis seaduses ette nähtud, täita saab, ja katki on läinud wast ainult see pahempoolsete lootus, et lubadus — anda 60 talu — paberile jääb ja wastaw seaduse paragrahw täitmist ei leia kruntide puudusel ja maareformi lõpetamise puhul... Minewal aastal, eelarwet arutades, awaldas Riigikogu soowi, et asunikud ehitusaastatel saaks rendist wabastatud. Kuid Wabariigi Walitsus asus seisukohale, et rendist wabastada ei ole soowitaw, tuleks

aga rendi pikendust ehitusaastatel anda. Mõned Riigikogu liikmed wõtsid eelarwe-komisjonis küsimuse kaalumise alla ja nõudsid, et peaks walitsuse tähelpanu selle peale juhtima, et Riigikogu soowiawaldus mitte täidetud pole. Wiimane nõudmine ei saanud peale minu seletust eelarwe-komisjonis tarwilikku toetust ja jäi wastu wõtmata, kuid siiski arwan mina ka siin asja kohta seletusega esineda. Kui Wabariigi Walitsus nimetatud Riigikogu soowiawalduse täitmiseks hakkas seaduslikku alust otsima, siis selgus, et tuleb seaduseelnõuga esineda, kuna alus puudus. Eelnõu wäljatöötamisel, kui küsimus põhjalikumale kaalumisele wõeti, tuldi otsusele, et rendist wabastamine mitte otstarbekohane ei ole. Põhjused olid järgmised: asunikud saaksid riiklist abi ühed rohkem ja teised vähem, sest kes suuremat renti maksab, kellel suurem krunt on ja kes wäiksema hoone ehitab, saab rohkem toetust kui teine ja ümberpöördukt. Samuti saaksid riiklist abi, mis on teatawal määral kingitus, — ainult need asunikud, kes hooneid ehitawad, kuna need, kel hooned krundi peal juba on, seda ei saa, sellepeale waatamata, et nad need hooned omandama peawad ostuteel. Riik nendele walmis-hooneid ei kingi. Lõpuks arwas Wabariigi Walitsus, et ülepea ei ole otstarbekohane riigi kodanikkudele otsekohe kingitusi teha ja et meie ei wõi abiandmist sarnase printsiibi peale rajada. Riik wõib abi anda ainult pikaajalise laenu näol. Sellest wälja minnes arwati asunikkuudele mitte rendist wabastamist, waid rendi pikendust anda. Kui aga asunikudel rendilepingud 6. aastalised, ei wõinud renti pikendada rohkem kui 6 aasta peale, see on — lepingu lõpuni. Mis puutub arwamisesse, et meie rent liig kõrge, siis wõiks sellekohaste andmete ja kalkulatsioonide põhjal just wastupidist ette tuua. Ma olen mitu korda seda küsimust läbi waadanud ja igakord otsusele tulnud, et nende andmete põhjal, mis meil praegu käepärast on, rent umbes kolm korda odawam on kui ennesõjaaegne. Ma tahaksin weel lõpuks mõne sõnaga peatada abiandmise juures asunikkuudele, et näidata, kui suurte summadega meil siin tegemist on. Mõned Riigikogu ringkonnad ja osa ajakirjandusest heidawad ette Wabariigi Walitsusele, et asunikkuudele abiandmine wäga puudulikult korraldatud on ja et summad liig wäikesed. Ma wõtsin kokku summad, mis 1923 a. jooksul ka-

watsetud määrata. Summad, mis riik rahas on määranud riigi eelarwe põhjal, on kõikidel teada. Aga niisuguseid summe, mis natuuras antakse ja mis lõpude lõpuks riigikassa kannab, neid teada ei ole. Ma läheksin kohe nende kalkulatsioonide peale üle, nad ei ole kuigi pikad, aga siiski wäga huwitawad. Summad on järgmised: 1923 a. eelarwes on otsustatud anda asunikkuudele krediiti, 6. protsendiliseks laenuks inwentaari muretsemiseks, 20 miljonit marka. Peale selle annab weel põllutöömniisteerium inwentaari natuuras, seda inwentaari, mis mõisadega wõõrandatud oli. Asunik saab inwentaari natuuras, kuid annab kohe wõlakohustuse rahas. See teeks wälja umbes 45 miljonit marka. Samuti 6 aasta peale 6. protsendiga. Järgmine laen on ehituslaen, mis antakse kunni 36 aasta peale. Wastawa seaduseelnõuga on määratud ehituslaenu 200 miljonit marka kahe aasta jooksul, — 135 miljonit on 1923 a. eelarwesse üles wõetud ja 65 miljonit peab 1924 a. eelarwes olema. Kuid wõib ette näha, et ka wiimane summa lisakrediidina käesolewa aasta lõpul 1923 a. eelarwesse üle wiidakse, nagu minewal aastal teha tuli. Õige suure summa annab riik ehitusmetsa näol. Arwatawasti saawad ehitusmetsa vähemalt 2.500 asunikku, keskmiselt saab igaiüks kaksteistkümmend kantsülda, ja maksab selle eest 1920 a. taksi järele. See taks on 3 korda odawam kui käesolewa aasta turuhind. 1920 a. taksi järele on ehitusmetsa wäärtus 15.000 marka. Asunik maksab sellest $\frac{1}{5}$ kinni, see on 3.000 marka, ja 12.000 marka saab tema wõlgu 20 aasta peale. Kui meie kaswatame seda 2.500 mk. peale, siis saame 30.000.000 marka. Nagu ma ütlesin, on praeguse turuhinna ja tolleaegse taksihinna wahe wäga suur. Praegune turuhind on 3 korda kõrgem kui 1920 a. taksihind, ja see tähendab, et 30.000 marka saab toetusraha iga asunik, kes puid on saanud. See oleks kokku 75 miljonit. Peale selle müüakse asunikkuudele hooned, mis nende krundi peal on. Mina olen wäga ettewaatlikult kalkuleerinud ja wõtnud ainult need hooned, millede kohta aktid tehtud. Oletades, et need hooned käesolewal aastal ära müüdnud saawad — nad müüakse ka wõlgu, kunni 36 aastat wõib asunik seda wõlga maksta —, siis oleks hoonete koguwäärtus 20 miljonit.

Peale selle pikendab Wabariigi Walitsus renti ehitusaastatel. Kui meil 2.500 asunikku ehitawad ja kui keskmine rent

on 7.000 mk., siis teeb see wälja 17 ja pool miljonit, mis ka laenuna antakse. Siis alandatakse meil maareformi teostamise seaduse § 87 põhjal esimestel aastatel renti nendele, kellel hooned puuduwad ehk wilets maa on. Ministeriumi kalku- latsiooni järele oleks see 15 miljonit, seda tuleb lugeda ka toetusrahaks.

Kui teie need summad kokku wõtate, siis saate toetusraha 90 miljonit ja laenu 332 ja pool miljonit, tähendab, oleks käes- olewal aastal asunikudele toetus wähe- malt 442 ja pool miljonit. (W a h e l- h ü ü e k e s k e l t: S e e e i o l e n i i.) Teie arwate, et see nii ei ole, aga ma tõin ju teile kalku- latsiooni ette. Mina ei ole kompetent otsustama, kas see riigikassat wäga koormab, wõi wõib riik rohkem anda, aga igatahes arwan mina, et palju rohkem riik ikka anda ei saa. Huwitaw on asjaolu, et toetussummad, millede suurus 90 miljonit, juba $\frac{3}{4}$ rendirahast on, mis riik saab. Ei wõi salata, et asunikud ka suuremat abi otstarbekohaselt ära tar- witaksid, wist isegi kahekordse summa. Kuid ma arwan, et riik miljardit anda ei saa, sest meil puuduwad Ameerika onud, kes laenu annaksid wõi dollarid kingiks- id. Riigikassast aga pool miljardit wälja anda, see on suur osa meie bñdshetist ja nähtawasti koormaks see liiga meie eel- arwet. Kui kaugele sellega minna wõib on muidugi Riigikogu asi, kes wõib ju eelarwe puudujääki weel suurendada. Nüüd sellega oleks umbes lõpetatud minu seletus maakorralduse peawalitsuse kohta. Ma jätsin paljud asjad wälja, sest minu seletused on juba pikale weninud. Tahak- sin agā lühidalt peatada weel ministeer- iumi teiste alade juures. Et suurem osa minu ettekandest oli pühendatud maakor- ralduse töödele ja asunikude olukorra kindlustamisele, siis wõidakse arwamisele tulla, et ministerium muud ei teegi. Kuid ka wabade wäikemajapidamiste edenda- miseks on aastate jooksul ministerium omi töid suurendanud, korraldades pea- asjalikult agronoomilist abiandmist. Kui wõrrelda põllumajanduse peawalitsuse krediiti minewaaastase eelarwe järele ja kawatsetud krediiti käesolewa eelarwe alusel, siis leiame, et agronoomilise abi- andmise alal oli 1922 a. eelarwes umbes 14 miljonit, kuna käesolewal aastal see summa on tõusnud 25 miljonini, seega on 11 miljonit rohkem määratud. Peale selle leiame meie erakorralises eelarwes summe, mis põllumajanduslisele edenemi- sele kaasabiks peawad olema, nimelt

15 miljonit laenuks ühispiimatalitustele ja 5 miljonit kalameestele. Nagu wiimaste päewade jooksul selgus, on esimene summa wäga wäike ja teda tuleks wähe- malt kaks-kolm korda suurendada. Peale selle on eelarwes ette nähtud juba teist aastat summad maaparanduse tööde peale. Need on suuremad alad, millede peale põllumajanduse peawalitsus rõhku pannud on. Kahjuks ei ole suudetud orga- niseerida põllumeestele pikaajalise laenu saamist, kuid ka selles asjas on Wabariigi Walitsus sammu edasi astunud, esitades Riigikogule wastawa seaduseelnõu maa- panga kohta. Metsade peawalitsuse alal pean tõendama, et on kohalikkude elanik- kude huwide peale metsasaamise suhtes wõimalikult suuremat rõhku pandud. 1921 aastal oli kohalikkude elanikkude tarwiduste jaoks määratud 2.763,5 tiinu ja umbes 3.800 üksikut puud, kuna 1922 aastal selle tarwis juba 3.245,8 tiinu metsa, 7.557 tüki oli määratud, ja peale selle üksikuid puud umbes 37.000 tk. Nagu näeme, on arwud järgmisel aastal märksa tõusnud. Metsamüüki kohalikkudele ela- nikkudele oli korraldatud metskondades ka üksikute puude wiisi, kusjuures müük metsas sünnib ja on korraldus tehtud, et wõimalikult ka raha kohapeal wastu wõet- tud saab, nii et sellepärast kantseleisse ega renteisse sõita ei pruugiks. Asunik- kude ehitusmaterjalidega warustamise asjus on siin ja seal küll rahulolematust olnud, kuid need on üksikud wäärnähtu- sed, mida ei wõi üldistada. Härra Johan- son'ile wastaksin mina, et kui metsa mõnes kohas ette raiutakse, siis ainult sel- leks, et asunikka ehituspuudega warus- tada, aga mitte selleks, et spekulantidele metsa müüa. Praeguste andmete põhjal on 37 metskonnas etteraiumisi lubatud. Etteraiumised on lubatud nendes mets- kondades, kus metsa wähe on ja asunikka palju. Mis puutub metsa kultuuritöödesse, siis wõib konstateerida, et kultuuride ti- nude arw aasta-aastalt suureneb. 1920 aastal oli 159 tiinu metsa istutatud ja küli- tud. 1921 aastal oli juba 1.008 tiinu. 1922 aastal oli 1.951 tiinu, kuna 313 tiinu peal endisi istandusi parandati. Käesole- wal aastal kawatsetakse kultuwiwerida 4.000 tiinu. Selleks on tarwis 12 miljonit, missugune summa eelarwesse üles wõeti. Sellest näeme, et metsa kultuuritöö kau- nis jõudsalt edenenu on, kuid ka eelar- wes kaunis suuri summe nõuab. Prae- guste andmete järele on kännustikka ning lagendikka metsades umbes 35.000 tiinu,

millest ennast loomulikult teel seemendada wõib umbes 21.000 tiinu, seega jääb umbes 14.000 tiinu, mis tarwis on kunstlikult metsastada. Kui meie iga aasta 4.000 tiinu kultiveerime, wõib oletada, et kohad, kus loomulik metsastamine mitte ei sünni, ligema 10 a. jooksul täis külitud ja istutatud wõiwad saada. (M. Martna (sd.): Kas siis uut maad ei tule juurde?) Siis weel ei tule uut maad juurde, aga kui meie sood hakkaksime kuiwatama, siis oleks meil rohkem kui 4.000 tiinu aastas tarwis kultiveerida, kuid ma usun, et meie esialgu rohkem ei jõuagi teha, sest see on ikkagi väga suur töö. Meil on siit kõnetoolilt sagedasti ette toodud, et meil laastatakse metsa selleks, et rikastada spekulante, et meil metsade maharaiumiseks mingisugust kindlat kawa ei ole. Isegi härra Johanson tõi ette, et rikkad $\frac{1}{2}$ hinda maksawad, kuna asunikud ikka täie hinna. (L. Johanson (sd.): Aga maja üles ei saa.) Noh, selleks on teised põhjused. Ma tahaksin tõendada, et meil metsalaastamist ei ole. (M. Martna (sd.): Aga Tartu dotsendid kaebawad.) Wõib olla, et Tartu dotsendid kaebawad, et meil on 35.000 tiinu weel kultiveerimata, aga see ei tähenda weel mitte, et praegu metsi laastatakse, waid nad kaebawad selle üle, et kütte ja teised komiteed on neid enne laastanud. Praegu sünnib metsade kasutamine kindla kawa järele mitte ainult üleriikliselt, waid iga üksiku metsandiku kohta on raiumise kawad, kus metsa kasutamise norm on välja arwatud metsa seisukorra järele. Ei ole ministeeriumil mingit huwi metsi rohkem raiuda, kui nende seisukord seda lubab. Ei wõi meie aga ka niisugust met-sapoliitikat ajada, kus metsa alal hoitakse ainult lõbu pärast. Metsa peab kasutama, sest ta on kapitaal, mis protsente peab andma. Põllutööministeeriumi ülesanne on, et need protsendid kätte saadakse kawa järele, mis metsalaastamist kõr-waldab. Kui ministeeriumile ette heide-takse, et metsasaamine rahwale nüüd raskem, kui enne metsade riigistamist, siis peab arwesse wõtma, et see mööda-pääsemata on. Riigiparaat ei ole iialgi nii painduw, kui eraaparaat. Siin ei wõi süüdistada inimesi, waid tuleb süsteemi süüdistada. Kui tahetakse asja muuta, on ainult abinõu osa riigimetsi käest ära anda, pannes maksma metsakaitse seadus-ed, mis meie olude kohased. Ma ei taha sellega öelda, et tuleb riigimetsad metsa-

kauplejatele maha müüa, waid talupere-meestele ja asunikudele. Arusaadaw, et selleks tarwilikud on suured eeltööd ja seadusandlised korraldused.

Metsade peawalitsuse eelarwe aruta-misel oleks kohane ka riigi metsatööstuse üle seletust anda. Kuid ma jätan seda praegu tegemata, sest lähemal ajal tuleb see küsimus nii kui nii Riigikogus põhja-likule arutamisele walitsuse poolt esita-tud riigi metsatööstuse põhimääruste pu-hul. Lõpuks paar sõna seletuseks härra Gustawson'ile Wahi kooli kohta. Teie andmed ei wasta tõele. Wahi põllutöö-koolis oli üle 40 õpilase ja peale selle 12 kuulajat kursustel, mis kooli juures kor-raldati.

Peale selle töite Teie ette, et põllu-tööministeeriumi eelarwe on rahaminis-teeriumi eelarwe-kommisjonis sellepärast kärbitud, et juurdelisatud kalkulatsioonid puudulikud olid. See ei ole õige. Eel-arwe kärbiti sellepärast, et rahaminister komisjonile üldise juhtnööri andis, et 1923 a. eelarwe pidi kokku seatud olema 1922 a. eelarwe piirides. Komisjon täit-s seda ettekirjutust ja kärpis kõik need summad, mis suuremad olid, kui 1922 a. eelarwes.

(Juhatama hakkab esimees K. Päts.)

Th. Pool (töer.): Lugupeetud Riigi-kogu liikmed! Ma tahan õige wähe teie aega wiita ja ei saa sellepärast peatuma wäidete juures, mida üks eelkõnelejatest tööerakonnale pühendas. Näituseks wäi-tas see kõneleja, — tööerakond olla arwa-misel: põllutööministeeriumis on praegu kõik tipp-topp ja olla saawutatud maare-formi eesmärk, mis midagi muud ei tähen-dawat, kui seda, et maa nende kätte on läinud, kes teda ise mitte ei hari. Niisugu-sed wäited olid küll kõneleja poolt wast selleks ette toodud, et kõnet mahlaka-maks muuta. Sama liiki on wäited, et tööerakond ainult rahwakoosolekutel maareformi teostamist lubab, kuna tege-likult katsub kõiki wastawaid seaduska-wasid maha matta ja ainult rahwahääl-tamise eel neid üles tõstab.

Mina tahan ainult paar märkust ütelda asjade kohta, mis ei eelarwe-kommisjonis ega ka Riigikogus senni puudutatud ei ole. Küsimused on põllumajanduse peawalit-suse alalt.

Esimene puudutab põllutööharidust. Mina ei ole küll siin härra Gustawson'i mõtetega nõus, et seda wähem waja oleks, wõi selle peale liiga suuri summa-

sid kulutatakse. Kuid minul on tekkinud teine küsimus: kas seda meie praegust põllumajanduslise hariduse süsteemi ei tuleks mitte rewideerimise alla võtta. Mina isiklikult olen senni alati seisukohal asunud, et põllutööharidus põllutöoministeriumi alla kuuluks, kuid viimasel ajal olen kahtlema hakanud, kas põllutööharidust mitte rahwakooliga siduda ei saaks. See oli üks küsimus.

Teine küsimus, mis minu arust ka põllumajanduse alal rohkem korraldust nõuaks, on meie katseasjanduse korraldus. Meil on rida katsejaame tekkinud, kuid paistab jällegi, et siingi ei ole küllalt kindlat ühtlust ja süsteemi loodud: ei ole ka kindlat katsejaamade kawa pikema aja peale välja arendatud. Selle tagajärjel elavad meie katsejaamad päewast päewa, mille tagajärjel nad õieti oma tegewust arendada ei saa. Kõige kujukama näitusena olgu Tartu ülikooli juures asuw Raadi katsejaam nimetatud. Juba minewal aastal wäljendasin mõtet, et sel alal peaks kindel kawa välja töötatama ja üksikute seadustega neid küsimusi korraldatama. Siis awaldas härra põllutöominister nõusolekut selleks, kuid aasta on läinud ja see küsimus ei ole sugugi paigast nihkunud.

Viimane küsimus on kontakti loomine põllutöoministeriumi ja teiste ministereeriumide wahel. Meil on alasid, kus teatawal wiisil paralleelselt töötatakse. See parallelism oli alguses riigi rajamisel õige suur, nüüd on ta teatawal määral wähenenud, kuid leidub ikka weel alasid, kus suuremat kontakti peaks loodama.

Üks küsimus, mis sel aastal on üles kerkinud, on soode ja rabade uurimine. Meil on palju räägitud soode tähendusest ja parandusest, kui ka seda, et need tulewad kultuuri alla võtta. Põllutöoministeriumi tehnikaosakonnas on teatawad kawatsused olemas sooparandamist uurimise alla võtta. Ka kaubandus-tööstusministeriumi juures töötawad mitu asutust samal alal ja kulutatawat suuri summe, kuna seda wõiks wäheha jõukultusega ära teha. Niisamasugune lugu on wete korralduse juures, ka siin wõiks paremat kontakti luua. Teedeministeriumi juures on teataw sisewete walitsus, wete korraldus puudutab aga ka melioratsiooni töid, millest põllumajandus on huwitatud ja ka siin oleks kontakt nende kahe asutuse wahel wäga tarwilik.

J. Wain (sd.): Meil on eriti põllutöö-

ministeriumi eelarwe arutamise juures küsimused keerlenud maareformi ja maa-korralduse peawalitsuse ümber. Meie kuuleme selle küsimuse ümber alati rohkem häid tahtmisi, kui tegelikult seda elus nähakse. Ei tarwitse enam puudutada neid küsimusi, mis juba siin arupärimiste puhul arutusel olid ja mille kohta härra põllutöominister seletust andis. Kuid peaks weel alla kriipsutama paari küsimust, mis weel küllalt selged ei ole. Enne juhiksin ma tähelpanu teise asjaolu peale, et igalpool ei ole mitte takistuseks riigi rahaline seisukord, ega ka teised ajalikud takistused, nagu seda asunikkude küsimuses küllalt nähakse. Meie teame näituseks, et mõnel alal on ette jõutud olewatest seadustest, kuna aga asunikkude kohta meil seadused wõrdlemisi rahuloldawad oleksid, tegelik elu läheb aga asunikkude kahju poole, seal peegeldub õieti walitsuse poliitika wastu. Mina räägin nendest kahest asjast, milledest üks on sõjawäelastele maaandmine ja teine — metsadeandmine nende endistele omanikkudele. Sõjawäelaste maaküsimus on alles Riigikogus päewakorras, kuna tegelikult mõisasüdameid ühele osale sõjawäelastele kätte anti. Samuti hakati metsi jagama 1919 a. sügisel ja jagati neid ka 1920, 1921 ja 1922 aastal. Alles nüüd pandi metsadeandmine endistele omanikkudele kinni. 1923 a. algul tullakse lõpuks otsusele, et senni kolm aastat kestnud metsadejagamine mitte seaduslik ei olnud ja hakatakse seda tagant järele seaduslikuks tegema. Kui öeldakse, et seadusel tagant järele jõudu ei ole, siis nähtawasti parunite kohta see on.

Neil aladel aga, kus seadus küll, nagu juba waremalt tähendasin, nii halb ei näigi olewat, on suur segadus. Mõisatöölise kohta maareformi teostamise määru-ses loeme, et normaaltalu 3—5 perekonnale antakse, tegelikus elus kujuneb aga nii wälja, et üle kümne perekonna ühe talu peale asetati ja on ka neid olemas, kes hoopis ilma maata jäid. Samuti paigutati suur hulk inimesi teiste asunikkude kõrwale, kes sealt lahkuma peawad, ja inimesed kohtade peal ei tea mitte, mis-sugune saatus neid ootab. Kui see küsimus kohtade peal tume on, siis ei ole ta ministeriumis ka mitte selge. Härra maakorralduse peawalitsuse ülem tähendas wiimati maakommisjonis, — eelarwe-kommisjon oli oma töö juba lõpetanud — et tänawu kewadel nende mõisade maast, mis tükeldamisele tulewad, ükski endine

mõisatöoline maast ilma ei jää. Kas härra põllutööminister seda tõendada võiks, seda tarwitseb meil muidugi veel oodata. See oleks siis, et senniste määruste järele tänawu kewadel mõisatöölised saaksid põllumaad 3 tiinu ühes heina- ja karjamaaga. See oleks siis juba kolmas järk, üks järk oli see, kus neid asetati osalt teiste asunikkude kõrwale, see tähendab mitu ühe normaaltalu peale. Läänud aasta lõpul räägiti meil koloniseerimisest, asetamisest nendesse maakondadesse, kus maad järele pidi olema, nimelt Lääne- maale, nüüd aga üteldakse, et seal leitawat kohalikka elanikka küllalt, nii et iga maakonna maasaajad oma maakonda peab paigutama. Sellest kõigest peab järeldama, et maareformi on küll kaua käsitatud, kuid õieti pole wist veel mingit kindlat kawa reformi lõpetamise kohta; wastasel korral oleks mõisatöölise küsimuses midagi kawakindlamat ette wõetud.

Tahaks tähendada asunikkude rendinormi peale. Eelarwe alamkomisjonis tehti ettepanekuid tööerakonna poolt, nimelt rukkirendinormi alandamiseks. Seal ei läinud see alandamine mitte läbi. Kuid peaks siiski küllalt selge olema, et riigikassa kannatab sissetulekute vähendamist; et ta seda kannatab, seda võib näha sellest, et mõnes teises kohas küllalt kokkuhoidlik ei ole olnud, nagu sõjawäelaste autasu-küsimuses. Ma arwan, et tööerakondlased neid ettepanekuid uuesti kordawad. Meie rühm, samuti loodetawasti ka meilt pahemalpool seiswad rühmad saaksid seda toetama, ja rendiküsimus saaks uuesti ümber kalkuleeritud. Ja asunik, kes oma maa peale jääda mõtleb, paneb selle summa, mis ta senniste normide järele rendiks maksuma peab, oma ehitatawa maja, oma karja, inwentaari ja muu peale, ja nii ei võiks mitte arwata, et see ühiskonnale kadunud oleks. Tõsist meelepaha on wälja kutsunud seltskonnas meie metsametnikkude maaküsimus. Sellepärast tõsteti kõikide metsametnikkude maa ärawõtmise küsimus üles, mis aga meie metsawahtide seisukohast mitte soowitaw ei ole. Kui metsawahi amet tema terwet tööjõudu ära ei tarwita, peab isegi maasuurendamise peale mõtlema; ei tarwitaks mets ja maa inimese terwet tööjõudu, siis läheb tööjõud kaduma.

Üks asi, mis peaks uuesti korraldatud saama, oleks päewarahade küsimus. Päewaraha siduda palgaga, wõttes sellest I

liigi järele $\frac{1}{25}$ palka sõitude peale, mis linnades ette wõetakse, ehk jälle $\frac{3}{4}$ sellest sõitude pealt, mida maale ette wõetakse, on igatahes küllalt ebamäärane. Kui kõrgema palgaga ametnik wälja sõidab, siiski peaks arwama, et tema ei saa nii palju kallimat tuba wõõrastemajas wõtta, kui wäikese palgaga ametnik, ega saa ka kahte kõhutäit süüa. Sellepärast ei tarwita kõrgemalseisew ametnik ka päewaraha, mis 4—5 korda suurem on alama ametniku päewarahast. Kui seda liigitamist ei oleks, wäheneks igatahes riigi wäljaminek tuntawa summa wõrra. Ei tarwitseks niipalju sõita, nagu praegu eelarwete juures ilmsiks tuleb. Meie näeme, et inimesed sõitusid teewad, mis iseenesest raskusena peaks igaühe peal lasuma. Meie näeme, et mõnel ametnikul on niipalju sõitusid, et tema kodus wiibimiseks üldse aega ei jää. Kui alamkomisjonis hakati päewarahasid kalkuleerima, siis ühe põllutööministeeriumi ametniku juures selgus, kas walearwamise põhjal ehk mõne muu asjaolu tõttu, et temal tuli aastas üle 400 päewa wäljasõitudel wiibida, kuna päewi aastas on ju ainult 365. Pärast parandati wäljaarwamist muidugi, aga ka siis tuli nii wälja, et sel ametnikul tuli terve aeg sõitudel wiibida, sest et päew teatud kohalt tulemiseks ja teisele kohale sõitmiseks ühte langes. Neid päewi tuli niipalju wälja, et ametnikul ei oleks aega olnud puhata ega pühapäewa pidada. Praegu, kus liiategi veel palgaseadus uuesti korraldati ja selle tõttu päewarahad uuesti üles wõeti, ei tuleks wahest järgmise eelarwe juures enam sarnast kauplemist ette, nagu siin praeguse eelarwe juures ette tuli.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Kui nii palju on juba kõneldud, on wähe piinlik sõna wõtta. Kahjuks pean mina aga ütleva, et nende pikade läbirääkimiste juures minul niisugune aime tuli, et meie puude pärast enam metsa ei näe. Ma ootasin, et mul härra ministri kõne järele enam waja ei oleks olnud sõna wõtta. Asi ei läinud aga nõnda. Üks eelkõnelejatest härra Wetter-Rosenthal juhtis tähelepanu selle peale, et meie maal ikkagi suured ettewõtted poliitikast ja mitte rohkem majanduslistest kaalumistest juhitud ei ole, nagu nimelt meie maareform. Meeles pidades, et meil põllumajandus üheks tähtsamaks tegevusharuks on, nagu seda mitmel korral õieti on tähendatud, oleksin mina ooda-

nud, et härra minister ülewaatliku pildi oleks annud meie põllumajanduse seisukorrast. Selle asemel keerleb aga küsimus terwe aeg selle ümber, kas maa on meil hästi jaotatud, kas wigu on tehtud, missugused need wead olnud ja kuidas neid wigu tuleks parandada. Minu arwates tuleb suur osa wigu just sellest, et meil maad wähe ja maatahtjaid palju on. Kui siin maad oleks jaganud ka weel palju targemad härrad, kui need, kes praegu seal juures tegutsewad, siiski ei oleks wist kõiki rahuldada wõimalik olnud. Mina ei räägi siin mitte oma rühma seltsimeeste nimel, waid awaldan praegu oma isiklisi, ketserlisi arwamisi. Minu arwamise järele oleks pidanud härra minister peale seda, kui juba mitu aastat mõisaid on tükeldatud, asunikkude kohti tehtud, nüüd meile juba ülewaatlikku pilti anda wõima sellest, kui kaugele meie oleme jõudnud, mida meie sennisest tööst oleksime wõinud õppida, mida meil selle juures wast ehk tuleks parandada. Just selles suhtes oleks pidanud härra minister meile majanduslist joont näitama, missugust meie walitsuse äranägemise järele oma maareformiga peaksime edasi rühkida püüdma, kas tuleks meil põlluharimisest, see on — terawilja kaswatamisest kinni hoida wõi karjakaswatamist sihiks wõtta. Oleks kindlat plaani tarwis, kuhu poole asunikka juhtida, seda ei näe ega kuule meie aga mitte. Härra Wetter-Rosenthal kujutas meile asja nii ette, et meie oma põllumajandusega nii kaugel oleme, kus täna ehk homme küsima peab, kas terawiljamüük ennast ära tasub wõi mitte ja kui asi nõnda on, siis peaks see meid huwitama. Sellest seisukohast wälja minnes keegi sõna ei lausunud. Isegi piiritusetööstuse jättis põllutööminister hoopis puudutamata, missugune tähtsus sel meie põllumajanduses on ja missugune tema tulewik wõiks olla. Härra minister ütles siin ühe lause, mis mul iseäraline näis olewat. Härra minister ütles, et kui Riigikogu arwab, et miljard waja on, siis andku. See lause näitab, et härra minister oma ülesannetes muud midagi ei näe, kui käskusid täita, mis Riigikogu annab, see on — algatus puudub. Minu arwamise järele oleks minister pidanud ütleva, et miljard on waja ja nüüd peame nõu, kust seda saame. Siis oleks Riigikogu näinud, et walitsusel plaanid ei puudu. Mina oleks heameelega teada tahtnud saada, kui palju meil senni normaaltalusid on püstitatud ja kui palju

loodab härra minister neid weel asutada. Ma oleksin soowinud teada saada, missuguses õitsewas seisukorras need asunikud juba on, kes kolme aasta eest kohad kätte said. Edasi oleks ma teada soowinud, kui palju on neid nõndanimeetatud eesõigustatud maasaajaid ja õigustatud maatahtjaid, ja kui palju on neid, kel mingisugust õigust maasaamiseks ei ole ja kes siiski ka maad soowiwad saada. Kui see meil kõik teada on, siis saame mingisuguse pildi sellest, kas ja kui palju meil maad kõigile tahtjaile jätkub. Härra minister kõneles siin põllutöölistest, neist olewat 1300 perekonda maad saanud ja 211 perekonda olewat leitud, kes maad oleks tahtnud saada. Huwitaw oleks teada, kui palju neid perekondi üldse oli ja kas meil on nüüd wõimalik asunikkude kohti rohkem wälja mõõta, kui mõisatöölise perekondi oli. Kõik need küsimused on minu arwates wäga tähtsad.

Edasi on tähtis teada, mis on meie walitsus teinud ja mis kawatseb ta nimelt käesolewal aastal sookuiwatamise alal teha, missuguseid soid ta kawatseb kuiwatada, et neid põlluharijate kätte anda? Siis oleks meie ka wäga soowinud teada saada, mis on saadud nendest majanduslistest wäärtustest, mis ära tükeldatud mõisade juures olid, see on mitmesugused hooned, kraawitatud heinamaad, torutatud põllud, plaanitsetud sooharimised, oleks wäga huwitaw teada, kuidas neid kasutatakse? Siis, mis kawatseb põllutööministeerium ehk Wabariigi Walitsus selleks teha, et põllusaadustele kõrgemat wäärtust anda? Meie loeme lehtedest, et meil, näituseks, liha Roots'i wälja wiiakse ja sealt tagasi saadetakse, et ta kõlbulik ei ole. Tunaile lugesin lehtedest, et elusaid sigu Soome wiidi niisugusel wiisil, et meie oma loomakaitse seltsid ka sellega rahul ei olnud. Oleks ka wäga huwitaw teada, missuguses seisukorras meie endised ehk päristalupojad elawad. Paratamata waja on ka teada saada, kuidas endiste mõisahärrade maade peal endised rentnikud elawad. Hiljuti sain teada, et nõndanimeetatud Stiffi mõisa maa peal on 31 wõi rohkem talupoega. Mõis on Riigikohtu poolt Stiff'ile mõistetud ja see tahab maid talupoegadele müüa, kuid niisuguse kõrge hinna eest, nagu see üksikute talude müümise puhul tuttaw on. Üldiselt kokku wõttes soowiksin heameelega, et härra minister eelarwe arutamise puhul, millel ka suur tähtsus on, oma tegewuse ka-

watsustest ülenähtliku pildi annaks, et Riigikogu, et rahwas ajakirjanduse kaudu teada saaks, missugused kawad meie walitsusel põllumajanduses üldse on, kus poole meie sihime, mis meie ligemad wõi kaugemad püüdepunktid on. Ühe arupärimise puhul ütlesin ma, et walitsus mitte ei tea, mis maaga peale hakata, mis põhimõtte järele käia, kas lihtsalt maad autasuks anda, wõi selleks, et teda majandusliste huwide sihis haritaks. See peaks walitsusel vähemalt kindel olema. Wõib ju olla, et mõnel isikul on suured õigused autasuna maad saada. Kui walitsus maad annab ja teab, et see autasusaaja mitte soowitaw maaharija ei ole, siis peaks sel juhtumisel wiljakandwamat poliitikat aetama ja maad ainult neile antama, kes maad tõesti kasulikult hariwad. Ma soowiksin, et härra minister, kui ta weel sõna wõtab, nende küsimuste suhtes selgust annaks.

J. Zimmerman (töer.): Siin oli jutt juba Jänedä põllutöökoolist, ma tahan selle juurde weel natukene tagasi tulla. Nimelt sellele koolile on nõutud põllutöoministeeriumi eelarwe järele abiraha hoonete ehitamiseks 5.250.000 marka. Kool on erakool ja kui meie eelarwe alamkomisjonis tema eelarwet arutasime, siis leidsime, et kooli ülewälpidaja selts koolile midagi juurde ei maksa ja sellepärast oldi arwamisel, et parem oleks, kui põllutöoministeerium selle kooli oma kätte wõtaks ja kõik kooli wäljaminekud kataks. Ka nendest ringkondadest, kes praegu kooli ülewälpidajale seltsile ligidal seisawad, ei waieldud selle wastu. Arwati, et selts kooli heameelega üle annaks, ja et seda tuleks teha juba 1-ks maiks. Sellepärast tuleks ka eelarwes sellekohane muudatus ette wõtta. Seltsile määratud toetussumma läheb peasjalikult kooliõpetajate palkadeks. Praeguse eelarwe järele oleks see määratud abirahana. Kui põllutöoministeerium tahab kooli oma kätte wõtta, siis ei saa tema seda krediiti mitte tarwitada. Sellepärast teen mina ettepaneku, peatükk 5-s § 15-s toetussummasid vähendada 600.000 marga wõrra ja see summa üle kanda § 6-da alla.

Siis ma tahtsin paar sõna tähendada põllutöoministrile selle kohta, mis ta asunikkuude rendialandamise ja nende rendi äräjätmise asjus ütles. Üldse on praegu teada, et asunikkuudel kitsikus on ja asunikkuude kitsikusest paljudki räägiwad.

See rent on lihtsalt liiga suur. Sugugi ei tahaks ma rendi vähendamise peale wadata kui teatawa kingituse peale. Niisama kui ei saa ütelda, et kui üks laadalt ostab hobuse 10.000 marga eest ja teine 5.000 eest, siis esimene on kingituse saanud. Samasugune asi on koha rendiga. Kui koha wäärtuse järele renti vähendatakse, siis on see loomulik.

W. Binsol (is.): Härra põllutöominister on mitmel puhul toonitanud, et mõisatöölised enam-wähem igalpool maa-ga rahuldatud. Täna kõneldi neist normidest, mis tööliste antud, et nad 9 wakamaa suuruses põllumaad saanud. Kõigile soowiawaldustele olla tingimata wastu tulnud. Mul on andmeid wastupidise kohta. Nimelt saatsid Sürgawere mõisa töölised põllutöoministeeriumile palwekirja, kus nad palusid endile kohta nr. 2 ja 18, mis asunikkuude poolt edasi renditud. Palwekirjas juhiti tähelpanu selle peale, et edasirentimine ebaloomulik nähtus ja need kohad tuleks ära wõtta, ning mõisatöölise nõudeid rahuldada. Maa tuleks ära jagada nende tööliste wahel, kellel rohkem maad ei ole kui 6½ wakamaad. Nende krunte tuleks 10 wakamaani suurendada, sest praegune koht ei wõimalda neil perekonda ülewal pida. Tung maad saada on seega põhjendatud ja arusaadaw. Samas palwekirjas juhiti tähelpanu selle peale, et wiinawabrikule on suurem maatükk jäetud, kui see seaduses ette nähtud. Mis oli tagajärg? Maakorralduse peawalitsus teatas töölistele, et maad juurde ei saa. Siin toonitati, kes soowib, sellele antakse, kuid asi pole kaugelki nii. Tööliste nõudmisi pole rahuldatud, kuigi mitmesuguseid wõimalusi selleks oleks olnud. Seesama ringkonnawalitseja ütles üles naistöölis-tele, kelle käes maad kasutada oli kõigest 1½ wakamaad ja sundis neid maakasutamise loobuma. Peale selle oli riigi tagawaramaaks Wõistre karjamõisast jäetud normaaltalu, mis jagamisel wälja anda taheti kellegile karja-instruktorile. Wallanõukogu wõttis sarnase seisukoha, et maasaamisel esimesel kohal seisawad eesõigustatud sõdurid ja mitte karja-instruktorid, et mingil tingimisel temale seda talu lubada ei wõi. Põllutöoministeeriumi esitaja, see on — riigimaadeülema abi, asus aga seisukohale, et see maa saab määratud tagawara riigimaaks ja siin ei olnud wallanõukogul enam midagi öelda. Kui kewadel maadejagamine kätte tuli,

siis pidi wallanõukogu selle ettepannud otsusega leppima, mis aga tegelikult sündis kewadel? Maa anti karjakaswatus-instruktor Israel'ile ja on praegu tema kasutada. Ma seaksin küsimuse ette, kas on lubataw asunikudel tulewal aastal maid edasi rentida, teiste sõnadega maaga hangeldada, wõi paneb härra minister sellele piiri. Saab aga see lubatud olema, siis rendiwad enamjagu asunikka oma maad ära ja asuwad ise linna elama. Kõigest sellest teatati härra põllutööministri-le, kuid härra põllutööminister ei ole selleks mitte midagi teinud, et ära hoida mõisatööliliste keskel nurinat, vähemalt kutsub niisugune kord tööliste hulgas rahulolematust välja.

Põllutööminister B. Rostfeldt: Ma tahaksin härra Martna küsimiste peale wastata. Ma tõin küll arwu ette, kui palju mõisatöölisi 1922 a. maad on saanud, kuid unustasin juurde lisada, et peale nende on tööd leidnud koha peal ehk mujal 468 perekonda ja ilma tööta on jäänud kõigest 60. Siis huwitab härra Martna't küsimus, kuipalju üldse meil on asunikka. Kahjuks pole mul praegu käepärast täpiseid andmeid nende kohta. Umbkaudne asunikkude arw on aga 15.000, nendest ehtasid minewal aastal hooned umbes 1.800 asunikku, mõisa endisi hooned wõib ära kasutada umbes 3.000 asuniku jaoks, eeltulewal aastal kawatsewad ehitada 2.500, nii saaksid sügiseks warustatud hoonetega 7.300 asunikku — tähendab umbes pooled. Tasuta maasaajaid on 2.200 ja eesõigustatud maasaajaid — wabadusristi mehi — 1.800, kokku — 4.000. (M. Martna (sd.): Kas rohkem ei ole?) Ei ole. Härra Martna on nähtawasti teisiti aru saanud minu ütelsest 1 miljardi kohta. Ühte miljardit minu arwamise järele riigikassast asunikkude toetusena anda ei wõi, kuid Riigikogu wõib seda ühte miljardit küll lubada, kui ta wõimalikuks peab meie büdshetti sarnase puudujäägiga koormata. Kuid mina niisugust ettepanekut ei tee. Soomaade peale on nõudmine wäikene, välja antud on senni 12 kohta.

See on kõik, mis ma härra Martna küsimiste peale praegu wastata wõin, sest kahjuks ei jõudnud ma kõiki omale üles tähendada. Lõpuks tahaksin aga härra Zimmerman'i ettepaneku kohta paar sõna ütelda. Härra Zimmerman awaldas soowi, et Jäneda põllutöökool 1. maiks s. a. seltsi käest üle wõetaks ja

riigi arwel peetawaks muudetaks. Ma pean ütleva, et sellega on teatud raskused ühenduses. Nimelt on Jäneda mõisa inwentaar, õpeabinõud ja mõned teised asjad seltsi omandus ja kui seltsiga ei ole kokku lepitud ja kui selts nõus ei ole neid riigile üle andma, siis wõib koolielus wäga suuri raskusi ette tulla. Mina arwan, et selle asja lahendamiseks tuleb ettewaatlik olla ja selleks aastaks wõiks wahekord riigi ja seltsi wahel endiseks jääda. Kui selts tõesti arwamisel on, et ta kooli ülewal pidada ei suuda ja enamjagu kulused riigi arwele läheb, siis, wõib olla, on ta isegi nõus kooli riigile üle andma, kuid Riigikogu soowiawaldus oleks ülearune ja enneaegne.

Juhataja K. Päts: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja A. Jürman: Põllutööministeeriumi eelarwe on rohkem waidlusi välja kutsunud, kui seda ette arwata wõis. Neid etteheiteid, mida siin laialt tehti, wõiks kahte osasse jagada. Esiteks need, mis puudutawad üksikuid wäärnähtusi nagu rkl. Gustawson'i kõne, kus rohkem küll härra Gustawson'i luulelend töötas, kui tema kaine mõistus. Wäga huwitaw oli tähele panna, et härra Gustawson algusest kunni lõpuni peatas nende asjaolude juures, mis juba alamkommissjonis ette kanti ja ära seletati. Härra Gustawson pidas aga oma kohuseks neid küsimusi siin uuesti ette kanda, waatamata selle peale, et need alamkommissjonis juba ümberlökkamist leidsid. Toon üksikud näitused. Härra Gustawson tõi ette, et põllutööministeeriumi eelarwe järele instruktorite palgad wõiwad 1½ kordseks tõusta. Alamkommissjonis aga seletati ära, et eelarwes kõigest pooled palgad on ja needki mitte kõikidele instruktoritele. Kui eelarwesse üleswõetud summa kõikide instruktorite wahel ära jagaks, tuleks wähest kõigest ¼ palka välja, nii, et härra Gustawson'i wäide, nagu saaksid selle eelarwe järele mõned 1½ palka, sugugi põhjendatud ei ole.

Samuti peaks täiesti selge olema suguloomade muretsemise ja paigutamise asi. Kommisjonis toodi andmed selle kohta ette, kus meil ühel ehk teisel kohal ministeeriumi abirahaga muretsetud suguloomad asuwad.

Kõik see näitab, et härra Gustawson'il mitte tarwis ei olnud tõeolusid teada saada, waid ainult teatud löökkõne ette kanda.

Kui nüüd waadata rkl. Pool'i ja Martna poolt ülestõstetud küsimusi, siis puudutavad nad meie põllumajanduse sihtjooni ja oleks õige tähtis nende juures rohkem peatada, kui seda aga aeg lubaks. Kõige esmalt tuleks kindlasti ära määrata, kas peame rohkem terawilja kasvatuse pealt karjakasvatuse peale üle minema, kui seda senni tehtud on. Need on need küsimused, mille juures harilikku del aegadel oleks pidanud põllutöoministeeriumi eelarwet arutades rohkem peatatud saama. Tulewikus oleks põllutöoministeeriumi eelarwe peapüüd põllumajandussihtide ülesseadmine, niisama uue maa juurde soetamine soomaadest. Need on kõik tõsised küsimused, mis härra Martna poolt üles tõsteti, kuid meil, pean tähendama, wiimasel ajal on siiski nii wähe aega eelarwe arutamiseks, et meie ei saa neid põhipanewaid küsimusi eelarwe korras lahendada hakata ja nii ei ole ka neid küsimusi arutatud. Ainult uute maade juurdeharimise, soode parandamise alal oli see küsimus komisjonis nii mööda minnes arutusel. Seal leiti, et ministeerium peaks rohkem rõhku panema meie senni seismasolewate kõlbmata maade ülesharimise peale. Alamkomisjon suurendas esialgu summat, kui ma ei eksi, 10 miljoni wõrra, mis läheb kultuurtehniliste tööde peale, kuid pärast selgus, et nõõdaläinud aasta eelarwe-summadest on weel 15 miljoni suurune summa kasutamata ja seda summat on wõimalik üle kanda ühest aastast teise, mis pärast suurendamine ära langes. Eelarwes on suured summad inwentaari muretsemiseks asunikku dele, laenuandmiseks hoonete ehitamiseks, kalameeste laen jne. Siin sai ette kantud härra põllutöoministri poolt asunikku dele metsaandmise üle. Selgub, et asunikud wiimaste aastate jooksul kokkuwõttes toetuseks õige suured summad on saanud, mis ulatab isegi ligi $\frac{1}{2}$ miljardini. See on riigi poolt meie riigi büdsheti kohta suur toetus algawatele põllumeestele. Kahjuks on üks osa meie põllumajanduse alal õige wähe tähelpanu leidnud, nimelt põllusaaduste ümbertöötamine ja põllusaaduste turu otsimine. Siin eelarwes on ainult kontrollkomisjoni kulud ette nähtud, kes järel walwab wõi wäljaweo üle. Aga seda on weel wähe, sest meie asunikka ega ka teisi põllumehi toetusaenudega jalule seada ei saa, kui nende majapidamine iseenesest juba elujõuliseks ei saa. Siis peaulesanne oleks meie põllumajandus niikaugele wiia, et tema ilma toetussummadeta oleks elujõuline. Sellel

alal aitab kaasa põllusaaduste headuse tõstmine ja wäliturude leidmine. Igatähes seisab meil sel alal palju tööd ees, et meie suudaksime enda põllumajandust niikaugele arendada, et tema iseenesest juba tulutoowaks saaks. Mis puutub tehtud parandustesse, wiimane tuli härra Zimmermann'i poolt ja käib Jäneda põllutöökooli abiksantawate summade kohta neid arwates 1. maist põllutöoministeeriumi enda harilikku se eelarwesse üle kanda. Siin aga juba tähendati, et see oleks wäga ettewaatomata samm, kui seda küsimust nõnda kergelt kohe ära otsustatakse. Jäneda põllutöökool on seltsi kool ja kui kooli tahetakse ministeeriumile üle wõtta, siis peab wähemalt seltsile tema kulud kaetud saama; meie ei näe aga ühtegi summat eelarwes, mis annaks wõimaluse põllutöoministeeriumile seda kooli täiesti üle wõtta. Teada on, et põllumeeste keskselts on sellesse koolisse suured summad pannud, inwentaari ja õpeabinõud muretse nud. Siinjuures pean tähendama, et kui härra Gustawson ette heitis, et seltsid ei ole abiraha annud oma koolidele, siis on see etteheide Jäneda põllutöökooli kohta igatahes põhjendamata. Mul ei ole kahjuks kogusummas kindlaid andmeid käes, aga ma wõin kindlasti oletada, et need summad kaugelt üle miljoni ulatawad. Sest inwentaar, õpeabinõud ja suur raamatukogu on seltsi kulul muretsetud ja loomulik, et kui ministeerium teatud kooli üle wõtab, siis ei ole ministeeriumil õigust seltsi warandust üle wõtta. Loomulikult peaks siin eelarwes see summa ette nähtud olema, missugusega saaks ära tasutud seltsi inwentaar, mis mõisas asub, samuti raamatukogu ja õpeabinõud. Siis wõiks see kool üle minna põllutöoministeeriumile. Niikaua, kui meil seda summat ei ole siia wõetud, on üleliigne ja warajane palkade summat otsekohe põllutöoministeeriumi oma summade alla üle wiia.

Wabariigi Walitsuse poolt tehtud parandused oleks järgmised, mis osalt olid alamkomisjoni arutamisel, kuid lõpu likult otsustamata jäid.

Seeinne kontrolljaama juhataja palk, mis siiamani oli 13.500, tuleb Wabariigi Walitsuse otsuse järele 18.000 peale tõsta; tema abi — 9.900 mk. asemel 13.500 mk. ja laborandi palk 5.800 mk. asemel 7.700 marka.

Siis oleks järgmine parandus Wabariigi Walitsuse poolt sisse tulnud, see on käskudetäitja ametniku palk metsade peawalitsuse all 6.800 mk. asemel wõtta

7.700 mk. ja lõpuks metsade peawalitsuses metsawahid, kus oli 810 margast peale kunni 2.880 margani, tuleks lugeda 500—3.700 margani. Wiimane ettepanek oli meil alamkommisjonis arutamisel ja sai nii wastu wõetud. Kaks esimest ettepanekut wormiliselt ei ole alamkommisjon wastu wõtnud, mispärast paluks neid eraldi hääletada.

Juhataja K. Päts: Juhatusel on järgmised parandused sisse tulnud: riigi seemne kontrolljaama juhatajale 13.500 mk. asemele palk tõsta 18.000 marga peale, tema abile 9.900.—13.500.—, ja laborandi palka 5.800—7.700 marga peale. See on Wabariigi Walitsuse ettepanek, millega komisjon ühinenud ei ole ja mis sellepärast eraldi hääletamisele tuleb.

Teiseks on härra Zimmerman'i poolt järgmine ettepanek esitatud: „Panen ette põllutöoministeriumi eelarwe peatükk V § 15 üle kanda § 6 alla 600.000 marka“. See on nimelt Jäneda põllutöökooli ülewõtmise puhul.

Panen kõige pealt hääletamisele Wabariigi Walitsuse ettepaneku. (Hääletatakse.) See ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Asun teise ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Zimmermani ettepanek tagasi lükatud.

Panen põllutöoministeriumi eelarwe ühes koosseisudega hääletamisele. (Hääletatakse.) See eelarwe-osa on nähtawa enamusega wastu wõetud. Ehk küll aeg hiline on, tuleb meil siiski weel kahe ministeriumi eelarwe wastu wõtta. Et wälisminister homme Tallinnast ära sõidab, siis on wäga tähtis wälisministeriumi eelarwet weel täna läbi arutada, nii et wälisminister ise sellest osa wõtaks. Korra kohta on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Mina teen ettepaneku koosolekut nüüd lõpetada. Meie oleme juba täna pärastlõunat kella 5-st saadik kunni üle kesköö kella 1-ni siin koos istunud ja tööd teinud, peale selle on suurem hulk, mina wälja arwatud, minewal ööl kunni kella 6-ni istunud. Täna ennelõunat

Algkirjale alla kirjutanud:

oli ka koosolek, kella 10— $\frac{1}{4}$ -ni — nii et lõunaks waewalt poolteist tundi aega oli. Kui meie nüüd uute eelarwete juurde lähaks, siis oleks see paljalt wormitamine. Minu arusaamise järele ei ole wõimalik praegu enam tööd teha. Täna lugesin ajalehest kindral Laidoner'i sõnu selle üle, kui tähtis eelarwe on. Kui meie aga eelarwe sel kombel wastu wõtaks, nagu see sündima peaks, kui meie weel edasi arutaks siis oleks see nende awalduste naerukstegemine.

K. Ast (sd.): Austatud härrad rahwaesitajad! Täna kuulsime, et meie oma töödega niikaugele oleme jõudnud, et üks-teisele wastastikku etteheidet teeme mõistuse puudumises. Siin ei ole mitte wäga palju imestada, sest tänahommikune koosolek lõppes kell $\frac{1}{2}$ 6. Uus koosolek algas kell 10 hommikul, wäikse waheaja järele. Kui meie nüüd weel mõne tunni koosolekut jätkame, siis on weel palju rohkem põhjust etteheidet teha mõistuse puuduses. Wõib olla et teie minu pahempoolsetele sõpradele sellega head meelt teete, et meie kuulsakssaanud „Smolnõi“ instituudi eeskujul töötame, aga seal wõis ometi mõnd mõistuslikku momenti näha, sest oli ju rewolutsiooni aeg. Praegu aga ei leidu ühtki mõistuslikku alust, mis õigustaks koosoleku edasikestmist. Ma näen, ollakse selle wastu, et koosolekut lõpetada. Kuid lubage küsida, missugused tungiwad küsimused siis päewakorrale kerkimas on, mis sunniks rahwasaadikuid sarnasel kurnawal moel riigi eelarwele anduma. Kas tõesti riigi eelarwe, millel öeldakse suur tähtsus olewat, meie rahwaesituse poolt sarnast hindamist leiab, et temast naljanumber on tehtud? Siiski koputan rahwaesituse südame pihta, missugusest rühmast teie ka ei oleks, et meie selles küsimuses katsuks mõistuse järele käia, aga mitte rühma distsipliini järele.

Juhataja K. Päts: Asun hääletamisele. Palun neid, kes on rkl. härra Martna poolt tehtud ettepaneku poolt, koosolekut lõpetada, kätt üles tõsta. (Hääletatakse. Sekretäär loeb hääli.) Wähemus on wastu. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 12.55 min.

Riigikogu esimees **K. Päts.**

Abiesimees **K. Wirma.**

Abiesimees **A. Kerem.**

Abisekretäär **J. Bergman.**

Abisekretäär **W. Pezold.**